

CAPITOLUL I Introducere în cursul de "Istoria economiei nationale a României"

1.1. Locul istoriei economice în sistemul științelor economice

Știința economică este știința (sistemul de științe) care studiază relațiile de producție în legătura lor dialectică cu forțele de producție pe diferite trepte ale societății umane, legile care guvernează viața economică, producția, repartitia, schimbul, consumul, fenomenele și procesele economice.

Nucleul teoretic, centrat întregului sistem al științei economice îl reprezintă economia politică.

Alături de studierea în ansamblu a economiei, de o mare utilitate este studierea special aprofundată a acesteia din două puncte de vedere:

a) *al sectionării orizontale*, corespunzând unor aspecte fundamentale ce strabat toate ramurile economiei mondiale sau nationale;

b) *al sectionării verticale*, potrivit fiecărei ramuri în parte.

Din punctul de vedere al sectionării orizontale, în procesul diversificării științei economice, au apărut științele *economice speciale, functionale* (ex.: "teoria planificării economice" cercetează mecanismul miscării planificate de ansamblu a economiei și desfășurarea practică a acestei miscări; "știința conducerii economice" se ocupă de conducerea sistemului economic; "știința financiară" cercetează formarea, directionarea, utilizarea fondurilor banesti; "economia muncii" se ocupă cu problemele formării, repartizării și utilizării forței de muncă; "statistica economică" studiază din punct de vedere cantitativ fenomenele economice de masă în condiții concrete de loc și timp etc.

Din al doilea punct de vedere, al sectionării verticale, au apărut științe economice de ramură (economia industriei, economia agriculturii, construcțiilor, transporturilor, comerțului interior, comerțului exterior, a științei, a învățământului, protecției mediului, a întreprinderilor etc.). Știința economică de ramură studiază forma concretă pe care o iau relațiile economice specifice ramurii sau subramurii respective, relațiile tehnico-economice determinate de forțele de producție care funcționează efectiv în domeniul dat.

Studiul teoretic și practic al economiei este continuat, sub aspect istoric, de grupa științelor economico-istorice. Din aceasta fac parte:

a) *istoria economică*, care cercetează economia din punctul de vedere al desfășurării concret - istorice, cu toate cotiturile și particularitățile procesului într-o țară sau alta;

b) *istoria gândirii economice*, care cercetează procesul formării și dezvoltării științei economice, al gândirii economice în general.

Sistemul științei economice este unul deschis și dinamic. Astfel pe lângă un *proces de diversificare* (aratat mai sus), știința economică cunoaște și un *proces de integrare* - ca urmare a căruia au apărut științele economice de graniță, facilitând crearea unei gândiri științifice interdisciplinare (de ex.: econometria, cibernetica economică, sociologia economică, psihologia economică, geografia economică etc.).

1.2. Obiectul istoriei economice a României

Istoria economica a României vizează cercetarea modului de producere, schimb, repartitie și consum al bunurilor materiale din cele mai vechi timpuri până astăzi, a factorului demografic care (ca forța de muncă) le creează; ideile și conceptele dominante la un moment dat, precum și instituțiile prin care se realizează în practică; complexitatea și globalitatea fenomenelor economice, cauzele și efectele acestora în spațiul geografic carpato-danubiano-pontic.

Istoria economica face parte din științele de graniță sau de contact, având strânse legături cu istoria generală și economia politică.

Caracterul de știință îi este conferit de prezenta elementelor clasice care conferă oricărui domeniu de cercetare această calitate. Aceste elemente sunt:

- a) are un domeniu distinct de cercetare (sfera economiei naționale);
- b) are metode și legi proprii de cercetare (metoda statistică, comparativă, inductivă și deductivă; metoda istorică cantitativă, metodele moderne de calcul, utilizarea calculatoarelor pentru comensurarea dimensiunii exacte a unor fenomene, întocmirea unor modele, a unor variante de plan etc.);
- c) are izvoare prin care se pot strânge informațiile pe baza cărora se poate reconstitui trecutul economic. În general, aceste izvoare sunt proprii istoriei României (fie ca sunt scrise sau nescrise) și sunt de natură diferită: arheologice, etnografice, folclorice, documentare, cronici, documente de arhivă, statistici, ziare, reviste, cărți, colecții de legi etc. Critica izvoarelor și coroborarea datelor pe care ni le oferă este o cerință a cercetării.

1.3. Periodizarea istoriei economice a României

Periodizarea istoriei economice a României are la bază, drept criteriu fundamental, *formatiunea (orânduirea) social-economică (social-istorică)*, mecanismul intern al evoluției economice și luarea în considerare a factorilor externi în măsura în care aceștia afectează sau modifică condițiile interne de dezvoltare.

În cadrul fiecărei formațiuni social-economice (social-istorice) deosebim perioade sau subperioade, etape în cadrul cărora se evidențiază un grup de trăsături caracteristice, care dau nota dominantă perioadei respective.

În periodizarea istoriei economice a României s-a avut în vedere drumul specific parcurs de poporul român, ceea ce a fost caracteristic economiei românești, asemănările și deosebirile de economiile altor popoare vecine sau îndepărtate.

De asemenea, în stabilirea perioadelor istoriei economice nu se poate pleca de la date calendaristice fixe (ca în istoria politică sau militară) deoarece modificările esențiale, de structură a vieții economice, fenomenele și procesele caracteristice apar treptat, au nevoie de o anumită evoluție până ajung la maturitate și impun saltul calitativ și cantitativ.

În funcție de cele afirmate mai sus, istoria economică a României cuprinde următoarele mari epoci și formațiuni social-economice:

- a) *epoca straveche sau preistoria* (1 mil. î.e.n. - 80 î.e.n.) careia îi corespunde comuna primitivă;
- b) *epoca veche (antica)* (80 î.e.n. - sec VIII e.n.) în cadrul careia distingem mai multe formațiuni economice:

- modul de productie tributar (80 î.e.n. - 106 e.n.) fundamental deosebit de cel sclavagist;

- sclavagismul clasic în spatiul geografic intrat în componenta Daciei Romane (106 – 271 / 274 e.n.);

- perioada de trecere spre feudalism (sf. sec III - sec VIII e.n.).

c) *epoca medie (ev mediu)* careia îi corespunde orânduirea feudala si unde exista mai multe variante actuale ale periodizarii:

- sec. VIII – 1490 / 1500;

- sec. VIII – 1600;

- sec. VIII - mijlocul sec. XVIII (1750);

- sec. VIII - începutul sec. XIX (1821).

În cadrul fiecăreia dintre variantele de mai sus distingem următoarele etape: feudalismul timpuriu, feudalismul dezvoltat, destrămarea feudalismului si aparitia germenilor capitalismului.

Istoricul Dinu C. Giurescu a optat încă acum câțiva ani pentru varianta sec. VIII – 1490/ 1500, odata cu sfârșitul domniei lui Stefan cel Mare, când în istoria noastră încep sa se petreaca o serie de transformari specifice Europei care nu se mai considera medievala, ci renascentista, moderna, o Europa noua. Este vorba despre următoarele transformari: revolutia preturilor si devalorizarea monedelor; conflicte între partidele nobiliare si autoritatea centrala; domnii se afirma ca urmare a propriilor calitati fizice si intelectuale, mai putin a originii si descendentei cu certitudine din "os domnesc"; se produc schimbari în mentalitatea claselor sociale.

d) *epoca moderna* careia îi corespunde orânduirea capitalista, acopera o perioada întinsa de timp (cel puțin de la mijlocul sec. XVIII - 1918);

e) *epoca contemporana* acoperita în parte de orânduirea capitalista, respectiv socialista, (1917 / 1918 - pâna în prezent). Ultima a cunoscut câteva etape de dezvoltare conform propagandei comuniste: formarea economiei socialiste unitare (1948 - 1965); consolidarea economiei socialiste unitare (1966 - 1970); edificarea societatii socialiste multilateral dezvoltate si înaintarea României spre comunism (a început cu planul cincinal 1971 - 1975).

Dupa Revolutia din XII 1989 România intra într-o perioada istorica de tranzitie, care vizeaza faurirea statului de drept si a economiei de piata.

Desigur, cercetarea istoriei economice a României va cunoaste în viitor alte exigente, metode, o viziune noua, critica, mai ales pentru perioada de dupa al doilea razboi mondial. Va trebui sa punem pe cântar partile pozitive si negative ale economiei perioadei socialiste, fara nici o idee preconcepata, deoarece la baza succeselor si insucceselor ei sta uriasa munca si sacrificiul a generatii de cetateni ai tarii. De asemenea, studiile dedicate domeniului nostru de cercetare, realizate dupa 1960 - 1965, cuprind multe puncte de vedere corecte care rezista pâna astazi.

Reabilitarea treptata a cercetarii în domeniul istoriei economiei nationale, începând cu deceniul 7 al secolului nostru, are la baza o **evidenta traditie în acest domeniu**. Începuturile le putem plasa încă la sfârșitul secolului al XVII-lea, prin opera lui D. Cantemir. Dezvoltari succesive, demne de apreciat, datoram lui Nicolae Balcescu, D.P. Martian, G. Baritiu, P.S. Aurelian, Ion Ionescu de la Brad, A.D. Xenopol, C-tin Dobrogeanu-Gherea, G. Maior, C.D. Creanga, N. Iorga, I.N. Angelescu, Stefan Zeletin, D.Z. Furnica, V. Madgearu, L. Patrascanu, Gh. Zane etc. Ca disciplina de învățământ istoria economiei României a figurat de la început în planul de învățământ al Academiei de Înalte Studii Comerciale si Industriale din Bucuresti, înfiintata în 1913, ca si al Academiei similare din Cluj, înfiintata imediat dupa Marea Unire.

Dintre profesorii proeminenti care au onorat si consolidat prestigiul disciplinei noastre amintim pe N. Iorga, I.N. Angelescu, V. Madgearu, Victor Slavescu, Victor Jinga etc.

1.4. Importanta studierii acestei discipline

Aceasta disciplina se adreseaza nu numai viitorilor specialisti ci si unor cercuri mai largi de cititori interesati în acest domeniu de cercetare. Importanta ei deriva din functiile pe care te îndeplineste:

a) *informativ - cognitiva*, deoarece prezinta si analizeaza aspectele majore ale evolutiei economice românești în dezvoltarea sa istorica. Istoria economiei ofera exemple concrete pentru argumentarea legaturilor logice, firesti, între toate domeniile societatii: economic, politic, social, cultural, pe toata durata evolutiei istorice de pâna acum, integrarea vietii economice în istoria poporului român.

b) *educativ - formativa*, deoarece consolideaza sentimentul patriotic al tinerelor generatii, pe temelia cunoasterii reale a trecutului, a prezentului economiei românești si a prefigurarii optimiste a evolutiei în viitor. Tineretul învata sa respecte pe creatorii de bunuri materiale si cultural-stiintifice, sa aiba încredere în capacitatea de creatie a poporului, sa înțeleaga ca munca fiecaruia este o parte organic integrata în efortul general al natiunii noastre pe drumul progresului si civilizatiei, ca bunastarea fiecaruia în parte depinde de bunastarea materiala si spirituala a întregului popor.

Istoria economica dovedeste ca în decursul existentei sale poporul român a întâmpinat nu putine greutati pe care însa le-a depasit de fiecare data prin eforturi proprii, uneori deosebit de drastice, cu ajutorul specialistilor si institutiilor proprii.

CAPITOLUL II Vechimea, continuitatea si unitatea vietii economice pe teritoriul patriei noastre în orânduirile precapitaliste

2.1. Economia în epocile straveche si veche

2.1.1. Economia pe teritoriul patriei noastre în epoca pietrei

În epoca glaciatiunilor din cuaternar pe teritoriul de astazi al tarii noastre *se petrec importante modificari în structura geomorfologica*. Lantul carpatic se ridica treptat cu peste 1000 de m.; lacurile pliocene retragându-se de pe o mare parte din suprafata Transilvaniei, sudul Moldovei, Muntenia si Oltenia. Se activeaza reseaua de ape curgatoare care se aproprie - ca tesatura si orientare – de cea actuala.

Spatiul carpato-danubiano-pontic a oferit conditii favorabile aparitiei si evolutiei speciei umane, deci *se încadreaza în vasta arie a antropogenezei*.

Paleoliticul (1.000.000 î.e.n. – 10 / 8000 î.e.n.)

Cele mai vechi descoperiri care atesta vietuirea lui Homo primigenius în tara noastra apartin *epocii paleolitice (1.000.000 î.e.n. – 10 / 8000 î.e.n.)*. Ele s-au facut atât în pesteri (Ohaba-Ponor - jud. Hunedoara), Baia de Fier si Cioclovina - în nordul Olteniei cât si pe terasele unor râuri (Valea Dârjovului - Olt, Racovita - Sibiu, Ripiceni pe Prut, Ceahlau).

Caracteristicile principale ale vietii si muncii în paleolitic sunt: uneltele si armele erau confectionate din piatra si os cioplite; principalele ocupatii ale omului erau culesul, vânatoarea si pescuitul, deci omul nu este încă producator de bunuri; descoperirea si folosirea focului, apoi si a producerii lui, cu urmasi importante asupra evolutiei fizice si intelectuale a omului; spre sfârșitul paleoliticului (paleoliticul superior 35000 – 10 / 8000 î.e.n.) a crescut numarul populatiei, organizata în ginti matriarhale si triburi.

Mezoliticul (10 / 8000 î.e.n. - 5500 î.e.n.)

Mezoliticul se caracterizeaza prin: descoperirea arcului si sagetii (care au îmbunatatit asigurarea hranei); aparitia toporului legat cu fibre vegetale de o coada din lemn (care a condus la un randament mai mare în munca); fabricarea primelor monoxile (barci realizate prin cioplire si ardere dintr-un singur trunchi de copac); domesticirea câinelui si a porcului; realizarea unor unelte de mici dimensiuni - *microlite* (descoperiri s-au facut pe Ceahlau, la Baile Herculane, Ripiceni, Laposu-Prahova).

Neoliticul (5500 î.e.n. - 2500 î.e.n.)

Neoliticul aduce transformari structurale în evolutia societatii omenesti. De aceea aceasta epoca a intrat în istoria omenirii sub numele de "revolutia neolitica". Clima, fauna si flora au devenit asemanatoare cu cele actuale. Caracteristicile principale ale vietii si muncii societatii omenesti au fost: uneltele din piatra cioplita si slefuita; s-a descoperit taierea si

perforarea pietrei, ceea ce a marit substantial randamentul uneltelor; omul a devenit producator de bunuri materiale ocupându-se astfel de mestesuguri casnice (olaritul cu mâna, torsul, tesutul); domesticirea tuturor animalelor; a avut loc un început de agricultura primitiva facuta cu sapaliga; pamântul era în proprietate comuna; a aparut schimbul de tip troc; comunitatile omenesti s-au sedentarizat ca urmare a cultivarii plantelor si cresterii animalelor; existau locuinte de tipul bordeielor si caselor de suprafata, mai ales de-a lungul râurilor; locuintele erau fortificate sau lacustre, iar din ele nu lipsea vatra de foc; s-au confectionat mici obiecte din metal (cârlige de undite si ace din arama nativa) sau podoabe din aur; ginta matriarhala ajunge la maxima ei înflorire.

Eneoliticul (2500 î.e.n. - 1900 î.e.n.)

Numele Eneoliticului provine din combinarea cuvintelor *aeneus* (cupru) si *lithos* (piatra). El mai este denumit si neoliticul târziu si se caracterizeaza prin coexistenta uneltelor de piatra slefuita cu adevarate unelte din cupru. Asezarile devin mai bogate si mai înfloritoare si apare ceramica pictata.

Perioada de trecere spre epoca bronzului (1900 î.e.n. - 1700 î.e.n.)

În aceasta perioada, pe lângă procesul de indoeuropenizare a populatiei neolitice autohtone - în urma caruia se plamadeste populatia traco-daco-geta, se remarca în planul vietii economice urmatoarele aspecte: are loc intensificarea cresterii vitelor pe fondul unei clime mai uscate; agricultura începe sa se practice pe suprafete mai întinse odata cu aparitia plugului tras de vite, care începe sa fie folosit pe scara larga; se impune ginta patriarhala întemeiata pe poligamie.

2.1.2. Economia in perioada metalelor

Epoca bronzului (1700 î. e. n. - 800 î. e. n.)

În aceasta epoca viata economica se caracterizeaza prin practicarea agriculturii cu ajutorul plugului si carului tras de vite; oamenii se îndeletnicesc si cu cresterea animalelor; are loc exploatarea cuprului si a sarii; dezvoltarea metalurgiei bronzului, mai ales în Transilvania. Dezvoltarea metalurgiei bronzului se remarca datorita a trei cauze: a) ea cere cunostinte tehnice avansate ceea ce o transforma într-un mestesug; b) datorita materiilor prime, relativ putine în spatiul nostru geografic se impune realizarea de relatii de schimb constante cu alte regiuni din Europa (de ex.: s-au descoperit sabii de bronz miceniene în Transilvania, margele de chihlimbar de la Marea Baltica au fost descoperite la Sarata Monteoru, exista obiecte de bronz faurite la noi care s-au descoperit în regiunea Vistulei, Oderului, Pomeraniei) dar totodata continua folosirea si confectionarea uneltelor din piatra slefuita; c) s-au descoperit mari depozite de bronzuri, în cantitati impresionante (peste 250, mai ales în Transilvania la Ocna Mures, Spalnaca, Gusterita). Tot în epoca bronzului apare proprietatea privata de familie (s-au descoperit tezaur de aur la Smig, Rovine, Tufalau) si prima diviziune sociala a muncii care a constatat în desprinderea agricultorilor de pastori.

Epoca fierului (800 î.e.n. - 106 e.n.)

Epoca fierului este cea mai bogată în progrese ale producției decât toate celelalte epoci împreună.

În sec. VI - V î.e.n., pe teritoriul țării noastre, din marele neam al tracilor se individualizează daco-getii. "Tracii propriu-zisi" se vor cantona la sud de Munții Haemus, iar geto-dacii (două nume ale aceluiași popor după Strabon) între Haemus și Carpații nordici, Dunărea mijlocie - Nistru și gurile Bugului.

Daco-getii sunt fauritorii civilizației fierului de pe teritoriul țării noastre, atât în faza Hallstatt (800 î.e.n. - 300 î.e.n.), cât și La Tène (300 î.e.n. - 106 e.n.). Aceasta în pofida infiltrării și influențelor altor neamuri și civilizații, situații foarte frecvente în antichitate (de ex.: sarmatii-roxolani la nordul gurilor Dunării; iazygii între Dunăre și Tisa; grecii în Dobrogea; ilirii în Oltenia; scitii și celtii în Transilvania; bastarnii în Moldova, romanii de-a lungul Dunării). Infiltrările și influențele străine nu au alterat individualitatea și originalitatea civilizației materiale daco-gete, ci au contribuit la accelerarea ritmului ei de dezvoltare.

2.1.3. Civilizația materială a daco-getilor

Caracteristicile economiei daco-gete

Îndeletnicirea de bază a fost *agricultura*, cu ramura ei complementară, *creșterea vitelor*. Se practica o agricultură extensivă, a cărei producție crește datorită folosirii unor unelte de fier, cu randament superior față de uneltele de bronz (de ex.: brazdarul de tip traco-dacic, sape, coase, seceri etc.). Se cultivau câteva soiuri de grâu, secară, orz, ovăz, bob, linte, mei, vita de vie, in, cânepa etc. Recoltele erau pastrate în gropi de provizii și chiupuri din ceramică.

Metalurgia fierului a fost o componentă de bază și determinantă pentru dezvoltarea celorlalte ramuri productive și a cunoscut un avânt deosebit. Exploatarile de minereu de fier erau numeroase (de ex.: la Sercaia, Turia, Balan, Doboseni, Madaras, Lueta, Sarmisegetusa Regia). Minereul era redus în apropierea locului de exploatare, în cuptoare de tip mono și plurisarcă, obținându-se lăpe metalice cu o puritate de aproape 99%. În ateliere de fierărie, prin tratamente termice pretentioase, lăpele erau transformate în obiecte de tot felul (de exemplu, în localitățile: Banita, Costești, Craiva, Sarmisegetusa, Tilisca). Existau și ateliere mici profilate numai pe reparații curente.

Se practicau și alte *mestesuguri*: dulgheria; tâmplăria; exploatarea pietrei; construcțiile (de ex.: numai pentru zidurile fortificațiilor din zona Sarmisegetusa Regia s-a utilizat un volum de aproximativ 30.000 m³ de piatră fasonată, randamentul exploatarei pietrei în antichitate fiind de aproximativ 40% roca utilă); olăritul (cu mâna și cu roata olarului - folosită anterior celtilor - sec. V î.e.n. necropola de la Sanislău și sec. III - II î.e.n. la Ciurmești, Morești, Slimnic, Sura Mica); orfevrăria - a cărei materie primă de bază a constituit-o în primul rând argintul și mai apoi aurul; sticlăria.

Se extragea și sarea, care era inexistentă în Balcani și Panonia deci era foarte prețuită.

Tot în aceste timpuri are loc și cea de *a doua diviziune socială* a muncii prin desprinderea mestesugarilor de agricultori.

Simultan exista o veritabilă producție de mărfuri destinată *schimbului intern și extern*. În cadrul schimburilor comerciale externe o pondere absolută au avut-o schimburile cu lumea elenistică și romană. Economii Daciei, pe de o parte, și a lumii grecești și romane, pe de altă parte, erau complementare. Dacia livra: produse agricole și animale, piei, sare, aur și importa: produse manufacturiere (bronzuri, sticlărie, stoffe, țesături), vinuri, uleiuri, ceramică de lux. Nu întâmplător sesizăm două fenomene: a) importurile de produse romane în Dacia, în general și

Transilvania, în special, sunt din punct de vedere cantitativ, superioare altor teritorii europene din afara Imperiului roman; b) din sec. I î.e.n. orientarea comerțului Daciei se schimbă dinspre est spre vest (Italia și provinciile occidentale din Imperiul roman). Denarul roman scoate de pe piața Daciei dragma grecească. Dacia este cucerită economic de romani, intrând în sistemul monetar roman.

Deoarece se înregistrează o creștere cantitativă și calitativă a producției de diferite marfuri și se dezvoltă comerțul - se impunea *folosirea monedei*, schimbul de tip troc fiind depășit, devenind inefficient. La început (de la sfârșitul sec. IV î.e.n.) s-au folosit monede grecești, emise de Filip II și Alexandru cel Mare iar din sec. II - I î.e.n., denarul roman. În paralel, datorită necesității tot mai mare de monedă în relațiile de schimb dintre daci, a început să funcționeze o monedărie a statului dac.

Deosebim următoarele faze de emisiune: a) sec. III î.e.n. - prima jumătate a sec. II î.e.n. se bazează pe imitații ale tetradrahmelor lui Filip II și Alexandru cel Mare, în argint și bronz; b) sfârșitul sec. II î.e.n. - începutul sec. I î.e.n. pe lângă imitațiile după tetradrahme, apar imitații după o monedă mai mică - "dragma", cu siguranță cerută de populația de rând. Stănte monetare s-au descoperit la Brașov, Ludești și Tilisca.

Realitățile din viața social-politică a Daciei preromane, coroborate cu caracteristicile vieții economice ne permit să definim tipul de formațiune economică specifică Daciei secolelor I î.e.n. - I e.n. Este vorba de *modul de producție tribut* („mod de producție asiatic”, cunoscut însă și de alte popoare din America și Africa), substanțial deosebit de cel sclavagist.

Trăsăturile principale ale acestui mod de producție sunt: întreaga economie a Daciei se bazează pe existența „obstilor satești”, care aveau la bază în primul rând interese economice și nu de rudenie; pământul arabil era proprietatea monarhului, a stăpânului înstărit. Obstile satești plăteau un „tribut” anual în produse, muncă, bani. Acesta era achitat de toată comunitatea, nedefalcă pe familii, fiind strâns de funcționari ai statului (vezi datele oferite de Criton despre acei „prefecți” puși de regele dac Decebal în fruntea agriculturii). Principala clasă productivă a societății o formau producătorii liberi săraci organizați în „obstile satești”. Ei erau în opoziție cu clasa înstărită (tarabostes). Numărul nesemnificativ al sclavilor, proveniți din datornici și prizonieri de război, determină un caracter patriarhal al acesteia.

Cucerirea romană și transformarea unei părți a Daciei în provincie, a adus importante mutații în viața economico - socială, politică și culturală a dacilor, care se cer analizate aparte.

2.1.4. Economia Daciei romane (sec. I - III e.n.)

Spuneam că încă de la sfârșitul sec. II î.e.n. - începutul sec. I î.e.n. Dacia a fost încadrată în sistemul monetar dominat de denarul roman. Moneda greacă a fost înlocuită de cea romană, negustorii greci au fost eliminați treptat de cei romani. În secolele I î.e.n. - I e.n., perioada de apogeu a statului dac liber și independent, *a avut loc cucerirea economică a acestuia de către Imperiul Roman*. În paralel asistăm la o veritabilă campanie romană de izolare și încercuire politico-militară a Daciei, de slabire demografică prin acțiuni ca: înființarea provinciei romane Pannonia (10 e.n.) și includerea Dobrogei în provincia Moesia (46 e.n.); transformarea regilor suebi și iazigi din Câmpia Tisei în „regi cliențelari” ai Romei; expediții militare romane la nordul Dunării, soldate cu stramutări de grupuri masive de daci la sud de Dunare, în provincia Moesia.

În urma războaielor din 101 - 102 și 105 - 106, Traian creează provincia Dacia, cucerind și desființând din punct de vedere politic statul dac independent. În componența provinciei Dacia au intrat: Banatul, Transilvania istorică, Oltenia și vestul Munteniei. Timp de aproape două decenii - sudul Moldovei, Câmpia Munteniei, sud-estul Transilvaniei și estul Olteniei au făcut parte din Moesia Inferior, fiind parasite la începutul domniei împăratului Hadrian (117-123). Maramureșul, Crisana și nordul Moldovei rămân sub controlul dacilor liberi.

Administratia romana s-a mentinut în bazinul carpatic pâna în 271 / 274 e.n., când grantele imperiului revin pe Dunare. La începutul sec. IV, în timpul lui Constantin cel Mare a fost recucerita o fâsie la nord de Dunare. Tot acum Dobrogea devine o provincie aparte sub numele de Scythia Minor. Aici administratia romana târzie si apoi cea bizantina s-au mentinut pâna la începutul sec. VII, când atacurile avaro-slave, conjugate cu revoltele interne, au dus la prabusirea limesului dunarean.

În secolele II-III spatiul carpato-danubiano-pontic s-a integrat organic sistemului roman, având drept consecinta înflorirea si pe aceste meleaguri a celei mai avansate civilizatii din lume, la ora respectiva, civilizatia de tip greco-roman, care constituie, în definitiv, fundamentul civilizatiei europene de astazi.

Viata romana impusa în Dacia prin colonisti, armata si administratie a *determinat o profunda modificare* a peisajului natural, a vietii social-economice, politice si culturale, a vietii de zi cu zi a autohtonilor, a mentalitatilor. Ne gândim la: defrisari; construirea de drumuri durabile; orase, târguri si chiar sate noi; introducerea în viata omului de rând a unor elemente de utilitate ca: baia publica, sistemul de încălzire centrala (hypocaustum), mobilier, vesela.

Agricultura

Continua sa ramâna principala ocupatie a populatiei. Încă din perioada împaratului Traian, pamântul arabil, considerat proprietate publica (*ager publicus*) a fost masurat si cadastrat în vederea împartirii lui si a stabilirii impozitelor. Cele mai bune loturi au revenit veteranilor si cetatenilor romani. Legiunile romane si trupele auxiliare care au stationat în Dacia au beneficiat si ele de un teritoriu arabil propriu. Predominanta a fost proprietatea funciara mica si mijlocie, nefiind documentata existenta unor mari latifundii, situatie întâlnita în alte provincii ale Imperiului Roman.

Proprietatile funciare mai semnificative se numeau *villae rusticae* si erau de regula situate în apropierea unui oras, pentru facilitarea desfacerii produselor lor. Proprietarii de ferme lucrau pamântul cu ajutorul sclavilor. Acesti stapâni locuiau de obicei la oras iar conducerea fermei o încredintau unui sclav de încredere (*servus villicus*).

Pentru o perioada scurta dupa instaurarea stapânirii romane, este posibila existenta si a proprietatii comune la populatia dacica din estul provinciei, care a continuat sa traiasca organizata în vechile obsti satesti, folosind în comun pamântul arabil si pasunile. Aceste comunitati au disparut treptat, datorita intensificarii circulatiei banesti, împroprietaririi veteranilor pe pamânturile obstilor, abuzurilor unor agenti ai fiscului.

Cresterea vitelor a continuat sa detina un loc important. Pasunile faceau parte din domeniile imperiale si erau arendate de fiscul imperial, adesea împreuna cu salinele.

Mestesugurile

Erau practicate în ateliere de mestesugari specializati. Ei produceau marfuri pentru locuitorii de la orase dar si de la sate, care nu își mai confectionau singuri uneltele, ci le cumparau de pe piata.

Cel mai raspândit mestesug a fost ceramica, fiind produse îndeosebi vase pentru uz curent. A existat si o ceramica de lux, lucrata dintr-o pasta mai fina, ornamentata si bine arsa în cuptoare speciale. Din lut se mai confectionau figurine, opaite (*lucernae*) dar si caramizi si tigle.

Un loc aparte l-a ocupat prelucrarea metalelor. Aurul extras era preluat de administratia imperiala a minelor din Dacia si varsat fiscului imperial. La fel se proceda cu argintul. Pe scara larga se prelucrau fierul, plumbul si bronzul. Fiecare corp de trupa stationat în Dacia avea ateliere si fauri proprii.

Alte materii prime folosite la confectionarea diverselor produse erau lemnul, pieile de animale, lâna, osul. Este atestata de asemenea si prelucrarea sticlei si a unor pietre semipretioase, din care se confectionau geme, camee, sigilii etc. Exista o preocupare a

mestesugarilor locali de a copia modelele italice sau produsele care aveau o mare cautare pe piata.

Numarul mare al constructiilor ridicate în Dacia Romana cât si dezvoltarea vietii urbane dovedesc ca zidaria era un mestesug larg raspândit. Antreprenorii de constructii sunt atestati în aproape toate orasele provinciei. Legat de tehnica constructiilor au activat de asemenea pietrari si zugravi.

Mestesugarii erau grupati în asociatii numite *collegia*. Fata de breslele medievale, acestea erau asociatii deschise, reunind oameni din aceeasi profesie, dar si din alte îndeletniciri. Ele nu aveau de fapt un scop lucrativ, ci pentru organizarea de festivitati, banchete si într-ajutorarea membrilor. Colegiile aveau un caracter public si în calitate de corpuri organizate participau la procesiuni religioase, funeralii etc. iar în caz de necesitate asigurau în orase serviciul de pompieri. Colegiile erau conduse de magistrii, alesi din rândul membrilor lor. Cel mai raspândit colegiu era cel al fabrilor (faurilor), grupând pe mesterii care prelucrau materiale dure (metalurgisti în genere, dar si dulgheri si zidari).

Comertul si circulatia monetara

Schimburile comerciale au avut loc atât în interiorul provinciei Dacia cât si în exterior, cu celelalte provincii. Producatorii recurgeau de cele mai multe ori la serviciile negustorilor. Este atestata pe scara larga folosirea monedelor. Dunarea a fost o importanta artera de comunicatie care a racordat reseaua de drumuri a Daciei cu marile cai de circulatie ale Imperiului.

Negustorii erau organizati tot în colegii, grupati dupa provincia lor de origine, sub motivul cultelor religioase comune. Sunt atestati negustori originari din Dacia stabiliti în afara provinciei precum si negustori din alte regiuni specializati în comertul cu provincia Dacia.

Pe lângă comertul intern, schimburile cele mai intense ale Daciei s-au desfasurat cu provinciile vecine, cu Italia de nord, cu provinciile apusene de pe Dunare si Rin, pâna în Gallia. De asemenea sunt atestate schimburi cu lumea libera din afara Imperiului (cu populatiile "barbare").

Numarul mare de monede care au circulat în Dacia au servit interesele comerciantilor. Caila de patrundere ale acestora au fost si prin intermediul sumelor platite de fiscul imperial pentru salariile functionarilor, soldele trupelor stationare, investitii diverse. Au circulat monede de aur, argint si bronz (*aurei* – din aur; *denari*, *quinari*, *antoniniani* – din argint; *asii*, *dupondii* si *sestertii* – din bronz). Cea mai raspândita moneda era cea din argint. Unitatea de calcul era fie sestertul, fie denarul.

Transporturile

Dacia si Moesia Inferior (Dobrogea) au beneficiat de o *retea de drumuri* bine întreținute si realizate cu baza de bolovani si pietris, având la suprafata un placaj de lespezi. Initial drumuri strategice, construite de armata, strabateau cu precadere zone deschise, având putine curbe propice unor ambuscade. În fapt, aceste drumuri au fost folosite si pentru circulatia oamenilor si marfurilor.

Drumurile erau marcate de borne kilometrice (*milliarii*), presarate din loc în loc cu statii pentru schimbarea cailor (*mutationes*) si hanuri (*mansiones*) în jurul carora s-au format mici asezari.

Urmând traseul cuceririi, drumurile din Dacia strabateau provincia de la sud la nord (Lederata - Berzobis - Tibiscum - Apulum - Potaisa - Napoca - Porolissum), iar cele din Moesia Inferior însoteau Dunarea si litoralul Marii Negre.

De-a lungul drumurilor erau fixate un numar de puncte de vama (*stationes*). Din izvoarele istorice pastrate stim de existenta a trei puncte de vama. Perceperea vamilor era arendata, provincia Dacia fiind încadrata în districtul vamal iliric.

S-a introdus *sistemul roman de masuri si greutati*, în orase existând cântare publice date în grija unor functionari.

Activitatea financiara (creditul)

A atins cote spectaculoase. Au existat societati camataresti „pe baza de actiuni”. O asemenea casa bancara (*societas danistariae*) este atestata la Alburnus Major (Rosia Montana). Dobânzile percepute erau mari, de aproximativ 12%. Profiturile provenite din comerț sau din dobânzi nu au fost investite în activitățile productive, decât cel mult în achiziționarea de domenii funciare.

Fiscalitatea

Vis-a-vis de acest domeniu al vietii economice, cercetatorii oscileaza uneori între extreme.

Analizând valoarea impozitelor directe si indirecte, unii cercetatori considera ca acestea nu aveau un caracter excesiv spoliator. Din veniturile sale, fiscul platea solda armatei, care la rândul ei cheltuia acesti bani cumpărând produsele provinciilor. Singura bogatie luata efectiv de fisc era aurul, în rest el percepea bani de la provinciali, bani care se întorceau în provincie sub forma soldei militare.

Alti cercetatori considera ca fiscalitatea a reprezentat de la început o importanta cale de exploatare a noii provincii. Cele mai importante impozite directe (tributa) erau cel personal (capitatio) si cel funciar, iar dintre cele indirecte (vectigala) faceau parte impozitele pe mostenitori, pe circulatia marfurilor si taxele vamale. Agravarea poverii fiscale s-a datorat arendarii celor mai multe dintre aceste impozite. Fiscalitatea propriu zisa era dublata de un întreg sistem de corvezi, prestatii si dari în natura, catre stat, colonii, municipii si unitatile militare, a caror povara apasa în proportie covârșitoare pe umerii dacilor.

Cert este ca prin fiscalitate (impozite) organele de conducere ale provinciei vegheau la o redistribuire a veniturilor între membrii societatii. Astfel, stim ca în schimbul magistraturilor sau a altor onoruri, cetatenii bogati trebuiau sa verse o „suma honoraria”, pentru folosul comunitatii. Din aceste fonduri banesti s-au realizat multe dotari socio-culturale si edilitare.

Despre romani se afirma ca au fost mai buni administratori si legiuitori decât cuceritori. Ca urmare, asigurându-se o epoca de pace neobisnuit de lunga, individului i s-a garantat siguranta si agoniseala sa. S-au acumulat bunuri si valori materiale si spirituale, a crescut numarul populatiei atât prin sporul natural al bastinasilor cât si printr-o apreciabila colonizare. Amploarea vietii economice si concentrarea demografica din Dacia, au dus la crearea unei romanitati deosebit de puternice.

Studierea vietii economice în epoca romana ajuta la înțelegerea unui fenomen de maxima importanta în etnogeneza poporului român: romanizarea. Acest proces nu s-a desfasurat în mod egal pe tot cuprinsul Imperiului Roman. Astfel, în Africa romanitatea nu a cuprins decât mediile urbane, triburile nomade ale berberilor neputându-se integra în structurile economice romane, pastrându-si vechile obiceiuri. În Peninsula Balcanica, romani nu au colonizat decât litoralul dalmatic si lunca manoasa a Dunarii, patrundând spre inima Balcanilor doar pe valea Moravei si evitând întreaga zona muntoasa din centrul peninsulei. Populatia traco-ilira de aici si-a pastrat vechile forme primitive de viata, neintegrându-se în lumea romana. Prin urmare, romanizarea nu s-a produs decât la periferia peninsulei, albanezii de astazi fiind dovada evidenta a insuccesului romanizarii.

În alte zone, unde populatiile autohtone au dezvoltat civilizatii mai avansate (de ex.: Gallia si Hispania) acestea au fost capabile sa se integreze într-o civilizatie superioara si aici romanizarea s-a produs relativ rapid. Autohtonii, chiar daca din punct de vedere juridic s-au

gasit la început într-o situație de inferioritate, posedau totuși „ius commercii”, adică libertate economică, și au ales în mod firesc calea integrării în structurile economice romane.

Or, dacii au fost singurul popor din Europa „barbară” (adică din afara lumii greco-romane) care înainte de cucerirea română au depășit definitiv stadiul orânduiri gentilice. Statul centralizat daco-get, vechi de mai bine de un secol în momentul cuceririi, nu se mai baza pe triburi și comunități gentilice, ci pe comunități teritoriale (obști satești). În aceste condiții, integrarea autohtonilor în structurile romane a fost mai ușoară și mai firească. Ceea ce a dus la această integrare era dorința și interesul de a deveni roman. Nu atât faptul că limba latină era limba oficială, a administrației și a armatei, limba unei culturi superioare, au făcut ca aceasta să se impună, cât dorința autohtonilor de a se romaniza, apetitul lor pentru progres și civilizație. *Dacă Dacia s-a romanizat rapid, mai rapid decât alte zone geografice situate în cuprinsul Imperiului Roman, este în primul rând pentru că dacii aveau deja un nivel de civilizație care le permitea să adopte formule romane. Iar esența mecanismului acestei romanizări a fost tocmai integrarea în structurile economice romane.*

2.1.5. Viața economică în perioada de trecere la feudalism (sfârșitul sec. III - sec. VIII)

Pentru această perioadă dispunem de puține izvoare istorice scrise, ceea ce îngreunează studiul ei, iar aspectul structurilor social-economice este și mai greu de definit. Este o epocă frământată de invaziile popoarelor migratoare, de retragerea romanilor din provincia Dacia (271 / 274 e.n.), apoi din Dobrogea (602 e.n.). De aceea o împărțire pe subperioade a epocii de trecere la feudalism este dificilă, totuși din rațiuni didactice ea este necesară.

Viața economică în perioada daco-romană târzie (a doua jumătate a sec. III – sec. IV)

La mijlocul secolului al III-lea economia Imperiului roman este zguduită de o profundă criză. Cauzele acesteia le-am sintetizat în următoarele fenomene: lipsa de unitate economică reală a Imperiului roman, agravată de pretențiile de autonomie ale aristocrației funciare locale; armata se amestecă tot mai mult în luptele pentru tron, aproape fiecare legiune tinzând să-și proclame comandantul ca împărat (de ex.: 235-284 este perioada anarhiei militare în cadrul epocii principatului sau al imperiului timpuriu – 27 î.e.n. - 284 e.n.). Granitele rămân nepazite, armata romană suferă procesul de „barbarizare” în timp ce barbarii din afara granitelor patrund în imperiu și jefuiesc provinciile.

Dintre popoarele migratoare care patrund pe teritoriul Daciei Romane îi amintim pe goti (vizigotii și ostrogotii) și huni (sfârșitul sec. III - sec. IV). De subliniat este însă faptul că aceștia nu au pătruns decât sporadic în fosta Dacie romană (elemente ale ostrogotilor au pătruns sub presiunea hunilor, cum atestă mormintele princiare de la Apahida - Cluj), *comunitățile daco-romane pastrându-și în mare măsură vechiul mod de trai încă aproximativ un secol după retragerea romană. Aceasta realitate justifică tratarea aparte a acestei subperioade.*

Declansarea crizei social-economice și politice la nivelul Imperiului roman a determinat ca retragerea romană din Dacia să fie de fapt un efect regional al crizei generale a Imperiului. Astfel a avut loc un regres al producției meșteșugărești și comerțului, a vieții urbane și publice, a relațiilor sociale - lipsite acum de sprijinul statului roman.

În lipsa inscripțiilor, apanaj al marilor proprietari și al birocratiei militare și funcționarești din provincie, săpăturile arheologice recente ne arată că *modul de viață roman, chiar dacă la cote mai modeste, a continuat în vechile forme.* Astfel: orașele continuă să fie locuite, ridicându-se noi clădiri de piatră, cu mai multe încăperi, alături de clădiri din lemn. Nu se

constata o locuire în bordeie. Atelierele de olari produc ceramica de cea mai buna traditie romana, inclusiv amfore în care se pastrau uleiuri si vinuri din import. Au aparut însa si produse de mai slaba calitate, lucrate artizanal, de mestesugari improvizati. Începe sa se resimta tot mai mult lipsa unor mestesugari specializati. Productia mestesugareasca continua sa fie una de serie, ceea ce implica existenta unei economii bazate pe marfa. Se mentin diferentele sociale din moment ce se descopera tezaurer monetare care cuprind sute de piese, în valoare de câteva mii de sesterti (de ex. la: Hunedoara, Tibiscum, Biertan). Patrunderea crestinismului la începutul sec. IV e.n. atesta existenta la nord de Dunare unei societati apte sa perceapa mesajul social al noii religii. Cea mai mare parte a terminologiei religioase din limba româna este de origine latina. Comunitatile daco-romane posedau structuri politico-militare capabile sa asigure rezistenta în fata invadatorilor (de ex.: amfiteatrul de la Sarmisegetusa Ulpia Traiana este transformat într-o fortareata, castelele de la Racari - judetul Dolj si Slaveni - judetul Olt sunt refortificate si refolosite, la Cioroiul Nou - Aquae - judetul Dolj populatia își ridica în sec. IV o fortificatie din pamânt etc.).

O economie si un mod de viata de evidenta factura romana, chiar daca în fond mai modeste ca în sec. II - mijlocul sec III e.n., vine, fara putinta de tagada, în sprijinul *demonstrarii continuitatii populatiei daco-romane în Dacia post romana*. Continuitatea de locuire pe aceleasi vetre, atestate înainte ca fiind ale populatiei dacice si daco-romane, inventarul locuintelor, tipologia asezarilor, prezenta monedelor marunte de bronz, care puteau fi folosite numai de catre o populatie ce le aprecia pentru rolul lor ca instrumente de schimb, necropolele de incineratie cu inventar modest - resping teoria unei „terra deserta” în spatiul carpato-danubiano-pontic dupa 271 / 274 e.n. si atribuirea acestor asezari populatiilor migratoare.

Viata economica în Scythia Minor în sec. IV - VII

La sfârșitul sec. III, Dobrogea este despartita de Moesia Inferior si devine o provincie aparte sub numele de Scythia Minor, făcând parte din dioceza Traciei. Reformele lui Diocletian (284-305) si Constantin cel Mare (307-337) au pus capat crizei economice din Imperiul roman, declansata la mijlocul sec. III e.n.. Prin întarirea puterii centrale, introducerea unui nou si complicat sistem de impunere, fixarea de preturi maxime, legarea colonilor de glie, a mestesugarilor de meserie si a orasenilor de orasul natal cei doi împarati au încercat sa frâneze descompunerea lumii antice. În realitate intentia lor a esuat, procesul de feudalizare al societatii avansând pe fondul unei revitalizari temporare si a vietii economice din Dobrogea. Împaratii Anastasios I (491-518), Justin I (518-527) si Justinian (527-565) au cautat prin noi reforme sa opreasca cursul spre feudalizare si sa refaca Dobrogea dupa atacurile migratorilor (gotii, hunii, avarii). În 602 granita dunareana a Imperiului Bizantin cade însa sub loviturile barbarilor.

Din sec. V economia Scythiei Minor evalueaza tot mai mult spre una naturala, de tip feudal. Astfel sesizam: concentrarea marilor proprietati funciare în domenii întinse, care devin unitati economice închise; principala forta de munca de pe aceste domenii devin colonii, sclavi eliberati (termen aproximativ echivalent iobagilor); aparitia „patronatului”, adica comunitati de oameni liberi se puneau sub ocrotirea unui potentat local (relatii de patronaj), pentru a le apara de vexatiile functionarilor, autoritatilor orasenesti sau a unor mari proprietari funciari. Membrii acestor comunitati își cedau patronului dreptul de proprietate asupra pamânturilor, care le recunostea pentru viitor doar un drept la folosinta si de mostenire. Taranii lucrau pamântul, plateau toate obligatiile si efectuau toate serviciile stabilite de patron, sfârșind prin a fi transformati si ei, mai repede sau mai târziu, în coloni. Acesta este mecanismul aparitiei feudalului si al iobagului. Un asemenea mare proprietar a fost si celebrul Aetius, din Durostorum (Dârstor, Silistra), învingatorul lui Atila, capetenia hunilor.

Pe lângă aceste mari proprietati funciare, mai ales în zona de granita, au continuat sa se mentina micile proprietati rurale (vezi Novela XXXIV-a a lui Justinian).

Viata economica în epoca migratiilor (sec. V - VIII)

Criza de la mijlocul sec. III, care a accentuat decadenta modului de productie vechi, sclavagist, si ruralizarea treptata a economiei, anunta structurile lumii feudale. Retragera armatei si administratiei romane au creat premisele trecerii spre noua formatiune social-economica.

Ordinea oarecum fireasca a lucrurilor a fost tulburata de distrugerile provocate de migratia unor populatii primitive, aflate pe diferite trepte ale orânduirii gentilice (hunii, gepizi, ostrogotii, avarii, bulgarii, ungurii, pecenegii, cumanii).

Daca în vestul Europei migratia popoarelor s-a înscris între sfârșitul sec. IV - începutul sec. VI (aproximativ 150 de ani), dupa care pe ruinele Imperiului Roman s-au creat o serie de „regate barbare”, precursori ale regatelor medievale, în răsăritul Europei, zona aflată în calea „tuturor rautatilor”, epoca migratiilor a durat aproape un mileniu. Dacă în Occident geneza Europei feudale s-a făcut în ritm alert, rectiliniu, prin perpetuarea tehnicilor mestesugaresti si chiar a unor institutii din antichitatea târzie până în zorii evului mediu, în Răsăritul Europei fenomenul s-a realizat mai lent, în condițiile reluării, de multe ori aproape de la capăt, a eforturilor de refacere a gospodăriilor oamenilor de rând cât si a institutiilor. Situația specială a Europei răsăritene în această perioadă de tranziție spre evul mediu, se datorează impactului de lungă durată cu societățile migratoare, în esență distructive. Acum a apărut prima cauză majoră a decalajului între dezvoltarea vestului si estului Europei, care se va accentua în secolele viitoare ca urmare a apariției unor noi factori.

Zugrăvirea si înțelegerea vieții economice a populației strămosești din bazinul carpatic în această perioadă cere o analiză a raporturilor dintre bastinași si migratori, în lumina ultimelor cercetări istorice.

Bastinașii daco-romani, apoi straromânii, în număr apreciabil întotdeauna, au fost răspândiți uniform pe întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Migratorii s-au caracterizat prin discontinuitate permanentă față de continuitatea bastinașilor, acoperind ca o pânză subțire doar părți din teritoriul nostru, cei mai mulți așezându-se în zonele de stepă si la răsărit sau apus de fosta provincie Dacia română, de unde au exercitat doar o dominație nominală asupra populației autohtone. În plus, migratorii s-au alungat unii pe alții la „momentul oportun”, când unitatea etnică si de civilizație daco-română risca să fie înabusită. Gotii au fost alungați de gepizi, aceștia de huni, hunii au fost alungați de avari etc. O importanță deosebită o reprezintă „vijelia hunică”, care a scăpat populația romană de pericolul germanizării, gotii si gepizii dobândind în sec. VI statutul de „foederati” ai Imperiului Roman, ceea ce le-a marit prestigiul si i-a apropiat de localnici.

Bastinașii au avut un nivel de cultură si civilizație mai ridicat decât al migratorilor, dublat de calitatea de comunitate sedentară. Aceste elemente au determinat o pronunțată influență asupra migratorilor, mergând până la asimilarea unora, în speta a celor care s-au așezat alături de bastinași.

Populația romanizată a avut capacitatea de a se adapta realităților, în prima fază a impactului cu navalitorii retrăgându-se la pădure (nu la „munte”). Pădurea de foioase de la câmpie si deal, care acoperea atunci 70% din suprafața țării, asigura viața, apărarea si hrana din poame si vânat („Codrul frate cu românul”). După ce se realiza reconcilierea pasnică cu migratorii, bastinașii se reîntorceau la gospodăriile lor (situate la cel mult 10 - 15 Km de pădure) si își continuau existența.

Complementaritatea între economia migratorilor, bazată pe creșterea animalelor, si economia bastinașilor - populație agricolă sedentară, a obligat cele două părți să stabilească un „modus vivendi”. În plus migratorii percepeau de la comunitățile autohtone cam jumătate din valoarea produselor pe care le pretindea Imperiul romano-bizantin de la supușii săi. Populațiile germanice (de ex.: gepizii) nu ocupau decât a treime din terenurile populației supuse, restul rămânând a fi exploatat de autohtoni. Migratorii luau deci, periodic, o serie de

dari în natura de la autohtoni, tolerându-se reciproc, într-o anume coexistență, chiar binevoitoare, uneori bulversată de lupte sângeroase.

În aceste condiții remarcăm că populația băștinată și-a practicat în continuare îndeletnicirile tradiționale (asa cum atestă descoperirile arheologice). Agricultură a ramas principala ramură de producție, completată de creșterea animalelor. Mestesugurile casnice nu mai sunt separate de agricultură. Acestea au fost practicate tot mai mult la sate, orașele fiind ținta atacurilor migratorilor, ceea ce a dus la parasirea lor de către locuitori. Se dezvoltă o adevărată „civilizație a lemnului” precum și minierul (termenii din limba română sunt de origine latină: aur de la aurum, pacura de la picula etc.). Era practicat comerțul bazat pe moneda bizantină.

Așezarea slavilor pe teritoriul locuit de populația romană la sfârșitul sec. VI - începutul sec. VII a dat un impuls economiei. Populație semisedentară (practica și agricultură), migrând lent, slavii au impulsionat viața economică a străromânilor. Ei au beneficiat și de o lungă perioadă de pace sub protecția chazarilor din estul Europei. Slavii, după o convietuire de aproape trei secole, au fost complet asimilați de românii de la nord de Dunare, în timp ce la sud de fluviu ei au determinat restrângerea romanității în câteva zone muntoase. Au apărut așezări cu aspect opidan în Transilvania și Dobrogea (*goroduri* după *Cronica lui Nestor*), expresie nu numai a necesităților de apărare, ci și a nivelului atins de forțele și relațiile de producție. În sec. VII se poate sesiza civilizația (cultura) unitară românească Costița - Botosana, originară din nord-estul Moldovei și cultura Ipotești-Cândești din Muntenia, care acopera practic întreg teritoriul țării.

Forma de organizare social-economică a populației locale a continuat să fie în tot acest timp obstea satească. Ea nu și-a încetat existența nici în timpul stăpânirii romane și n-a putut fi distrusă nici de marile migrații. Obstea satească avea la bază interesele economice ale membrilor, criteriul rudeniei de sânge cazând pe plan secundar. Obstea satească sau teritorială a fost înainte de toate o unitate economică.

Principiile fundamentale pe care se bazau relațiile de producție din cadrul obștii erau: *proprietatea comună* asupra tuturor pământurilor în devalmasie (adică fără a se cunoaște cota fiecărui membru) și asigurarea accesului fiecărui membru la cele trei mari zone economice: terenurile arabile; vatra satului; pasunile, pădurile, apele. Toate acestea erau denumite „trup de moșie”, datorită unității lor organice. Terenurile arabile erau distribuite sub formă de loturi în folosință privată, inițial prin tragere la sorti. Pasunile, pădurile, apele se foloseau în comun, în devalmasie. Proprietatea privată se exercita asupra casei, curții și uneltelor. *Creșterea animalelor* nu se făcea individual, ci la nivelul obștii, turmele fiind date în grijă unor oameni specializați. Ei practicau transumanța, având familiile în „sat”, în mijlocul obștii. *Solidaritatea fiscală și penală și preemțiunea* - adică dreptul prioritar al obștii de a-și însuși orice bun pe care un membru voia să-l înstrăineze - sunt alte caracteristici de bază ale obștii.

Obstea satească era o instituție complexă, cu următoarele tipuri de atribuții: economice, politic-administrative, de pază și apărare a teritoriului, de repartizare și strângere a darilor, organizarea prestațiilor către popoarele migratoare, de judecare a pricinilor și delictelor.

Exercitarea de către unii membri a unor atribuții legate de aceste domenii a fost transformată treptat în avantaj economic, concretizat în atribuirea de loturi mai bune și mai mari și de însusirea unor părți a surplusului de produse de pe rezerva obștii. Astfel în cadrul obștii s-a produs o stratificare economică și socială, aparând acei oameni „buni și batrâni” sau juzii, mai târziu cnezii și voievozii.

Mai multe obști la un loc au format acele state feudale timpurii ale secolelor IX - XI, numite de slavi - „Vlasii”, iar în documentele latine și românești „terra” - „țări”. Domnitorul carturar Dimitrie Cantemir le-a numit „republici taranesti”, iar istoricul Nicolae Iorga, „românii populare”.

Obstea sateasca la români a constituit cadrul, calea de trecere spre feudalism, un adevărat bastion etnic, social-economic, juridic si spiritual al populatiei autohtone în lupta ei continua pentru devenire pe pamântul stramosesc.

2.2. Economia feudala pe teritoriul patriei noastre

2.2.1. Feudalismul european - evolutie si particularitati

În teritoriile care au apartinut Imperiului roman de apus si celui de rasarit (Imperiul bizantin) feudalismul a aparut prin destramarea relatiilor sclavagiste.

Având în vedere ritmul aparitiei si destramarii relatiilor feudale, ca si particularitatile structurilor social-economice si juridice generate de feudalism, deosebim în Europa trei mari zone geografice oarecum distincte: a) teritoriul actual al Olandei si Belgiei (Tarile de Jos), Frantei, Angliei, unele zone ale Germaniei, Spaniei si Portugaliei, Italiei; b) centrul si estul Europei: Ungaria, Slovacia, Polonia, Tarile Române si Rusia; c) partea europeana a Imperiului Otoman, deci tarile balcanice, sud-estul Ungariei, Banatul.

În prima zona societatea feudala s-a cristalizat pe deplin înca din secolul IX – X în cadrul unor state puternice, capatând forma clasica cea mai completa. Taranimea reprezenta marea majoritate a populatiei (cu exceptia - Angliei unde existau anumite „îngradiri” si a Tarilor de Jos unde la anul 1600 existau 54% tarani si 46% oraseni în timp ce în jurul anului 1700 raportul se inversase). Majoritatea ei era libera din punct de vedere juridic (cu exceptia sudului Italiei si a statelor germane dupa 1525) dar dependenta economic de nobilime care oferea pamântul - pentru care tarantul platea o suma de bani si efectua alte sarcini. Pe parcurs taranimea își pierde libertatea personala, unii tarani fiind transformati în „iobagi” sau „serbi”. Nobilimea devine o forta economica si politica, în unele perioade superioara regalitatii, careia îi face fronda. Economia agrara dominanta a determinat la început o ruralizarea cvasicompleta a vietii, orasele suferind o profunda decadere. Viata urbana începe sa renasca din sec. XVI prin mestesugari, manufacturi, firme comerciale si bancare, burghezie si proletariat. Se revitalizeaza vechile orase antice, apar alte orase mari (de ex.: Tarile de Jos în sec. XVI aveau 6500 de sate si 300 de orase; Amsterdamul avea 100000 de locuitori). Marile descoperiri geografice au avut un rol important în revitalizarea economica europeana si în trecerea spre capitalism (sec. XV - XVI).

În cea de a doua zona, societatea feudala s-a cristalizat abia în sec. XIV - XV si a rezistat pâna la mijlocul sec. XVIII - începutul sec. XIX. Taranimea este serbita într-o mare proportie, deposedata de pamânt în favoarea rezervei feudale orientata spre piata. Cresc obligatiile fata de nobil si iobagul este legat de glie. Economia agrara era dominanta. Viata urbana era modesta, orasenimea având un rol economic si politic redus. Despre o burghezie comerciala, industrială sau bancara nu poate fi vorba în sec. XVII. Cucerirea Constantinopolului de catre turci (1453) a dus la ocuparea de catre acestia a întreg sud-estului european, inclusiv a celei mai mari parti a Ungariei. Noii stapâni au instituit o exploatare adesea pradalnica, de natura feudalo-militara, care a influentat negativ si a întârziat destramarea feudalismului si aparitia relatiilor capitaliste.

În cea de-a treia zona a existat un feudalism influentat de realitatile oriental-asiatice, mai înapoiat decât feudalismul din orice parte a Europei. Pamântul era proprietatea statului (85-87% din proprietatea funciara). Sultanul daruia o parte din acest fond financiar cu titlul de posesiune temporara dregatorilor militari si clerului. Taranii erau legati de glie si apasati de o multime de obligatii. Economia agrara era dominanta.

2.2.2. Începuturile feudalismului pe teritoriul patriei noastre

Formarea și dezvoltarea feudalismului românesc s-a aflat în strânsă legătură cu procesul de feudalizare general european. Au existat însă o serie de deosebiri, atât din punct de vedere al cauzelor de formare cât și al formelor de manifestare, al intensității și duratei epocii feudale. Apariția și evoluția feudalismului românesc are și anumite particularități. El se constituie ca urmare a destrămării obștilor satești, într-o perioadă îndelungată (sec. X-XIV). Clasele sociale s-au născut în interiorul obștilor satești prin polarizarea averilor în mâna conducătorilor (cnezi, juși), în defavoarea celor mulți. Aceste clase sociale sunt: stăpânii feudali (pun mâna pe cele mai bune loturi ale obștii și își permanentizează stăpânirea asupra lor refuzând ca ele să mai fie trase la sorti, pretind avantaje materiale pentru serviciul de a întreține relații cu ultimii migratori etc.); taranimea aservită din obști (iobagi, serbi); taranimea liberă din obștile care nu puteau fi „sparte” de feudali. Astfel de obști rezista la români până în sec. XX.

S-au constituit două forme de proprietate asupra pământului; proprietatea devalmase a obștilor de moșneni și razeși (oamenii liberi) și domeniul feudal ca proprietate individuală.

Obștea satească din evul mediu își are originea în obștea satească din vremea dacilor liberi și a daco-românilor.

Deosebirea dintre obștea gentilică și obștea satească era că numai pământul se stăpânea în comun, munca se făcea individual sau pe familii iar rezultatele muncii se consumau individual.

În cadrul obștii satești feudale distingem trei tipuri de proprietăți: *proprietatea comună*, a întregii obști, care era de obicei naturală: pădurea, pasunile, apele; *proprietatea intermediară*, care se situează între proprietatea comună și cea individuală și era numită de obicei „delnita” (în Moldova se numea „jirebie”), fiind reprezentată de pământul arabil stăpânit de o familie în hotarul și vatra satului. Era o proprietate ereditară, legată de casă, în sensul că o familie dacă avea mai multe case putea avea mai multe delnite. Delnita se atribuia taranului liber prin tragere anuală la sorti. A treia categorie o reprezintă *proprietatea individuală*, care constă din casă, grădina, inventarul agricol, curăturile (defrisările), viile, helestelele săpate de om. Deci reprezintă tot ce a rezultat din munca individului și a familiei sale. Semnul de proprietate individuală în cadrul obștii era gardul.

Din sec. XVI obștea satească a început să decadă ca urmare a ieșirii unor țărani din proprietatea devalmasă și datorită agravării fiscalității. Sate întregi, neputând să-și plătească datoriile, se vindeau „de bună voie” unor boieri sau mănăstiri.

Domeniul feudal a cunoscut trei categorii distincte: domeniul domnesc, domeniul boieresc și domeniul mănăstiresc.

Domeniul domnesc cuprindea moșiile domniei ca instituție (sate și moși, orășelele cu ocoalele lor, locurile care nu aveau un stăpân precis, ocnele de sare), moșiile pe care domnul le avea ca proprietate personală prin moștenire sau cumpărare și robii.

În virtutea principiului de „dominus eminens” - domnul era considerat stăpânul întregului pământ al țării și al supușilor, încasa birul și dijma din satele libere, de la orășeni, exploata salinile și vamele, putea prelua moșiile unor boieri care se stingeau fără moștenitori bărbați („pradalnică”), aproba înființarea de noi sate.

Domeniul boieresc provenea din pământurile uzurpate de la obști, numite „*allodium*” sau „*ocina*” sau în limba slavă „*bastina*”, pământuri care erau o proprietate deplină, ereditară, negrevată de nici o sarcină obligatorie. O altă resursă a domeniului boieresc o reprezentau *daniile* oferite de feudali mai puternici sau chiar de domn. Ele se numeau *feud* și erau condiționate de anumite servicii către domn sau alt feudal mai puternic. Există o tendință ca „feudul” să se transforme în „*allodium*”.

Domeniul manastiresc se compunea din danii facute de domni si boieri precum si din cumparari facute de manastiri de la boierii si taranii liberi ruinati.

Domeniul feudal, indiferent de categorie, era format din doua mari parti: *rezerva senioriala* (exploatarea exclusiv de stapân prin robota iobagilor) si *sesiile* iobagilor, rumânilor sau vecinilor (asupra carora acestia aveau dreptul de folosinta si dreptul de a le lasa urmasilor).

Principalele venituri ale domeniului feudal proveneau din: *dijmele* încasate de la locuitorii satelor aservite din toate produsele (de ex.: grâne, oi, porci, vin etc.) si reprezenta la început a zecea parte din productie, iar mai apoi a noua parte (*nona*); munci catre domnie si stat (*robota*); impozite catre stat („birul” era cel mai important fiind o *renta în bani*).

Trasatura dominanta a economiei domeniiale a constat în *caracterul ei natural*, domeniul respectiv putându-si asigura singur tot ceea ce avea nevoie pentru existenta, fara sa practice schimbul de produse.

2.2.3. Economia româneasca în orânduirea feudala

a) Agricultura

În orice societate feudala pamântul era principala bogatie. Legat de proprietatea asupra pamântului s-a structurat întreaga alcatuire a societatii. Este, deci, firesc ca si în economia Tarilor Române locul central sa-l ocupe cultura cerealelor, cresterea animalelor si pastoritul.

Izvoarele narative, descoperirile arheologice si cercetarile lingvistice sunt concludente cu privire la aceste ocupatii practicate de locuitorii patriei noastre *în secolele când s-au „plamadit poporul român si limba româna”*. Termenul „mosie” înseamna pamânt agricol, fânat, pasune. Terminologia agricola de baza din limba româna este de origine latina, pe când termenii agricoli slavi se refera la elemente de perfectionare a agriculturii petrecute în timpul convietuirii populatiei românești cu slavii (de ex.: „a ara” - cuvânt latin; „plug” - cuvânt slav; „a cerne” - cuvânt latin; „sita” - cuvânt slav; „secera” - cuvânt latin; „coasa” - cuvânt slav). Exemplele de mai sus sunt o dovada graitoare nu numai despre asimilarea slavilor de catre populatia autohtona, dar si despre ocupatia agricola a acesteia. *În feudalismul timpuriu*, datorita tehnicii agricole înapoiate, a uneltelor rudimentare, a nefolosirii îngrasamintelor si a sistemului asolamentului - pamântul secatuia repede. Locuitorii își cautau alt ogor, desteleneau alt pamânt în apropierea locuintelor, deoarece populatia era rara si exista pamânt suficient.

În secolele XIV - XVI cresterea fortelor de productie determina niste mutatii pozitive în practicarea agriculturii. Este vorba de extinderea terenurilor agricole, atât prin cultivarea unor noi, nelucrate pâna atunci, cât si prin defrisari de locuri împadurite. De asemenea pe lângă vaile râurilor, a zonelor de câmpie si coline, agricultura a cuprins si regiunile cu relief mai înalt, pâna la 1400 - 1500 de metri altitudine (de ex. în M-tii. Apuseni). S-a introdus asolamentul bienal, adica alternarea culturilor agricole cu ogorul. Tehnica agrara a cunoscut o perfectionare sensibila (de ex.: brazdarul se mareste, se foloseste plugul cu rotile si cormana).

Ansamblul progresului economic în agricultura se exprima în tendinta de crestere a pretului satelor cumparate si vândute de boieri, semn evident al sporirii generale a veniturilor realizate de locuitorii satelor în beneficiul boierilor (de ex.: la 1440 - 1450 un sat valora în Moldova aproximativ 52 $\frac{1}{2}$ zloti, în 1501 - 1505 valora peste 250 de zloti).

Plantele cerealiere cultivate erau: meiul (în Moldova și Țara Românească) din care se făcea mamaliga, grâul, orzul, ovazul, secara, mazarea. În Transilvania secolului XVII, grâul câștiga definitiv întrecerea cu meiul.

În general, în evul mediu practicarea agriculturii era de tip extensiv, iar productivitatea relativă. Factorii care ameliorau productivitatea erau rodnicia solului și munca trudnică a țăranilor.

Cantitatea de grâne produse în țările române extracarpătice întrecea consumul intern și se exporta în cadrul obligațiilor față de Imperiul Otoman, iar surplusurile în Polonia, Rusia, Italia și chiar în Transilvania.

Secolul XVIII a fost în întreaga Europă, o perioadă de prefaceri în organizarea economică și socială, care prevesteau trecerea spre o altă societate.

Cresterea producției agricole a fost stimulată de o serie de factori: creșterea numărului populației sătești, orășenești și din centrele miniere; prezenta numeroaselor armate pe teritoriul țărilor române (turci, ruși, habsburgi), consumatoare de produse agricole; creșterea nevoii de bani a feudaților, deprinși cu noul și costisitorul mod de viață vest-european; introducerea unor noi metode agrotehnice (a asolamentului trienal); popularizarea prin instrucțiuni și broșuri a acestora, inclusiv a noilor culturi, înființarea chiar a unei „Societăți de agricultură” în Transilvania (în 1769) de către sași, unguri și români; introducerea și generalizarea unor noi culturi ca: porumbul (la începutul sec. XVII în Transilvania, mijlocul sec. XVII în Moldova și Țara Românească) cu o productivitate de 17 - 20 de ori mai mare decât meiul; tutunul; inul; cânepa; rapita; orezul, în Banat pe domeniile Coroanei; cartoful (la sfârșitul sec. XVIII). Unele dintre aceste culturi au fost exceptate de la dreptul de preemiune otoman (de ex. porumbul).

Din sec. XVIII, datorită progreselor economiei marfa-bani, agricultura s-a instalat pe primul loc, în detrimentul creșterii animalelor, a exploatarei pășunilor și pădurilor.

Cresterea animalelor era o ramură de bază în economia țărilor române, veche și practică continuu.

Terminologia de bază este de origine traco-dacă: stâna, țarc, țar și de origine latină: boi, vaci, cai, oi, porci etc.

Pastoritul este de tip *transhumant*, pastorul fiind legat, prin așezări omenesti stabile, de cele două regiuni: de vară și de iarnă.

Însemnătatea acestei ramuri economice reiese din faptul că ele ocupă un loc important în cadrul veniturilor domnești (vama oilor, vama porcilor). În secolul XV vitele sunt amintite ca „mijloc de schimb”, ținând loc de monedă și aducând mari venituri stăpânilor. Proprietarii au făcut eforturi pentru ameliorarea raselor de animale. Bogația în vite a celor trei țări române se exprima și pe linia calității. La mijlocul sec. XVII, marele boier Preda Buzescu avea: 12000 iepe de prasila, 200 de herghelii, 4000 de boi, 100 de bivoli, 4000 de porci, 30000 de oi).

Se creșteau îndeosebi vite mari (boi, vaci, cai, bivoli - cerute în Rusia), care ieșeau de sub incidența monopolului otoman. Oile asigurau și materia primă a manufacturilor de postav din Transilvania.

Viticultura era intens practică, iar vinul scăpa de sub monopolul turc, ca și *pomicultura* și *legumicultura* (în sec. XVIII se generalizează tehnica rasadurilor și a irigației cu roata hidraulică). Apicultura era dezvoltată deoarece mierea era singurul aliment pentru îndulcirea bucatelor. Pescuitul se făcea în helestee care existau în cadrul fiecărei gospodării boieresti. Pestele era cerut foarte mult la export.

b) Mestesugurile

La începutul orânduirii feudale mestesugurile erau o simpla anexa a agriculturii. Pe masura ce se dezvoltă forțele de producție ele se desprind tot mai mult de agricultura, ceea ce nu înseamnă ca mestesugarii au parasit cu totul ocupațiile agricole.

În secolele XI-XIII dezvoltarea mestesugurilor satesti era împiedicată de amestecul feudalilor în viața și producția mestesugarească. Pentru a scăpa, macar în parte, de presiunea feudalilor, mici mestesugari parasesc satul și se așază în jurul unor cetăți regale (voievodale), în preajma unor zacăminte de materii prime, la încrucișarea drumurilor comerciale, la vadurile unor râuri.

Din secolele XIV – XV se ajunge la o relativă împărțire a mestesugarilor după locul unde își exercitau mestesugul. Astfel avem mestesugari satesti, mestesugari domeniali și orasenesti. Faptul se explică prin redusele schimburi comerciale care se realizau încă în societate, statul, curtea feudală și orașul constituind cele trei unități social-economice bine conturate, fiecare cu mestesugarii proprii și cu diverse domenii de activitate.

Mestesugarii de pe domeniile feudale se împarteau în două grupe distincte; unii erau răspândiți în diferitele sate aservite, care trebuiau să dea o parte din produsele pe care le realizau în cadrul obligațiilor de serbi, alții erau așezați la curtea nobilului, boierilor, manastirii, fiind în permanentă la dispoziția stăpânului.

Din secolul al XVII-lea mestesugurile domeniale înregistrează un oarecare declin, datorită dezvoltării pieței interne și externe. În paralel, mestesugurile satesti și orasenesti înregistrează progrese, atât sub raportul apariției de noi mestesuguri, cât și al divizării celor vechi.

Dintre meseriile cele mai practicate și meserisii cei mai des întâlniți amintim: fierarii, dulgherii, macelarii, brutarii, zidarii, pietrarii, olarii, carbunarii, tesatorii, croitorii, cizmarii etc. Cele mai importante centre mestesugaresti au fost orasele: Brașov, Sibiu, Cluj, Bistrița, Timișoara, Arad, Oradea, Alba Iulia, Sighisoara, Turda, București, Târgoviște, Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Iași, Bacău etc.

Mestesugarii se asociau în *bresle*. Acestea grupau pe meserisii din aceeași branșă sau branșe înrudite, fiind constituite în vederea apărării intereselor economice, religioase, politice și militare ale membrilor. În plan economic ele vizau: procurarea în comun a materiei prime, la preturi cât mai convenabile; fixarea prețurilor la produse; împărțirea pieței de desfacere între membrii în vederea eliminării concurenței; apărarea intereselor membrilor în fața nobililor laici și ecleziastici, a voievodului; asigurarea calității produselor. Organizarea lor internă era relativ simplă. Ele erau conduse de un „staroste al breslei”, după care urmau ierarhic maestrul, calfele și ucenicii.

În Transilvania breslele au apărut încă în sec. XIV, în Țara Românească și Moldova la sfârșitul sec. XVII (după ce se trece aici prin faza „fratilor”). Dacă la început breslele au avut un rol pozitiv, progresist, sprijinind dezvoltarea producției și creșterea numărului meseriasilor, din secolul XVIII ele au devenit conservatoare, corporații închise, exclusiviste, intrând în contradicție cu politica mercantilistă sprijinitoare a creșterii producției. Mai întâi breslele din Transilvania au intrat în desuetudine, în timp ce în Principatele Române acestea vor mai juca, un timp, un rol pozitiv, pentru că erau mai noi, iar viața economică de aici mai puțin complexă și dinamică.

c) Manufacturile

Apar în prima jumătate a secolului al XVIII-lea în toate țările române, fiind de la început o „verigă intermediară între meserie și mică producție de marfuri”. Manufactura anunță apariția relațiilor de producție capitaliste, pe fondul destrămării celor feudale.

O particularitate a destrămării feudalismului și apariției relațiilor capitaliste în Tarile Române a constat în faptul că relațiile capitaliste au luat naștere în afara breslelor feudale, coexistând mult timp cu acestea și destrămându-le nu din interiorul lor (cum s-au petrecut lucrurile în statele vest europene), ci *din afara*, prin afirmarea avantajelor producției manufacturiere de tip capitalist, față de aceea a breslelor feudale.

În drumul spre impunerea relațiilor de tip capitalist deosebim trei forme de organizare a producției: cooperatia capitalista simpla, manufactura sau „stabilimentul industrial”, fabrica – dotata cu mașini-unelte perfectionate (inclusiv mașini cu abur).

Primele două forme de organizare a producției aparțin în spațiul nostru geografic secolului al XVIII-lea, deci perioadei de tranziție de la feudalism la capitalism.

Atelierele unde se practica cooperatia capitalista simpla au apărut la marginea târgurilor și orașelor, în afara breslelor și în ciuda opoziției acestora. În aceste ateliere, unde munca nu se deosebea prea mult de cea desfășurată în atelierul meșteșugăresc de tip feudal, capitalul individual exploata un număr mai mare de lucrători salariați care aveau aceeași meserie, fiecare executând produsul în întregime, de la prima până la ultima fază. Cooperatia capitalista simpla a muncii se baza pe o tehnică înapoiată, manuală. Cu toate acestea, ca urmare a emulației colective în munca, se asigura o creștere însemnată a productivității și producției de bunuri, cu urmări benefice în dezvoltarea forțelor de producție.

Manufactura („stabilimentul industrial”) a presupus specializarea lucrătorilor în procesul de producție, aceștia executând doar o parte sau o operație din produsul finit. În aceste condiții manufactura poate fi definită ca o „cooperatie complexă a muncii”. Ea a dus la o și mai mare creștere a productivității, dar a adâncit dependența muncitorului de capital. În ceea ce privește forța de muncă folosită, avem de a face cu o împletire între munca manuală și forța hidrolică.

Din punct de vedere al modalității concrete în care era organizată, manufactura era de două feluri: *descentralizată* (cu munca la domiciliu) și *centralizată* (lucrătorii erau concentrați într-un singur atelier, aranjați în ordinea fluxului tehnologic și a specializării lor). Pentru concentrarea de mijloace de producție mai mari și a unui număr sporit de lucrători în același atelier era nevoie de o *acumulare primară de capital și de existența unor lucrători liberi din punct de vedere juridic, lipsiți de mijloace de producție, siliți să-și vândă forța de muncă pentru a-și asigura existența*.

În Tarile Române, o primă etapă a acumulării primare de capital s-a realizat până la începutul anului 1848.

Cele mai importante surse de acumulare primară de capital în Tarile Române au fost: agricultura, prin banii plătiți boierilor de rumâni și vecini ca răscumpărare a libertății personale în urma reformelor sociale ale domnitorului Constantin Mavrocordat; venitul moșiilor; arenda; comerțul; camataria; meșteșugurile; arendarea ocnelor și vâmlor; venalitatea slujbelor.

Chiar dacă în condițiile regimului fanariot și habsburg o mare parte din sume luau drumul Porții sau al Curtii de la Viena, domnii, boierii, nobilii sau negustorii au putut acumula sume de bani importante pentru a se lansa în afaceri de tip capitalist. Pe de altă parte, existența forței de muncă a iobagilor, cu totul sau în mare măsură gratuită pentru stăpânii de moșii și foarte ieftină pentru negustori, a înlesnit folosirea ei în ateliere mai dezvoltate cu caracter manufacturier. Iobagii efectuau munca în manufacturi în contul obligațiilor feudale (roboți). Treptat lucrătorul a devenit o forță de lucru semilibera, reprezentând o formă de tranziție între iobag și muncitorul salariat. Muncii iobagilor i s-a adăugat munca liberă a muncitorilor salariați, autohtoni și străini, ultimii aduși ca specialiști. Ei au avut o tendință de creștere numerică. Aceste două categorii de lucrători au stat la baza formării proletariatului incipient din economia românească.

În raport de proprietar, de structuri și de folosirea forței de muncă, manufacturile din țările române ale secolului al XVIII-lea au fost de trei tipuri: feudale (nobiliare, boieresti sau

manastiresti), de stat (pendente de împaratul de la Viena sau de domnitorii Principatelor Române) si orasenesti (negustoresti).

Manufacturile feudale au fost înfiintate de nobili, boieri sau manastiri, chiar la începutul secolului XVIII, în vederea prelucrării produselor domeniului si a valorificării acestora la un pret mai ridicat.

Transilvania a cunoscut primele si cele mai numeroase manufacturi de hârtie, sticla, fier, în total 28 în jurul anilor 1730 - 1740 (de ex.: manufacturile de fier de la Rimetea-Turda a familiei Thoróczkai; de la Ohaba – Hunedoara a familiei Barcsay; de la Vascau – Bihor a Episcopiei romano-catolice de Oradea; manufacturile de sticlărie (huta) de la Beliu – Arad a contelui Károly, de la Saldabagiu-Bihor; manufacturile de la Gheorghieni (1714) si Fagaras (1725).

În Oltenia începuturile timide ale producției manufacturiere datează din timpul ocupației austriece asupra acestei parti a Tarii Românești (1718 - 1739).

În Muntenia si Moldova manufacturile au aparut mai târziu (dupa 1760) si în numar mult mai mic ca în Transilvania si Banat. Faptul se explica prin aceea ca dominatia otomana nu numai ca nu a urmarit o politica economica stimulatorie, dar a împiedicat dezvoltarea manufacturilor, prin frânarea acumularilor de capital, lipsa de siguranta a investitiilor, abuzurile dregatorilor fanarioti (de ex.: în 1764 se înfiintează la Bucuresti „Cherhanaua de lumânari de ceara alba” a Episcopiei Râmnicului; în 1766 la Pociovaliste - Ilfov, manufactura de postav a boierului Radu Slatineanu; în 1768 la Fundeni - Bucuresti, manufactura de hârtie a boierului Dumitrascu-Racovita; în 1769 la Chiperești - Iasi, manufactura de postav a domnitorului Grigore Alexandru Ghica).

Observam ca în Transilvania manufacturile au activat în industria extractiva, a sticlăriei si usoara, în timp ce în Principatele Române pe prim plan au stat industria usoara, apoi a sticlei si extractiva (titei). Mâna de lucru din aceste manufacturi era cea iobageasca.

Manufacturile de stat, cele mai bine si clasic organizate le întâlnim în Banat. Aceasta provincie a devenit la 1718 domeniu al Curtii de la Viena. Beneficiind de masini actionate de forta apei, mai apoi chiar cu aburi, de o organizare foarte exacta a muncii, împletind munca iobaga gratuita cu cea salariata - aceste manufacturi dadeau un randament superior celor aflate în proprietate feudala. Manufacturi de stat existau la Bocsa, Luncani-Faget, Recita, Timisoara în Banat, Cugir, Zlasti în Hunedoara, Halmagiu - Zarand, Biborteni si Madaras în Harghita. Se produceau unelte de fier, armament, hârtie, praf de pusca, îmbracaminte si încaltaminte.

Manufacturile orasenesti au fost mai putin numeroase în raport cu cele de stat (10 fata de 76). Au aparut în general în a doua jumatate a secolului XVIII, fiind înfiintate de negustori, mestesugari sau de administratia oraselor. Foloseau numai mâna de lucru salariata. Prin nivelul tehnic si organizarea lor au fost cele mai moderne, cu rol decisiv în subminarea economiei feudale si impunerea relatiilor noi, capitaliste. Din aceasta categorie amintim manufactura de hârtie de la Brasov (1712), cea de la Sibiu – proprietate a orasului, cele de pielărie de la Timisoara si Gherla, manufactura de bumbac la Sighisoara.

d) Mineritul

Prin marile venituri pe care le aducea puterii centrale, mineritul a stat în atentia conducătorilor Tarilor Române.

Pentru impulsinarea lui s-au luat o serie de masuri cum ar fi: alaturi de minerii bastinasi au fost colonizati si straini, din zone cu minerit mai dezvoltat (de ex. în Transilvania au fost adusi din Banska-Bistrica - Slovacia si asezati la Turda, Dej, Cojocna, Abrud, Zlatna), carora li s-au acordat privilegii; s-a generalizat mineritul de adâncime (din sec. XVIII); s-a stimulat prin premii mineritul particular, pentru descoperirea de noi zacaminte; s-au introdus

noi regulamente; s-au înființat școli montanistice (la Oravita, Zlatna) pentru pregătirea minerilor specialiști; s-au folosit noi metode și unelte perfecționate pentru exploatare; s-au constituit „oficii montanistice” („regiuni miniere”), dependente de Administratia provinciala, în scopul reorganizării, supravegherii și conducerii exploatarilor miniere.

Se exploatau: aur, argint, plumb (Baia Mare, Baia Sprie, Abrud - Rosia - Zlatna, Rodna); fier (Ghelar, Bocsa, Vascau, Balan, Tomesti); arama (Dognecea, Oravita, Baia de Arama); sare (Ocnele Mari, Ocna Mica, Telega, Trotus); pacura (din sec. XVIII) în Prahova, Buzau, Oituz, Tazlau, Trotus.

Forta de munca era libera și iobaga. Banatul (înca de pe la 1710 / 1720) și Transilvania (aproximativ de pe la 1750) au cunoscut apariția relațiilor capitaliste, în timp ce stăpânirea otomana în Tara Românească și Moldova le-a frânat.

Pe acest fond de realizări s-a plamadit unitatea economica a țărilor române.

2.2.4. Unitatea economica a Țărilor Române – Comerțul. Dezvoltarea pieței interne

Unitatea economica a țărilor române în evul mediu a avut la baza unitatea geografică și etnică a teritoriului nostru.

Ea s-a manifestat prin: schimbul permanent și intens de mărfuri generat de caracterul complementar al economiilor lor; permanenta deplasare, pentru executarea unor comenzi, a meseriașilor transilvăneni în Tara Românească și Moldova, dar și a celor moldo-munteni în Transilvania, pentru o bună însușire a meseriei; pastoritul transhumant care pendula între munți, Dunare și Marea Neagră; stăpânirea unor zone transilvănenne de către domnii munteni și moldoveni, ceea ce a facilitat strângerea legăturilor economice dintre țările române (de ex.: domnii Țării Românești stăpâneau Amlasul și Făgărașul în a doua jumătate a sec. XIV și în tot sec. XV, iar în al doilea sfert al sec. XVI Vintul de Jos și Vurparul; domnii Moldovei au stăpânit feudele Ciceiu și Cetatea de Balta din 1489, iar din 1529 Bistrița și Rodna); alianța antiotomana din secolele XV – XVI și unirea politică realizată de Mihai Viteazul au contribuit la împletirea și mai strânsă a intereselor economice și politice ale Țărilor Române.

Aprofundarea temeinică a relațiilor comerciale și a privilegiilor pe care cele trei țări române și le-au acordat și cultivat reciproc încă din secolul XIV, a comerțului intern, extern și de tranzit pe care l-au practicat - pune în evidență unitatea economică a zonei, procesul unirii treptate a pieței interne în jurul Brașovului, care a devenit un fel de “piața comună” a spațiului românesc.

Un loc deosebit în dezvoltarea comerțului românesc *între mijlocul sec. XIX - începutul sec. XIX* l-au jucat „companiile negustorilor greci” din Sibiu, Brașov, Făgăraș, Alba Iulia, Cluj, Orăștie, Iași, București. Majoritatea membrilor acestor companii au fost macedoromâni și români, de rit religios „grecesc”, adică ortodox. Practicând un intens comerț de tranzit, cu care trase de boi, aparati de banderii de soldați, ei faceau legătura între Orient, centrul și vestul Europei, obținând beneficii banesti apreciabile. Parte dintre acestea le-au donat pentru școli, biserică, cultura națională, diverse acțiuni caritabile. Astfel se atenuau în parte urmarile negative ale dominației otomane și habsburgice care în secolul XVIII s-au accentuat.

2.2.5. Autonomia Țărilor Române în condițiile dominației otomane

Regimul dominației otomane în Țările Române s-a instaurat în mod treptat, în diferite grade, de la o țară la alta, *din a doua jumătate a secolului al XVI-lea*. El a constatat într-o

accentuare a dependentei tarilor noastre fata de Poarta. Aceasta se angajeaza, pe baza de tratate, sa le respecte autonomia de conducere interna, structurile administrativ-politice, frontierele, principiul alegerii domnilor de catre tara. Cu toate acestea, Poarta a încercat în permanenta sa nu-si respecte angajamentele, ceea ce a mentinut o atmosfera continua de tensiune între ea si Tarile Române.

La începutul secolului al XVII-lea, ca urmare a luptei antiotomane victorioase din timpul lui Mihai Viteazul, constatam o dominatie otomana mai mult formala, Poarta nepercepând uneori obligatiile banesti ale Tarilor Române sau chiar acordându-le subventii.

În a doua jumatate a secolului al XVII-lea si la începutul celui urmator asistam la o noua agravare a obligatiilor românești fata de Poarta.

Cu toate acestea, Transilvania, Moldova si Tara Româneasca si-au mentinut autonomia, mai puțin în unele zone geografice periferice - transformate în pasalâcuri (Timisoara si Oradea) sau raiale (Turnu, Giurgiu, Braila, Chilia, Cetatea Alba, Bender). Pe de alta parte, remarcam o mai intensa dominatie asupra Moldovei si Tarii Românești, mai apropiate geopolitic de Istanbul, în timp ce Transilvania a beneficiat de un regim de exploatare mai moderat, fiind la periferia Imperiului, care nu dorea sa o împinga în „bratele” habsburgilor.

Oscilatiile pe care le înregistram în intensitatea de manifestare a dominatiei otomane pe parcursul celor doua secole (mijlocul sec. XVI - începutul sec. XVIII) se explica prin evolutia situatiei interne si externe a Imperiului Otoman, confruntat cu o profunda si continua criza social-economica, ca si prin desele campanii razboinice care necesitau fonduri banesti, produse alimentare si materiale strategico-militare tot mai mari.

Aspectul economic al raporturilor dintre Poarta si Tarile Române a fost concretizat prin numeroase obligatii materiale. Acestea erau:

- haraciul (tributul) reprezenta principala obligatie a tarilor vasale, considerat de acestea ca modalitatea de rascumparare a pacii, iar de Poarta ca o dare pentru întreg pamântul. Quantumul acestuia a evoluat astfel:
 - la sfârșitul sec. XVI era de 15500 galbeni dati de Tara Româneasca, 6500 galbeni dati de Moldova, 15000 galbeni dati de Transilvania;
 - la începutul sec. XVII era de 40000 galbeni dati de Tara Româneasca, 35000 galbeni dati de Moldova, 10000 galbeni dati de Transilvania;
 - la începutul sec. XVIII era de 120000 taleri dati de Tara Româneasca si aproximativ 74000 de taleri dati de Moldova. Transilvania a trecut sub stapânire habsburgica si nu a mai platit de acum tribut Portii;
- *peschesurile anuale* reprezentau aproximativ 25-30% din tribut în Tara Româneasca, fiind mai mari decât tributul în Transilvania si Moldova;
- *peschesurile ocazionale* pretinse de Poarta cu diferite privilegii si care depaseau cu mult valoarea tributului;
- *obligatiile de cumparare* a tronului domnesc;
- *mucarerul mare si mucarerul mic*, introduse în a doua jumatate a sec. XVII, reprezentând plata pentru confirmarea anuala si trienala a domniei de catre Poarta;
- *prestatiile în natura si munca*, care au avut o tendinta de crestere, datorita razboaielor în care era implicata Poarta. Aceste prestatii constau din: animale, piei, ceara, miere, cereale, fructe; munca la cetatile turcesti, transport de furaje, materiale de razboi etc.). Pe aceasta cale erau sustrasi din productia agricola mii de oameni si animale, cu efectele negative inerente.

În timp de peste patru secole, românii au platit tribut imperiilor straine aproximativ 4 miliarde lei-aur, echivalentul a aproximativ 1200 tone de aur.

2.2.6. Începuturile destrămării feudalismului. Regimul fanariot în Moldova și Țara Românească. Absolutismul habsburgic în Transilvania

Trebuie precizat de la început ca domniile fanariote au limitat autonomia politică a Principatelor datorită faptului că domnii erau de acum numiți de Poartă (din 1711 în Moldova, din 1716 în Țara Românească). Politica era centralizatoare și de accentuare a dependenței economice și politice față de Poartă. S-a întârziat astfel mersul societății românești spre modernizare (acumulările de capital luau drumul Porții în loc de a fi investite în manufacturi, regimul capitulațiilor anula o posibilă politică protecționistă, se simțea lipsa unei monede naționale, exista un adevărat haos monetar, o insecuritate a investițiilor, a averilor și persoanelor). A avut loc o stagnare a evoluției economice care a accentuat decalajul dintre Țara Românească și Moldova pe de o parte, Transilvania și Banat pe de altă parte. Totuși trebuie remarcat că Țările Române și-au păstrat ființa de stat, că nu au fost transformate în pasulăcuri. Situația s-a datorat faptului că otomanii au înțeles că pretențiile lor pot fi mai bine satisfăcute prin intermediul instituțiilor Țărilor Române decât prin intermediul propriei lor administrații, de sorginte feudală-militară, ineficientă și adesea cu tendințe centrifuge în raport cu autoritatea puterii centrale.

Dobrogea și raialele turcești de pe malul stâng al Dunării s-au aflat într-o situație și mai grea, fiind încadrate în pasulăcul de Silistra. Astfel le-a fost anulată orice autonomie politică. Populația română a fost supusă unei grele exploatare atât din partea fiscolei otomane cât și a feudalilor turci și ienicerilor așezați la sate. Raialele au devenit centre puternic fortificate, cu garnizoane turcești numeroase care își asigurau existența din munca țăranilor români.

Transilvania a devenit provincie habsburgică în urma păcii de la Karlovitz (1699) cu otomanii și a păcii de la Satu Mare (1711) care a pus capăt revoltei nobilimii locale. Habsburgii au practicat o politică de îngrădire a autonomiei Principatului, de impunere a unei conduceri centralizate de la Viena. Viena a dus o politică mercantilistă cu fiscalitate mare și exploatarea la maximum a resurselor locale. Românii transilvăneni au fost frânați în eforturile lor de afirmare.

În pofida stăpânirilor străine, au apărut premisele istorice care au dus spre constituirea națiunii române moderne.

Dezvoltarea economică pe coordonate comune - realizată nu numai sub presiunea procesului spontan de gravitație (unele spre altele) a provinciilor românești, ci și ca urmare a acțiunii conștiente, active și permanente a oamenilor - a conturat ferm existența unei piețe naționale. În cuprinsul acesteia s-au strâns și alte legături: culturale și revoluționare.

Noul secol care a urmat, secolul XIX, a reliefat nu numai stadiul de dezvoltare și necesitatea transformării societății românești, dar și măsura în care națiunea română era pregătită să își ia soarta în propriile sale mâini.

CAPITOLUL III Economia României în epoca moderna până la cucerirea Independentei de stat (1877). Începuturile capitalismului și ale formării complexului economic național

3.1. Trasaturile generale ale perioadei de sfârșit a feudalismului și apariția relațiilor capitaliste în țările române

Secolul al XVIII-lea, mai ales a doua sa jumătate, a marcat apariția simptomelor procesului de dezagregare a relațiilor de producție feudale și de apariție a celor capitaliste. Procesul s-a accelerat în ultimele decenii ale secolului în discuție și în primele decenii din secolul XIX.

Tările Române s-au încadrat și de asta dată în contextul demersului general european, marcat de transformări multiple și adânci, de integrare pe toate planurile: economic, politic și cultural-ideologic.

Și în cazul istoriei românești, secolul al XVIII-lea a fost creuzetul în care s-a plamadit lumea nouă, epoca în care s-au născut toate fenomenele, în care s-au creat toate impulsurile și orientările care au stat la temelie lumii moderne.

Dintre fenomenele caracteristice acestui proces menționăm: creșterea populației la sate și orașe, în ritm constant (ponderat în a doua jumătate a sec. XVIII) și care a luat forma unei veritabile „explozii demografice” la începutul sec. XIX (de ex.: în Țara Românească la 1791 erau 1.520.950 locuitori; la 1831 erau 1.920.590 locuitori; la 1907 erau 2.500.000 locuitori; în Moldova la începutul sec. XIX erau 528.784 locuitori, la 1907 erau 1.500.000 locuitori; în Transilvania la 1784-1787 erau 2.489.147 locuitori); creșterea diviziunii sociale a muncii și, ca urmare, sporirea producției meșteșugărești și manufacturiere. Astfel, la orașe crește numărul meșteșugarilor și negustorilor și are loc specializarea lor în anumite domenii de activitate. Totuși tehnica era rudimentară. Domeniul feudal a suferit importante transformări. Producția lui vizează tot mai mult piața. Stăpânii de pământ se transformă din consumatori în producători. Transformarea domeniului feudal în fermă de tip capitalist s-a realizat prin: reducerea suprafețelor de pământ acordate în folosință țăranilor, deci creșterea rezervei feudale în detrimentul sesiilor; înmulțirea zilelor de clacă și a obligațiilor feudale la care erau supuși țăranii; întărirea monopolurilor feudale; cutuma este înlocuită cu reglementarea scrisă; desființarea dependenței personale a țăranului față de feudal și înlocuirea ei cu o dependență economică, reală, care decurgea din posesiunea lotului de pământ (de o mare importanță în acest sens au fost reformele sociale ale lui Constantin Mavrocordat, din 1746 și 1749); introducerea unor tehnici mai perfecționate în administrarea proprietăților agricole (de ex.: apare geometrul sau inginerul hotarnic, agronomul, contabilul, se introduc plante noi, apare o literatură de specialitate). Structura socială cunoaște schimbări dramatice. Țărănimea își pierde omogenitatea, stratificarea ei se accentuează. Se constituie o patură de mijloc tot mai puternică, antrenată activ în procesele de schimb. Boierimea își modifică structural profilul. O parte din ea se pauperizează, nefiind în stare să se adapteze vremurilor - consumând mai mult decât produce, alta parte se orientează spre comerț și manufacturi. Totodată, ea este „poluată” de persoane îmbogățite, provenite din clasele și categoriile sociale inferioare, care își cumpără însă titlurile boieresti pe bani. Burghezia română își schitează tot mai distinct profilul.

Se produc schimbări și în mentalitatea oamenilor. Se plamădește o lume de oameni „noi”, care nu se mai supun resemnării vremurilor, exploatarei și umilirii din partea fortelor

puterii interne sau externe. Au o cultura generala rezultata din citirea cartilor populare, almanahurilor, foilor volante, calendarelor, împletite cu comunicarea orala, traditionala (este cazul unor lideri precum Horia si Tudor Vladimirescu).

Toate aceste fenomene evidentiaza noul, progresul, detasarea si apoi ruptura de trecutul feudal, o societate care nu-si mai putea satisface nevoile cu vechile mijloace, care cauta si gaseste formele si caile de modernizare.

3.2. Dezvoltarea economica a Tarilor Române pâna la revolutia de la 1848-1849

Între mijlocul secolului al XVIII-lea si 1848 / 1849 deosebim doua etape în domeniul evolutiei vietii economice.

Prima etapa, pâna la 1829, când s-a semnat Tratatul de la Adrianopol între Rusia si Poarta, în urma unui nou razboi desfasurat între aprilie 1828 - septembrie 1829, cu importante prevederi pentru Principatele Române. Realizarile economice nu sunt spectaculoase. Asistam mai mult la o acumulare în cursul careia se schiteaza programul, pozitiile si orientarile etapei urmatoare.

A doua etapa, pâna la 1848 / 1849, care corespunde perioadei regulamentare (în 1829 - generalul rus Pavel Kisseleff este numit guvernator al Principatelor, sub conducerea caruia se redacteaza primul nostru asezamânt constitutional, Regulamentul Organic, aplicat din 1 iulie 1831 în Muntenia si 1 ianuarie 1832 în Moldova). Prin intermediul noilor legiuri s-a pus în practica programul formulat anterior într-o serie de memorii boieresti, ale caror cereri au fost preluate si incluse partial si în Tratatul de la Adrianopol. Cu toate limitele Regulamentului Organic (mentinea privilegiile boieresti, înasprea controlul Rusiei, fenomenele si procesele istorice firesti fiind astfel frânate), progresul în toate domeniile era evident, societatea româneasca înainta spre capitalism. Acum legaturile dintre cele trei tari române se intensifica, societatea româneasca se omogenizeaza, natiunea îsi desavârseste profilul, îsi afirma tendintele si nazuintele, se integreaza în economia si cultura europeana. Problema româneasca începe sa se impuna opiniei publice continentale.

3.2.1. Agricultura - Reglementarea relatiilor agrare

Pâna la 1829, asa cum rezulta din legislatia vremii ("Asezamântul" lui Grigore Ghica din 1766, "Pravilniceasca Condica" a lui Alexandru Ipsilanti din 1870, "Hrisovul" lui Mihail Sutu din 1794, "reglementarile" din 1818 ale lui Ioan Gheorghe Caragea, ultimii trei domnitori în Tara Româneasca), preocuparile majore au constat în cresterea productiei printr-o agricultura extensiva, în detrimentul padurilor, pasunilor, a locurilor necultivate. Inovatiile constau doar în cultivarea mai rationala a terenului si în rotatia culturilor. Stapânilor de pamânt li se asigura o cât mai mare cantitate de munca si încasarea riguroasa a dijmelor (de ex.: 6 zile de claca pentru un loc de casa si dijma din toate produsele în Tara Româneasca si 12 zile în Moldova la mijlocul sec. XVIII; în 1766 în Moldova se introduce „nartul” care dubleaza sau tripleaza cele 12 zile de claca; în 1780 în Tara Româneasca se ajunge la 12 zile de claca; în 1818 în Tara Româneasca pe lângă cele 12 zile de claca se mai adauga câte o zi la arat primavara si toamna si un car de lemne; exista tendinta ca zilele de claca sa fie comasate în perioadele de vârf ale muncilor agricole). Restrângerea suprafetei pamânturilor arabile aflate în posesia taranilor dependenti, sau clacasi prin trecerea acestora în posesia stapânului de mosie, ca si limitarea dreptului de folosinta al clacasilor asupra fânatelor si pasunilor mosierului sunt alte prevederi ale noii legislatii.

Dupa 1829, odata cu atenuarea presiunii turcesti asupra comertului cu produse agricole (vite si cereale), observam urmatoarele fenomene care veneau în sprijinul valorificarii

libere, pe piața, a produselor: a) creșterea producției printr-o agricultură extensivă și intensivă. Unele agricole mai perfecționate și mașini agricole se realizează în atelierele din Arad, Oradea, Cluj (1825), Pantelimon-București (1835), Pacurari - Iași. În 1834 în Țara Românească se creează „Societatea de agricultură” care a împărțit mașini agricole. S-au înființat școli de agricultură, horticultură și meserii. S-au organizat expoziții agricole. b) S-au introdus și s-au extins noi culturi: cartoful, sfecla de zahăr, rapita; s-au îmbunătățit rasele de vite, soiurile de porumb și grâu. c) s-au făcut progrese privind condițiile de înmagazinare și depozitare a produselor. d) pentru boieri și arendași s-a legiferat dreptul de proprietate absolută, în sens burghez, asupra unei treimi din suprafața moșiei, restrângându-se totodată dreptul de folosință al țăranilor clacasi asupra pasunilor, apelor și pădurilor. e) Relațiile agrare între stăpânii de pământ și clacasi, fixate în Regulamentele Organice, au fost de fapt în favoarea primilor. Ele s-au agravat peste litera legii datorită abuzurilor.

În Transilvania, războaiele napoleoniene și blocada continentală, nevoile crescânde de aprovizionare ale trupelor habsburgice au dus la creșterea producției agricole. Fenomenul a fost sprijinit de guvernul de la Viena prin introducerea și răspândirea de noi culturi (în, cânepă, bumbac, viermi de mătase) și extinderea culturilor de pomi fructiferi, vita de vie, dezvoltarea stuparului, metode noi de amenajare și cultivare a pământului. În 1820 s-a făcut o reglementare mai precisă, prin lege, a obligațiilor dintre țărani și nobili cât și a pământurilor acestora (*conscriptia czirakiana*). De teama unor noi impuneri zvonite de nobili, iobagii au declarat mai puțin pământ decât aveau. În final, li s-a lăsat în folosință numai pământul declarat, surplusul fiind înglobat în alodiile feudale. Dieta de la Cluj din 1847 a validat situația. Dezvoltarea agriculturii, a economiei provinciei în general, se sprijinea pe concepțiile economice ale *fiziocraților* (*physis* - natură, *cratos* - putere; conform acestei idei avuția unei țări se creează numai în agricultură) și *mercantilistilor* (care considerau că bogăția unui stat este reprezentată de cantitatea de metale prețioase pe care o posedă; aceasta presupunea scăderea importului și creșterea exportului).

3.2.2. Mestesuguri, bresle, manufacturi. Productia de fabrica

În prima jumătate a sec. al XIX-lea se mențin cele trei categorii de meșteșuguri cunoscute anterior: satești, domeniale, orășenești.

Mestesugurile satești acopereau cea mai mare parte a nevoilor de articole de îmbrăcăminte și de uz casnic necesare gospodăriilor de la țară. O parte a producției casnice și meșteșugărești satești era desfăcută și la oraș, cu ocazia târgurilor periodice, a bâlciurilor. Aici se produceau în special țesături (pânzeturi și pantaloni), ceramică (oale, ulcioare, blide, strachini), obiecte din lemn (carute, ciubere).

Mestesugurile domeniale, fie că este vorba de cele boieresti, nobiliare sau mănăstirești, își restrâng activitatea, necesitățile domeniului fiind din ce în ce mai mult satisfăcute de piața satească liberă sau cea orășenească. Cei mai mulți meșteșugari domeniiali (lemnari, zidari, fierari, dogari) erau robi țigani.

Mestesugurile orășenești sunt confruntate cu importante mutații interne. *Pe de o parte, observăm un proces de creștere numerică a breslelor, de stratificare socială a acestora, care crează o aparență de consolidare.* Continuă diviziunea socială a muncii care atrage după sine o sporire a numărului de meșteșugari și a breslelor în Țara Românească și Moldova. Alexandru Ipsilanti în Țara Românească (în ultimii ani ai sec. XVIII) și Mihail Sutu în Moldova (în preajma revoluției de la 1821), au emis hrisoave prin care au reorganizat breslele, punând accent pe funcțiile lor economice. Rezultatul este simptomatic pentru o perioadă de tranziție. Unii meșteșugari - breslași se îmbogățesc, își măresc capitalurile, își organizează ateliere mai eficiente care s-au plasat pe linia cooperatiei capitaliste simple, alții meseriași - breslași decad, nu dispun de capitaluri suficiente, pauperizează, ajung muncitori salariați în atelierele celor înstăriți. Pe de altă parte, asistăm la subminarea și desființarea treptată a organizării breslase. Procesul este mai rapid în Transilvania, în timp ce în Principalele Române el se derulează de-a lungul primei jumătăți a sec. al XIX-lea. Fenomenul este stimulat de: nerespectarea și apoi

chiar schimbarea vechilor statute, abrogarea principiului strictei respectari a specializarii mestesugarului si negustorului - care îi împiedicau sa se transforme în veritabili capitalisti; o meserie se putea învăta si în afara breslei fara sa se mai treaca prin ierarhia profesionala clasica (ucenic-calfa-mester-patron); dreptul de practicare a meseriei se obtine mai usor; meseriasul putea practica concomitent mai multe meserii. Toate aceste practici noi duc la sporirea considerabila a concurentei din afara breslelor, care slabesc si se autodizolva. În 1873 breslele sunt eliminate definitiv din viata economica.

Manufacturile, continua sa fie înfiintate de boieri (nobili), stat si orase. Transilvania se distinge printr-un numar mai mare de manufacturi si cu o activitate stabila, mai îndelungata (de ex. în sectorul extractiv si metalurgic). În Principatele Române, manufacturile sunt mai putin numeroase, cu o durata mai scurta de viata, se înfiinteaza si se desfiinteaza, pentru a se reface la intervale scurte.

În deceniile 4 - 6 ale secolului XIX *au aparut primele elemente masiniste*, reprezentate de fabrici care utilizau masini perfectionate inclusiv masini cu aburi aduse din Viena, Brno, Londra, Paris. În Principatele Române, în industria alimentara se aduc mori cu aburi la Iasi (1844) si Bucuresti (1853), instalatii pentru producerea alcoolului din cereale, fabrici de conserve la Galati, de bere, brutarii mecanice etc. În industria textila se remarca fabricile de postav ale lui N. Baleanu la Bucuresti si ale lui M. Kogalniceanu la Târgu Neamt. În *industria materialelor de constructii* existau instalatii pentru prelucrarea de tigle si caramizi, fabrica de sticla a lui D. Cantacuzino (Grozavesti- 1849), fabrica de hârtie a lui Gh. Assachi (1841). În *sectorul extractiv* s-a realizat: primul foraj pentru extragerea pacurii lângă Tg. Ocna (1861), distileria de petrol lampant de lângă Ploiesti (1857). În domeniul *productiei mecanice* exista Arsenalul Armatei (1863) si Tipografiile Statului.

În Transilvania s-a dezvoltat *siderurgia*, fiind înfiintata uzina de la Resita (1836) si cea de la Govajdia - Banat (1837).

Observam un peisaj insolit în care coexistau ateliere, manufacturi, fabrici. Ele sunt expresia unui proces rapid si complex de dezvoltare a unei societati în cautarea unei solutii proprii si eficiente, capabile sa-i asigure progresul si modernizarea.

3.2.3. Caile de comunicatie

Caile de comunicatie se îmbunatatesc, se extind si se modernizeaza, desi într-un ritm modest.

Conform prevederilor Regulamentelor Organice, drumurile pe uscat erau împartite în doua categorii: "drumurile cele mari", care erau întretinute de "Departamentul treburilor din launtru" si "drumurile cele mici", care faceau legatura între sate si raspundeau în drumurile principale, fiind întretinute de satele respective. În 1846 se construiesc un sistem de drumuri terestre care lega Bucurestii de Dunare, Transilvania si Moldova, expresie a unor legaturi economice tot mai strânse, a plamadirii pietei economice nationale.

Principalul rol în comunicatiile Tarilor Române cu Europa îl juca Dunarea. Porturile dunarene se dezvolta si se modernizeaza. Din 1829 Principatele obtin dreptul de navigatie cu vase proprii, iar din 1834 vasele românești pot arbora tricolorul.

3.2.4. Comertul. Dezvoltarea pietei interne

Noile conditii social-economice, politice si cresterea demografica au favorizat productiile, atât în agricultura cât si în industrie.

S-a accentuat specializarea productiei pe zone geografice: zonele de munte si deal produceau animale, produse animaliere, cherestea; zona de câmpie producea cereale.

Urmarea imediata a acestei specializari a fost intensificarea schimbului între producatorii diverselor regiuni si largirea pietei interne. În economia naturala se fac brese tot mai largi, se adânceste procesul de diviziune sociala a muncii.

Înmultirea atelierelor de tipul cooperatiei capitaliste simple si a manufacturilor a stimulat comerțul. S-a accelerat procesul de acumulare primara a capitalului si s-a largit piata interna. Pietele locale tindeau sa se transforme într-o piata nationala unica.

Comerțul practicat de Tarile Române era de tip *intern*, la nivelul fiecărei țări în parte (comerț regional); cel practicat *între Tarile Române*, a caror economii erau **evident complementare** (se faceau „schimburi interioare” după V. Jinga); comerț *extern* (cu alte state) si de *tranzit*.

În dezvoltarea comerțului românesc un rol important l-au avut porturile: Constanta – „loc de încărcare al produselor Principatelor” (după expresia lui Ion Ionescu de la Brad), Braila si Galati (care la 1836 primesc regim de porto-franco, adică marfurile importate sau aflate în tranzit prin aceste porturi nu erau supuse taxelor vamale).

La 1 ianuarie 1848 a intrat în vigoare „uniunea vamala dintre Moldova si Tara Româneasca”, în fapt o conventie comerciala, care lasa libera trecerea dintr-o parte în alta a tuturor produselor, cu exceptia sarii si a marfurilor straine, pentru care se platea o singura vama la granita țării în care intrau.

3.2.5. Circulatia monetara

Până la jumătatea secolului al XIX-lea în Principate a lipsit o moneda nationala, fiind în circulatie numeroase monede straine (de ex.: galbenul austriac, icosarul si lira turceasca, napoleonul francez, rubla etc.), la diferite cursuri.

Nu exista, de asemenea, un sistem de credit modern, ceea ce oferea un teren propice zarafiei si camatariei spoliatorii, foarte pagubitoare afacerilor.

Regulamentele Organice au prevazut unele reglementari si în acest domeniu, care însă s-au dovedit ineficiente.

Observam totusi, ca semn al modernizarii, trecerea unei parti a capitalului comercial în sfera productiva prin investitii în mestesuguri si manufacturi.

3.3. Economia Tarilor Române de la Revolutia din 1848 -1849 până la cucerirea Independentei

3.3.1. Consideratii asupra cadrului politic intern

Etapa istorica 1848 - 1876, se poate spune, este perioada revolutiei neîntrerupte. Ea debuteaza cu revolutia româna de la 1848 - 1849, eveniment care se încadrează în revolutia europeana. Cauzele revolutiei române au fost de natura interna (asuprirea sociala si nationala de tip feudal a românilor). Revolutia româna a avut un caracter unitar, conferit de aceleasi cauze care au generat-o, aceleasi obiective propuse si aceleasi urmări, atât în Transilvania, cât si în Moldova si Tara Româneasca. Acest caracter unitar nu este alterat de desfasurarea unor momente si evenimente revolutionare pe provincii istorice, fapt explicabil prin statutul politic international diferit al Tarilor Române. Programul revolutionar a dat expresie celor mai importante probleme, de rezolvarea carora depindea constituirea unui stat modern si democratic. În mod firesc pe primul plan s-a situat problema nationala, cu cele doua aspecte ale sale: unitatea si independenta, indispensabile pentru crearea unui stat român modern, spre care erau dirijate toate eforturile. Concluzia principala pe care au formulat-o fruntasii

revoluției a fost aceea ca transformarea pe cale modernă nu se poate realiza decât prin unitate. De aceea, în perioada care a urmat revoluției, în noile condiții istorice, eforturile au fost concentrate în direcția constituirii statului național unitar, premisa esențială a edificării statului modern român.

Practic, întreaga dezvoltare modernă a României a stat sub semnul îndeplinirii programului revoluționar de la 1848.

După înfrângerea revoluției, Principatele au intrat sub regimul de garanție colectivă al marilor puteri prin Tratatul de la Paris din 1856, și-au realizat unitatea politică în 1859, și-au instaurat, în 1866, regimul monarhiei constituționale, pentru că în 1877 / 1878 s-a și cucerească independența de stat. În paralel, a avut loc o uriașă opera reformatoare, de transformare a structurilor interne, de modificare pozitivă a statutului juridic internațional al țării. Dezvoltarea nu s-a realizat liniar, perioada fiind extrem de contradictorie. Totuși ea scoate în evidență capacitățile românilor de a se încadra în modelul european de muncă și inteligență.

După 1849, Transilvania, Banatul și Bucovina au cunoscut, regimul neoabsolutist habsburgic (1849-1860), caracterizat mai ales prin măsuri de mână forte, urmat de un regim liberal promitator pentru posibilitățile de afirmare ale națiunii române (1860 / 1867), încheiat însă brusc prin instaurarea dualismului austro-maghiar (1867 / 1918), regim politic naționalist și antiromânesc.

3.3.2. Problema agrară. Reforma și modernizarea în agricultură

Problema agrară reprezenta chestiunea numărului unu pentru societatea românească fie și numai pentru motivul că aproape 90% din populație își câștiga existența în agricultură. Dincolo de aspectul ei economic, de implicațiile sociale și politice, rezolvarea problemei agrare corespundea unui acut comandament național. De fapt, N. Bălcescu a subliniat această condiționare când spunea că „pentru a crea o patrie, spre a o putea apăra și afirma naționalitatea, este de neapărată trebuință a face pe țaran proprietar. Fără acesta nu e viitor, nu e naționalitate.”

Toate documentele revoluției române de la 1848 au pus în centrul lor problema țărăneasca, prin emanciparea țăranilor dependenți și împrăștierea lor, cu sau fără despăgubire.

În **Moldova**, „Petițiunea proclamatiune” din 28 martie 1848 a înscris pe ultimul loc (35) „grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni”. Era o formulare generală, nebuloasă, a problemei țărănești, ce friza aproape disprețul pentru soarta sătenilor. Explicația trebuie să o căutăm în poziția și spiritul marii boierimii moldovene din acea vreme. Aceasta era purtătoarea de cuvânt a clasei dominante, puternica economic și politic. Ea își asigura existența din exploatarea propriilor moșii, care îi aduceau venituri incomparabil mai mari decât cele pe care le-ar fi putut obține din ocuparea unor slujbe la stat (principală sursă de venituri a boierimii din Țara Românească). Marea boierime moldovenească era receptivă la ideile reformatoare de tip capitalist, care îi permitea să își transforme moșiile în mari ferme producătoare de bunuri pentru piață. Era însă extrem de suspicioasă, chiar conservatoare, față de tot ce era natură să-i limiteze pozițiile economice și politice. Conservatorismul boierimii era manifestat și prin refuzul de a pune la îndoială problema îmbunătățirii substanțiale a soartei țăranilor prin împrăștiere. Câteva luni mai târziu, după ce un grup de revoluționari emigranți moldoveni au participat la Adunarea de la Blaj din 3-5 mai 1848, aceștia au înscris în documentul intitulat „Principiile noastre pentru reformarea patriei” (Brasov, 26 mai 1848) - necesitatea rezolvării radicale a problemei țărănești prin desființarea clacii și împrăștierea țăranilor fără despăgubire.

Evoluția de la moderat spre radical a concepției revoluționarilor moldoveni în problema agrară și țărăneasca o regăsim și pentru alte puncte ale programului lor revoluționar.

În **Tara Româneasca**, încă în martie 1848, manifestul revoluționar „Ce sunt meseriașii?”, tipărit la București, înscrisa între obiective desființarea clacii și împrăștierea țăranilor. În „Proclamația de la Izlaz” din 9 iunie 1848, punctul 13 prevedea emanciparea clacilor și împrăștierea lor pe baza de despăgubire. Astăzi cunoaștem că N. Balcescu a dat inițial o altă formulare, mai revoluționară. Este vorba de împrăștierea țăranilor fără despăgubire. Forțele politice conservatoare din conducerea comitetului revoluționar au impus însă formularea care apare în „Constituția Tarii” de la Izlaz. Forțele revoluționare muntene au făcut un important pas înainte față de cele din Moldova. Încă din iunie guvernul revoluționar a trecut la transpunerea în practică a programului politic, elaborând decrete, convocând Adunarea constituantă și Comisia proprietății. Ultimul organism, care ne interesează în mod special trebuia să discute modalitățile concrete ale aplicării în practică a punctului 13 din programul revoluționar. Pentru prima dată în istoria modernă a românilor, țăranii și boierii au stat față în față, discutând problema capitală a lor și a țării. După lungi pertractări, boierii au acceptat în final o împrăștiere a țăranilor cu mici loturi de pământ. Interventia armată a Porții a dus însă la suspendarea lucrărilor Comisiei proprietății care, în condițiile înfrângerii revoluției, nu s-a mai întrunit.

În **Transilvania**, la 12 martie 1848, „Manifestul – proclamație” lansat de Simion Barnutiș, înscrisa, alături de obiective politice, naționale eliberarea și împrăștierea iobagilor. Două luni mai târziu, „Petițiunea Națională” votată la Blaj pe Câmpia Libertății formula cea mai transantă cale de rezolvare a problemei agrare la români: desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire. În plin efort de afirmare a națiunii române, Dieta feudală maghiară de la Cluj, la 17 mai 1848, a votat, fără să consulte populația românească majoritară, „unirea”, în fapt anexarea Transilvaniei și a Partiumului (Zărand, Crasna, Chioar, Solnoc) la Ungaria, anulând autonomia politică de până atunci a Transilvaniei. Votul era deosebit de grav pentru români, fiind realizat într-o manieră total nedemocratică. În planul problemei agrare și țăranesti apare însă o situație inedită. Votul Dietei de la Cluj sancționa implicit și aplicarea legii maghiare de reformă agrară, din martie. Această lege, care viza țăranimea maghiară din pusta Panoniei, avea o serie de prevederi democratice. Astfel: se desființează iobăgia, obligațiile feudale și dijmile; iobagii devin proprietari liberi pe pământurile lor, luându-se ca bază situația existentă la 1 ianuarie 1848; statul despăgubea pe moșier pentru obligațiile feudale pierdute și pământul primit de foștii iobagi.

Pe de altă parte legea avea limite substanțiale față de soarta țăranimii dependente: rămăneau fără pământ toți iobagii care fuseseră deposedați, total sau parțial, înainte de 1 ianuarie 1848; pădurile și pasunile continuau să se afle în posesia proprietarilor mari și mijlocii (erau aproximativ 5000 de astfel de proprietari); jelerii, țărani lipsiți de pământ arabil, nu intrau în atenția legii; marea proprietate rămânea aproape neatinsă (reprezenta 6.500.000 jugare din totalul de 8.100.000 jugare, deci doar 1.615.574 jugare au intrat în proprietatea a 173.781 familii eliberate din iobăgie).

În Transilvania structura socială era alta față de Panonia - unde atât nobilul cât și țăranul iobag erau în marea lor majoritate unguri. Nobilii unguri din Transilvania, dornici să realizeze unirea politică cu Ungaria, erau mai puțin dornici să-și elibereze și împrăștierească iobagii, forța de muncă de bază și ieftină de pe întinsele latifundii. De aici taraganarea aplicării în practică a reformei agrare revoluționare maghiare în Transilvania. Când țăranii români au încercat să rastoarne relațiile iobăgești pe cale revoluționară, luând în stăpânire pământurile pe care le lucrau, nobilii maghiari au folosit contra lor unități ale armatei revoluționare maghiare kossuthyste. S-a ajuns la maceluri precum cele de la Mihalt - comitatul Alba, în iunie 1848, când pe moșia baronului Banffy au fost uciși 12 țărani români, sau Lunca (lânga Cluj), în septembrie 1848.

Prin înfrângerea revoluției de la 1848 / 1849, a esuat calea revoluționară de rezolvare a problemei agrare și țăranesti, care ar fi dus la lichidarea completă și rapidă a relațiilor feudale. Se va face *apel la reforme, care au permis menținerea unor resturi feudale în domeniul agriculturii încă mult timp*. Interesant este faptul că primele reforme în acest

domeniu sunt oferite de regimuri politice absolutiste (în Transilvania) și de ocupație militară străină, turco-taristă (în Moldova și Țara Românească în perioada 1848 - 1852).

Guvernarea neoabsolutistă habsburgică a promulgat în 1853 și 1854 așa numitele *patente imperiale*, prima referitoare la Banat, a doua la Crisana și Maramureș și a treia la Transilvania istorică. Patentele au recunoscut desființarea iobăgiei și a robotelor, au confirmat trecerea în proprietate țărănească a pământurilor pe care țăranii le aveau la 1 ianuarie 1848 (aproximativ 17% din suprafața arabilă totală). Robotele au fost rascumparate de stat. Jelerii puteau să-și rascumpere pământurile pe care le lucrau prin înțelegere cu nobilii și la prețurile fixate de aceștia. Se mai prevedeau trecerea în proprietatea țărănească a unor părți din păduri și pasuni (aproximativ o treime din suprafața totală a acestora). Guvernul de la Viena a sprijinit în general situația creată datorită faptului că îi permitea să-și creeze mai multe surse de venit, într-un moment când s-a preconizat introducerea unui nou sistem de impozite directe și indirecte. Baza impozitului direct era stabilită în legătură cu suprafața de pământ aflată în proprietate personală.

În Moldova și Țara Românească, în 1851, s-au promulgat două *asezaminte agrare*. Acestea considerau juste și echitabile bazele de reglementare a relațiilor agrare stabilite prin Regulamentul Organic, trebuind înlăturate doar abuzurile care le-au viciat sensul. S-au extins învoielile agricole și s-a considerat că moșierul are ca și capital pământul, iar țăranul munca. În acest sens, în textul asezământului muntean, țăranului i se atribuie calitatea de chirias. Prin aceste precizări s-a făcut un pas important pe drumul transformării regimului juridic al proprietății, din feuda condiționată, în proprietate burgheză absolută.

În focul luptei pentru Unirea Principatelor s-a conturat și o a doua alternativă în procesul rezolvării problemei agrare, prin eliberarea și împrăștierea țăranilor obiectiv încadrat în sfera mai largă a transformărilor social-economice care vizau constituirea României moderne. Astfel, în cadrul Adunărilor ad-hoc de la Iași (mai ales), dar și de la București (septembrie 1857), s-a cerut emanciparea și împrăștierea țăranilor, desființarea prin rascumpărare a boierescului (clacii), a altor obligații în munca și bani cerute țăranilor. Dezbaterile importante ale problemei scoate în evidență marile deosebiri dintre țărani și boieri. Interventia lui Mihail Kogălniceanu s-a dovedit de bun augur, preîntâmpinând sciziunea partidei unioniste. Omul politic moldovean a cerut amânarea dezbaterii problemei agrare până după realizarea Unirii Principatelor, subliniind însă importanța cererilor țăranimii. În „Convenția de la Paris” elaborată în vara anului 1858, pe baza cererilor formulate de adunările ad-hoc, s-a înscris luarea în dezbateră a raporturilor dintre proprietari și țărani în vederea îmbunătățirii vieții acestora din urmă.

După 24 ianuarie 1859, Alexandru Ioan Cuza a trecut la un complex program de reforme interne vizând unificarea și centralizarea legislației, administrației, forțelor armate, cursului monetar etc. Datorită pozițiilor puternice pe care boierimea conservatoare le avea în cercurile guvernului (în guvernul Barbu Catargiu), problema agrară și țărănească era tratată cu un slab interes. Așa se explică reacția țăranimii din județele Ilfov și Prahova care în februarie-martie 1862 se răscoală sub conducerea lui Mircea Malaiieru, fost deputat în divanul ad-hoc al Țării Românești. Răscolul cerea pământ și răsturnarea guvernului conservator.

Guvernului Mihail Kogălniceanu (11 octombrie 1863 - 26 ianuarie 1865) i se datorează o sumă de reforme în toate sectoarele de activitate, realizând transformări fără precedent în istoria de până atunci a românilor. Domeniul agrar și țăranimea au fost în centrul atenției echipei guvernamentale, puternic susținută de domnitorul Cuza.

Astfel, la 25 decembrie 1863 s-a promulgat *secularizarea tuturor averilor manastirești*, atât a celor închinăte Sfântului Munte Athos - deci cu conducere grecească, cât și a celor neînchinăte - cu conducere românească. La data respectivă, proprietatea funciara detinută de mănăstiri reprezenta 22,33% din suprafața Moldovei și 27,69% din cea a Munteniei. O mare parte din produsele agricole, meșteșugărești și de artă realizate pe moșiile manastirești luau drumul străinatății, susținând viața monahală și bisericească ortodoxă din Imperiul Otoman. Astfel se scurgeau din țară fonduri bănești uriașe care, în mod firesc, ar fi trebuit să constituie

capitalul finantator al economiei nationale. Statul român a oferit Patriarhiei de la Constantinopol o despagubire de 51.000.000 lei aur, în dorinta de a transa cât mai corect problema în discutie. Sfântul Munte Athos a respins oferta, crezând ca va putea intimida guvernul si ca va bloca reforma. Sperantele manastirilor închinat au fost spulberate prin hotarârea guvernului român si sanctionarea legii, iar despagubirea baneasca promisa si respinsa de manastiri a fost suspendata.

În martie 1864, domnitorul Cuza a pus în discutia Adunarii Elective importanta *lege rurala*. Formata în majoritate din conservatori, Adunarea Electiva a dat un vot de blam guvernului Kogalniceanu. Domnitorul a refuzat însa demisia guvernului, a dizolvat Adunarea, prin asa zisa „lovitura de stat” de la 2 mai si a trecut la definitivarea legii rurale - pe care a promulgat-o la 15 august 1864. Considerata ca fiind cea mai importanta reforma data de Cuza si Kogalniceanu, aceasta prevedea urmatoarele: desfiintarea clacii si a tuturor obligatiilor feudale ale taranilor fata de boieri; în schimbul desfiintarii acestor obligatii taranii clacasi trebuiau sa plateasca o despagubire baneasca mosierului, esalonata în rate anuale pe timp de 15 ani; clacasii erau declarati proprietari pe pamântul avut în folosinta în conformitate cu numarul de vite pe care îl detineau (toporasii sau palmasii - cu o vaca, mijlocasii - cu 2 boi si o vaca, fruntasii - cu 4 boi si o vaca); în cazul în care nevoia de pamânt pentru împrumietarare ar fi depasit doua treimi din suprafata mosiei, taranii urmau sa primeasca diferenta din domeniile statului; cei împrumietariti nu puteau înstraina loturile primite timp de 30 de ani, decât daca le vindeau comunei sau vreunui alt satean; padurile ramâneau în folosinta mosierilor; taranii puteau cumpara, din pamânturile statului, loturi pâna la 12 pogoane de familie, la pretul de 5 galbeni pogonul, platiti în termen de 15 ani; au fost împrumietariti 408.119 tarani, iar 59.721 au primit numai locuri de casa si gradini; împrumietarirea s-a facut pe 1.766.258 hectare. Taranii împrumietariti primeau 25-33% din pamântul pe care-l folosisera la începutul secolului XIX. Din totalul suprafetelor mosiilor particulare ei nu detineau decât 15%. Învoielile de munca erau de acum libere, cu singura restrictie ca taranul nu putea sa-si vânda forta de munca pe un timp mai îndelungat de 5 ani.

Urmările pozitive ale legii au fost urmatoarele: a generalizat relatiile capitaliste în agricultura si a accelerat progresul societatii, a creat piata interna pentru capitalism, inclusiv cea a fortei de munca libere necesara dezvoltarii industriei; a facilitat procesul de acumulare primara a capitalului prin sumele primite de mosieri drept despagubiri. Aceste sume au fost folosite pentru organizarea pe baze capitaliste a mosiilor, pentru înfiintarea unor întreprinderi industriale, cât si în mod neproductiv. Legea a consolidat natiunea prin asigurarea bazei de masa a luptei pentru cucerirea independentei de stat.

Legea a avut si unele limite deoarece zeci de mii de taranii fara pamânt sau cu pamânt putin nu au fost avuti în vedere (de ex.: 3859 de clacasi au ramas neîmprumietariti desi îndeplineau conditiile prevazute de lege; vadușele, nevolnicii si satenii neclacasi nu primeau decât loc de casa si gradina). Clacasii au fost înzestrati cu o suprafata de pamânt care nu le asigura independenta economica fata de mosieri. Încă se mai pastra marea proprietate feudala care împreuna cu cea de stat reprezenta 66% din suprafata tarii. Formularea legii nu era exacta, ceea ce a permis abuzuri contra taranilor. Legea nu a fost aplicata în întregime niciodata.

În anii imediat urmatori lui 1864, o parte a taranilor împrumietariti s-au pauperizat datorita despagubirilor pe care trebuiau sa le plateasca mosierilor. Pe de alta parte, taranii - având pamânt insuficient - au trebuit sa faca apel la mosieri pentru suprafete suplimentare de pamânt prin „sistemul tocmelilor agricole” de tip feudal (dijma la tarla, în natura sau mixta). Din 1872, mosierii puteau folosi constrângerea extraeconomica (dorobantii) asupra taranilor care au arendat pamânt.

Constitutia din 1866 a declarat proprietatea sacra si inviolabila. Exproprierea nu mai era permisa decât în cazuri considerate de utilitate publica.

Principiile liberale ale legii rurale din 1864 si ale Constitutiei din 1866 nu au putut asigura dintr-o data trecerea, în mod masiv, la formele de exploatare capitalista în agricultura.

A fost nevoie de un regim de tranziție, în cadrul caruia au coexistat elementele moderne, noi, cu cele aparținând vechiului regim feudal. Analizând esența regimului agrar de după 1864, C. Dobrogeanu Ghinea l-a etichetat cu termenul de „neobiobagist”.

Pe planul ideilor, problemei agrare i s-au propus soluții multiple, de la prevederile legii din 1864 cu privire la vânzarea din domeniile statului, la împrumutarea continuă propusă de radicali și la exproprierea îmbrățișată, mai apoi, de programele socialiste.

3.3.3. Principalele realizări din economie pe sectoare de activitate

În *agricultura* consemnăm preocupări generalizate de utilizare a metodelor moderne de organizare și exploatare a moșiilor. În acest sens se remarcă activitatea lui Ion Ionescu de la Brad, P.S. Aurelian și Leon Filipeșcu. Crește numărul specialiștilor cu studii superioare pentru *agricultura* și *silvicultura* pregătiți în „Școala generală de *agricultura* și *silvicultura*” de la Herastru (1867) și în școlile de *agricultura* de la Iași și Craiova. România participă la expozițiile agricole internaționale. *Agricultura* a rămas totuși principala ocupație a marii majorități a populației românești, ceea ce a imprimat economiei un caracter agrar.

Industria se afla încă dominată de atelierele meșteșugărești și manufacturi, deși revoluția industrială în spațiul nostru geografic începe să se manifeste din anii 1830.

În Transilvania exista următoarea situație: *industria ușoară* (alimentară, textilă, a hârtiei, zahărului) avea la bază mai ales capital autohton. Ea suferă concurența industriei austriece, nu dispune de capital și credit suficient, are dificultăți de transport și se afla în regres. *Industria extractivă* (carboniferă și metalurgică) ia o apreciable dezvoltare. Capitalul austriac era interesat să obțină venituri cât mai mari într-o zonă cu mână de lucru numeroasă și ieftină. Acum se înființează Societatea STEG (1854), Societatea economică a uzinelor de fier din Transilvania și Banat (1855), Societatea pentru exploatarea minelor și topitoriilor din Brașov.

În România exista *industria ușoară* (alimentară - mori cu aburi, fabrici de bere, alcool, conserve; textilă; cherestea; săpun etc.) și *industria extractivă* (se extrageau: sare, petrol, materiale de construcții). Industria petrolului avea la bază capital străin. Producția crește de la 1190 tone în 1863 la 15.100 tone în 1877. Numărul rafinăriilor crește de la 8 în 1864, la 20 în 1878. Din 1861 se exportă petrol rafinat. Industria grea este nesemnificativă ca dezvoltare.

Ritmul dezvoltării industriei moderne românești, raportat la posibilități și cerințe, a fost frânat de o serie de factori precum: dominația străină; ocupațiile militare de după revoluția de la 1848 / 1849; dependența față de Poartă; menținerea unor practici de tip feudal ca: monopolul acordat primului întreprinzător și relațiile servile din *agricultura*; lipsa capitalului și a muncitorilor calificați, a materiilor prime, a unor tradiții manufacturiere în unele ramuri; dificultatea transportului; lipsa unei politici protecționiste, practicarea politicii economice a liber schimbismului.

Totuși succesele sunt vizibile și încurajatoare pentru viitor.

3.3.4. Transporturile și comunicațiile

Condițiile create prin reformele lui Cuza, reorganizarea statului pe baze moderne, au impus și reorganizarea căilor de comunicații terestre. O rețea de drumuri și cai ferate bine construite și întreținute au avut ca efecte accelerarea dezvoltării economice și consolidarea unității politice a statului.

Soselele pietruite se întindeau la 1874 pe aproximativ 2000 de kilometri.

S-au construit cai ferate astfel: în 1857 Jimbolia - Timișoara; în 1860 Cernavodă - Constanța; între 1867-1871 București - Giurgiu, de către compania J. Barklay la prețul de 196750 franci/km (avea 70 de km); între 1867-1871 Itcani - Roman cu ramurile Veresti - Botosani și Pascani - Iași, construită de consorțiul anglo-austriac Offenheim; între 1868 - 1875

Roman - Tecuci - Galati - Braila - Buzau - Ploiesti - Bucuresti - Pitesti - Slatina - Craiova - Tr. Severin (915 km). Domnitorul Carol I a insistat pentru acordarea concesiunii societatii germane Strousberg, care pretindea cel mai ridicat pret 270.000 franci/km. În 1874 s-a construit calea ferata Iasi - Ungheni de catre antreprenorul român Gr. Heliad; în 1875, caile ferate Adjud - Tg. Ocna si Ploiesti – Predeal, de catre compania Crawley.

Astfel în 1879 existau circa 1300 km cai ferate, iar în 1878 era construita principala retea de cai ferate a României. Au urmat jonctiunile cu caile ferate din Transilvania si Rusia.

Navigatia pe Dunare a fost marcata de cresterea numarului de vase sub pavilion românesc si de modernizarea porturilor.

S-a reorganizat posta si s-au extins retelele telefonice.

3.3.5. Sistemul monetar

În 1859 s-a încercat, fara sa se reuseasca, emiterea unei monede nationale –“romanatul” - si înfiintarea unei banci nationale. Marile puteri s-au opus, inclusiv Franta, deoarece considerau gestul ca o manifestare puternica de independenta.

În 1867, Parlamentul României a votat „Legea pentru înfiintarea unui sistem monetar si pentru fabricarea monedelor nationale”. Prevederile legii aratau ca: România adopta sistemul monetar zecimal, similar cu cel din tarile Uniunii latine (Franta, Italia, Belgia, Elvetia); acoperirea emisiunilor se face în aur si argint (sistem bimetalist, fiecare moneda trebuind sa contina o anumita cantitate de metal; piesele de 20, 10 si 5 lei erau din aur, cele de 2, 1 leu si 50 de bani - din argint, piesele de 10, 5, 1 ban din arama). În 1877-1878 s-au emis si bani din hârtie sub supravegherea Casei de Economii si Consemnatiuni (constituata în 1864). S-a pus capat vechiului sistem feudal de împartire a leului în 40 de parale si 120 de bani, statul rezervându-si dreptul de batere a monedei nationale.

Primele monede s-au batut în Anglia, iar din 1870, anul înfiintarii Monetariei Nationale, în tara. În 1878 erau în circulatie monede în valoare de 34.302.030 lei.

3.3.6. Sistemul financiar si de credit

A fost un sector în care statul a intervenit activ cu scopul de a favoriza dezvoltarea fortelor de productie ale capitalismului.

3.3.7. Finantele publice

Finantele publice au fost asezate pe baze noi, burgheze, prin desfiintarea privilegiilor si discriminarilor la plata impozitelor; a avut loc adoptarea bugetelor de venituri si cheltuieli, contabilitatea publica si s-a înfiintat Curtea suprema de conturi.

3.3.8. Sistemul de credit

Între 1857-1858 a functionat “Banca Nationala a Moldovei”, care a dat faliment pentru ca a acordat credite unor persoane insuficient verificate. În 1873 s-a înfiintat Creditul funciar rural. În 1875 si 1882 a aparut Creditul funciar urban la Bucuresti si Iasi. Existau mai multe societati de asigurare: Dacia, România, Unirea.

În Transilvania s-a înfiintat în 1868 Societatea de pastrare si împrumut din Rasinari (de catre Visarion Roman). În 1871 s-a constituit Banca „Albina” din Sibiu, cu un capital de 300.000 de florini. Aceasta a realizat operatiuni de scont si s-a orientat spre investitii în agricultura. În 1871 sasii aveau deja 10 banci (primele au fost înfiintate în 1835 la Brasov – “Kronstädter Allgemeine Sparkassa” si 1841 la Sibiu – “Hermannstädter Allgemeine Sparkassa”, fiind de fapt cooperative de tip Schultze-Delitsch). Maghiarii aveau la aceeasi

data 12 banci (prima s-a constituit în 1840 la Arad, apoi în 1855 s-a înființat "Casa de pastrare din Tg. Secuiesc", care era tot o coopertiva de tip Schultze-Delitsch).

3.3.9. Comertul

Comertul intern s-a dezvoltat mult ca urmare a efectelor legii rurale din 1864 si a construirii cailor ferate.

În comertul extern pe prim plan au stat schimburile cu Austro-Ungaria si în acest context cu Transilvania (în 1871 / 1875 aproximativ 60% din export si 40 % din import), apoi cu Turcia, Franta, Anglia, Rusia. Din Transilvania se importau lemn, carbune, stofe, postavuri, mobile, produse mestesugaresti si se exportau cereale, vite si produse petroliere. S-a consolidat piata nationala unica, România refuzând aplicarea tratatelor comerciale ale Turciei cu alte state si devenind treptat o comunitate economica aparte de Poarta. În aceasta postura, România a participat la expozitii internationale la Londra - 1851, Paris - 1867, Viena – 1873. Dupa tratative îndelungate, initiate înca în 1871 de P.P. Carp, agentul diplomatic al României la Viena, la 22 iunie / 1 iulie 1875 s-a încheiat Conventia comerciala cu Austro-Ungaria - care va ramâne în vigoare pâna în 1886. Austro-Ungaria a beneficiat, pe baza principiului clauzei natiunii celei mai favorizate, de mari avantaje în schimbul cu România. Astfel ea a obtinut o scutire completa de vama la carbune, lemn de constructii, masini si unelte agricole, faina si produse petrolifere - la un tarif vamal de 7,5%; a obtinut importante reduceri vamale (sub tariful de 7,5%) la zahar, vin, bere, spirt, hârtie, stofe etc. Austro-Ungaria s-a obligat sa asigure scutire de vama la unele produse din România ca: grâu si partial vite. Conventia a avut urmasi economice negative pentru România, lovind mai ales în tânara industrie româneasca. Materiile agricole exportate de România erau prelucrate în Transilvania si apoi reexportate în România la preturi foarte mari. Austro-Ungaria a pus piedici exportului de vite al României. Treptat, s-au pregatit conditiile razboiului vamal româno-austro-ungar care a izbucnit în 1886 si a durat pâna în 1891.

În 1876 s-a încheiat o conventie comerciala si cu Rusia.

Trebuie sa recunoastem, în concluzie, ca perioada de pâna la 1877 a fost una de tatonari si începuturi în efortul de schimbari si modernizare a economiei românești, frânate de dependenta fata de Poarta - în cazul României si de conditia de provincie de margine a Imperiului austro-ungar pentru Transilvania.

Pentru descatusarea efortului lucrativ si de afirmare a natiunii române se impunea cu tot mai mare acuitate cucerirea independentei de stat a României, mai apoi stradanile de strângere a legaturilor cu Bucurestiul a provinciilor românești aflate sub jug strain, în vederea fauririi unui stat national unitar. Acestea au fost principalele obiective economice si politice de la sfârșitul sec. XIX - începutul sec XX.

CAPITOLUL IV Consolidarea economiei capitaliste în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, pâna la faurirea statului national

4.1. Importanta cuceririi Independentei de stat, la 1877, pentru dezvoltarea ulterioara a României

Cucerirea independentei României a avut consecinte deosebite pe planul vietii economice. Prin libertatea de actiune în cadrul relatiilor internationale, *politica externa a statului a promovat interesele economice ale acestuia, a asigurat dreptul României de a încheia nestingerita tratate si conventii comerciale*, a facut posibila crearea sistemului bancar national, a sistemului monetar, extinderea cailor ferate.

Iesirea completa a tarii de sub influenta legislatiei vamale turcesti si a regimului capitulatiilor cu marile puteri a creat *premisele necesare pentru desfasurarea unei politici economice independente, în conformitate cu dezideratele economice nationale*. Pastrând linia de continuitate cu perioada anterioara, *se constata o crestere apreciabila a capacitatii economice prin savârsirea unei revolutii industriale*, o dezvoltare cuprinzatoare a mijloacelor de transport si comunicatie, o întarire si diversificare a legaturilor cu lumea, o integrare în circuitul capitalist european.

Învatamântul si stiinta, cultura în general, au însoțit procesul dinamic al dezvoltarii afirmând vitalitatea si capacitatea autohtona, impunând geniul românesc în cadrul civilizatiei universale.

Totodata, *s-a consolidat natiunea si structurile statului national*, s-a întarit capacitatea economiei nationale, a crescut coeziunea care a validat si a conferit sens eforturilor întreprinse spre desavârsirea unitatii. Tara s-a afirmat în proprii ochi si ai strainatatii.

Societatea româneasca si-a diversificat profilul; *clasele sociale si-au modificat structura*; au aparut clase si categorii noi, expresie a noilor prefaceri si transformari.

S-au constituit partide politice, cu doctrine si programe, care au alcatuit si pus în practica o strategie a dezvoltarii.

Politica externa a fost orientata, cu consecventa, spre promovarea intereselor si apararea suveranitatii nationale.

Dezvoltarea economica a fost inegala. Agricultura, în care era angajata marea majoritate a populatiei tarii si care reprezenta înca, sursa principala a avutiei, a ramas cu mult în urma industriei. *Industriile* nu se construiesc în acelasi ritm. Explicatia o gasim nu doar în strategia interna, în conformitate cu care prioritar era câștigul sigur si imediat. Lipsa de capital a determinat ca dezvoltarea industriei românești sa se realizeze, mai cu seama, pe baza investitiilor din afara. Fireste, capitalul strain nu putea sa situeze alte considerente înaintea aceluiași câștig sigur si imediat. Faptul a influentat asupra ritmului de dezvoltare si asupra orientarii industriei. Investitiile de capital au depasit cadrul strict al relatiilor economice, mai ales în domeniul extractiei petroliere. Ele s-au împletit strâns cu interesele politice, legate de scopurile strategice importante carora le slujea petrolul. Interesele economice si politice ale marilor puteri, disputa pentru dominarea pietelor economice si a regiunilor strategice din cuprinsul carora facea parte si România, si-au pus amprenta asupra dezvoltarii economice, au influentat relatiile si orientarea politica a tarii.

Relatiile României cu lumea din afara, devenite tot mai complexe dupa 1878, trebuie, deci, analizate în cuprinsul acestei pluralitati de interdependente.

4.2. Protectionismul si consecintele sale favorabile. Legislatia cu caracter protectionist

La sfârșitul secolului al XIX-lea se afirma si se impune o pleiada de gânditori si specialisti, economisti, personalitati culturale, oameni de afaceri si politicieni care doresc *progresul economic al românilor prin industrializare si protectionism*, apararea pietei interne de concurenta straina, acumularea rapida de capitaluri cu ajutorul statului, masuri de încurajare a industriei. Ei reprezinta interesele burgheziei. Dintre acestia amintim pe D.P. Martian, P.S. Aurelian, C.A. Rosetti, B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol – în România, I. Baritiu, P. Cosma, Valeriu Bologa, Dr. C. Diaconovich, Ioan I. Lapedatu, Vasile C. Osvada, C-tin. Popp, Kövary Lászlo, Peter Iosef Frank, Johann Hertz – în Transilvania. Ideile lor s-au structurat într-o doctrina economica care a facut epoca dupa 1900, apoi în perioada interbelica. *Este vorba de strategia si doctrina liberala „prin noi însine”*, schitata pentru prima data în 1884, la Iasi, în cadrul primului Congres economic din România.

Acestei doctrine economice i se opunea o alta, sustinuta de o parte a mosierimii. Cunoscuta sub denumirea de *„România tara eminentemente agrara”*, ea acorda atentie primordiala dezvoltarii agriculturii si industriei capabile sa prelucreze produsele agricole si animaliere.

Respectând obligatiile asumate prin conventiile încheiate înainte de 1877 / 1878, *guvernul român a adoptat treptat unele masuri de protejare a industriei, menite sa pregateasca terenul pentru o noua politica economica* care trebuia instituita dupa expirarea conventiei comerciale cu Austro-Ungaria. Dintre aceste masuri amintim: în 1881, legea pentru încurajarea industriei hârtiei, urmare a careia s-au înfiintat fabricile de la Letea - Bacau si Busteni - Prahova; în 1882, legea pentru încurajarea industriei zaharului care prevedea avantaje pe o perioada de 15 ani; în 1884, legea pentru încurajarea industriei de tesaturi si împletituri de cânepa si iuta care scutea de taxe de import masinile necesare întreprinderilor respective; în 1885, legea pentru scutirea de taxe de import a tanantilor necesari industriei pielariei.

În 1886 a expirat conventia comerciala cu Austro-Ungaria. Se putea trece la o noua politica vamala si de sprijinire a dezvoltarii industriei.

Înca în martie 1886 s-a hotărât instituirea tarifului vamal care fusese aplicat tuturor tarilor cu care România nu avea conventii în curs de executare. Potrivit lui, taxele ad-valorem erau înlocuite cu taxe specifice pe greutate.

În aprilie 1886 s-a adoptat un nou tarif vamal protectionist prin care la 590 de articole li se aplicau taxe care oscilau între 10-18%. Prevederile tarifului vamal anulau efectele Conventiei comerciale semnate în 1876 cu Austro-Ungaria, dar au declansat razboiul vamal româno-austro-ungar (1886-1893).

Paralel cu masurile vamale, *în 1887 s-a dat legea intitulata „Masuri generale pentru a veni în ajutorul industriei nationale”*, în fond o lege care viza încurajarea industriei mari masiniste, dotarea acesteia cu utilaje moderne, crearea proletariatului modern de fabrica. În esenta legea prevedea urmatoarele: vor beneficia de avantaje întreprinderile cu un capital de minimum 50.000 lei si minimum 25 lucratori; doua treimi din lucratori trebuiau sa fie cetateni români în primii cinci ani de la înfiintare; masinile folosite trebuiau sa fie perfectionate si conduse de specialisti; satul sau comuna acordau gratuit un teren de pâna la 5 hectare pentru construirea întreprinderii, cu titlul de proprietate - daca proprietarul era cetatean român, cu titlul de posesiune pe timp de 90 de ani daca era cetatean strain; scutire de taxe vamale pentru importul de masini, materii prime, instalatii, scutiri de taxe de transport pe caile ferate pentru marfurile produse si materiile prime, scutiri de impozite.

În 1895, guvernul conservator Lascar Catargiu a promulgat prima *lege a minelor* din România. Pentru a stimula exploatarea bogatiilor din subsol legea prevedea urmatoarele: exploatarile puteau fi facute fie de proprietarul subsolului, fie de o alta persoana, cetatean român sau strain; daca proprietarul solului nu era dispus sa exploateze zacamintele

descoperite, statul putea sa le concesioneze, pâna la 75 de ani, unei alte persoane sau societati, indiferent de cetatenie. Pentru deteriorarile solului datorate exploatarei subsolului, proprietarul solului mai primea o redeventa de 4% din venitul net daca nu era copartas. Rezulta, din prevederile legii, ca si în acest domeniu capitalul strain putea sa intre liber în tara.

Politica vamala partial protectionista, alaturi de legislatia din România, a dat rezultate pozitive pentru industria româneasca pâna la sfârșitul sec. XIX. Astfel: ritmul mediu anual al înfiintarii de fabrici a fost de 8,2 între 1866-1887, 14 între 1887-1893 si 18 între 1894-1902; la începutul sec. XX existau 500 de fabrici si 125 de întreprinderi mari, care foloseau 38.000 de muncitori si dispuneau de un capital de aproximativ 250 milioane lei; industria mica si mijlocie erau reprezentate de 54.405 întreprinderi cu 105.031 oameni, personal ocupat si 6.923 industrii speciale cu 17.853 de muncitori; în industria extractiva existau 235 întreprinderi cu aproximativ 7.000 de muncitori.

Cu toata cresterea spectaculoasa a ponderii industriei în economia României, la începutul sec. XX principala ramura a economiei a continuat sa ramâna agricultura.

Din jurul anului 1900 pâna la izbucnirea primului razboi mondial, Europa, deci si teritoriile românești, au trecut printr-o criza financiar-economica aproape continua, cu momente de maxima manifestare între 1899-1903, 1907-1908, 1912-1913.

Criza economica a afectat în România: domeniul financiar-bancar, principalele banci trebuind sa-si restrângă actiunile de finantare a industriei; își restrâng productia industria usoara, alimentara, constructii si materiale de constructie, cherestea, extractia de carbune; falimentează întreprinderile slabe care nu pot face fata concurentei. Au facut exceptie industria petrolului a carei productie creste, industria textila si mecano-metalurgica, care având o productie redusa, si-au putut-o mentine prin reducerea importurilor.

Expirarea în 1902 a "Legii de încurajare a industriei" promulgata la 1887, coroborata cu criza economica din 1899-1903, au adus industria româneasca într-o situatie delicata. Pentru consolidarea industriei existente si crearea de noi întreprinderi industriale trebuiau sa se ia noi masuri cu caracter protectionist.

În 1906, guvernul liberal D.A. Sturdza a promulgat un nou tarif vamal. La fixarea taxelor pentru marfurile din import se aveau în vedere o serie de criterii cum ar fi: importanta pe care o avea marfa respectiva pentru economia româneasca; nivelul gradului de finisare; posibilitatea de productie în tara. Se aplicau taxe vamala reduse la importul de masini, materii prime si semifabricate.

Noul tarif vamal a fost dublat, ca la sfârșitul secolului trecut, de o noua „Lege pentru încurajarea industriei nationale” – data în 1912 de guvernul conservator P.P. Carp – Titu Maiorescu.

Conform prevederilor ei, întreprinderile care urmau sa beneficieze de avantaje erau împartite în trei grupe: fabrici existente sau viitoare care foloseau minimum 50 C.P. forta motrice si minimum 20 de lucratori zilnic; ateliere în care lucrau cel putin 4 calfe sau mesteri; cooperative mestesugaresti constituite cu un capital de minim 2.000 lei si în care lucrau cel putin 10 lucratori, cooperativele satesti si întreprinderile din industria casnica care foloseau 20 de lucratori. Avantajele se acordau în functie de provenienta materiei prime. Astfel, pentru materia prima indigena se acordau avantaje pe timp de 30 de ani, iar pentru materia prima din import avantajele acordate erau pe timp de 21 de ani.

Dintre avantaje amintim: posibilitatea de a cumpara de la stat, judet sau comuna, un teren de pâna la 5 ha pentru construirea întreprinderii de catre patronii cetateni români si cu drept de folosinta pe 90 de ani pentru patronii cetateni straini; cladirile si cursurile de apa de pe cele 5 ha puteau fi folosite gratuit; scutiri de taxe vamale la importul de masini si utilaje necesare întreprinderii; reduceri de taxe la transportul pe caile ferate a materialelor, materiilor prime indigene si a produselor fabricate; scutirea de impozite directe catre stat, judet sau comuna; preferinta la licitatiile publice pentru comenzile statului; restituirea taxelor vamale

încasate pentru materii prime importate în cazul în care acestea intrau în producerea marfurilor exportate.

Pentru a beneficia de toate avantajele mai sus amintite, $\frac{3}{4}$ din numărul funcționarilor și lucrătorilor și 60% din numărul personalului tehnic trebuiau să fie cetățeni români. Legea din 1912 aducea nou față de cea din 1887 următoarele: acordarea avantajelor era condiționată de folosirea forței motrice în întreprinderi; mărirea posibilităților de valorificare a materiilor prime din țară; se aveau în vedere și interesele micilor întreprinderi ignorate prin legea din '87.

Evoluția vieții economice din Transilvania a stat sub influența politicii economice a monarhiei dualiste.

În consecință nu putem vorbi despre o politică specială protectionistă pentru dezvoltarea industriei transilvanene. Dimpotrivă, legislația acorda avantaje mai ales burgheziilor austriacă și maghiară, provinciilor din vestul monarhiei.

Retinem totuși presiunile pe care burghezia transilvăneană le face asupra Vienei și Budapestei pentru a se bucura în mod egal de măsurile protectioniste.

Un rol important în promovarea industriei din Transilvania l-au avut Camerele de Comerț și Industrie, legile din 1881 și 1907. Camerele de comerț și industrie au acționat în direcția înființării de întreprinderi industriale, a valorificării resurselor naturale locale, desfășurării produselor, construirii căilor ferate, largirii relațiilor economice cu România.

Legile din 1881 și 1907 au acordat avantaje la impozite, de care au beneficiat fabricile care dispuneau de o înzestrare tehnică corespunzătoare și produceau marfuri nerealizate până atunci.

Dacă industria Transilvaniei era rămasă în urmă prin cantitatea, diversitatea și calitatea produselor realizate față de Austria, Cehia, Moravia - față de România ea a fost mult mai avansată, găsim aici un debuseu excelent.

4.3. Desfășurarea revoluției industriale în principalele ramuri

Revoluția industrială a fost un proces istoric care a constat în înlocuirea muncii manuale cu munca bazată pe mașini, cu munca mecanizată, în trecerea de la manufactura capitalistă la sistemul de fabrică al producției capitaliste, forța de muncă fiind exclusiv salariată.

Asigurând victoria modului de producție capitalist, revoluția industrială a avut două laturi: una *tehnică*, care a fost trecerea de la producția manuală la cea mecanizată și alta *societății* care a fost revoluționarea și modernizarea societății.

Desfășurarea în timp, amplasarea, ritmul și profunzimea revoluției industriale au fost diferite de la o țară la alta, fiind în funcție de împrejurările istorice, de condițiile în care s-a înfăptuit trecerea de la producția bazată pe munca manuală la sistemul fabricii capitaliste.

În spațiul geografic românesc revoluția industrială s-a desfășurat mai lent, cu anumite particularități, datorită unui manunchi de realități din care amintim: inexistența unui stat centralizat, România Mică cuprinzând doar o parte din teritoriul național; dominația străină exercitată până în 1877, respectiv 1918, care a frânat dezvoltarea societății românești; predominarea până târziu a iobăgiei (1848 în Transilvania, 1864 în România); greutatea realizării acumulării primitive de capital; aplicarea măsurilor de politică economică protectionistă, care s-a făcut cu destule sincop.

Începutul revoluției industriale într-o ramură sau alta nu este marcat de utilizarea izolată, sporadică a unor mașini-unelte ci de folosirea lor sistematică. Procesul poate fi considerat încheiat atunci când producția masinistă în ramura respectivă a devenit predominantă.

Industria alimentara a fost ramura cu cea mai mare pondere în ansamblul industriei din toate teritoriile românești. În cadrul ei s-au impus subramurile morarilor și industria zahărului unde s-au introdus primele mașini cu aburi. Astfel, mori cu aburi au apărut la Gârbou (1831), la Cluj, la București (1835, moara Asan), la Iași (1841). În 1889 s-a creat fabrica de zahăr de la Bod (Brașov), cu un capital de 6 milioane de coroane. Spre sfârșitul secolului XIX s-au înființat mori moderne în comitatele Timiș, Torontal, Brașov etc., care prelucrau mari cantități de cereale. În aceste subramuri, între 1890 - 1910 revoluția industrială este înfaptuită.

Industria lânii a folosit primele mașini în ceea ce putem numi „marea” industrie prelucrătoare. În 1842, la Zărnești (Brașov) s-au introdus mașini de tors bumbac, iar în 1843 s-a dotat cu mașini țesătoria de la Tunari a vornicului Baleanu. Concurența marfurilor străine, mai ales în anii aplicării convenției comerciale româno - austro - ungare a determinat un ritm lent de introducere a masinismului în ramură. Ca urmare, revoluția industrială este considerată doar la începuturile sale în primii ani ai secolului XX.

Industria hârtiei are vechi tradiții în țările române. În 1841, Gheorghe Asachi, în Moldova, aducea mașini din Praga și Viena fabricând hârtie din zdrente. În 1853 la Zărnești, iar în 1854 la Petrești (Sebes - Alba) au apărut alte două fabrici care foloseau aceeași materie primă. În urma legii speciale de încurajare a industriei hârtiei (1881) s-au creat două mari și moderne fabrici în România la Băstani (1883) și Letea - Bacău (1885). În 1900 revoluția industrială este înfaptuită în această ramură industrială.

Industria lemnului se bazează pe bogăția pădurilor, cu lemn de diferite esențe și de mare valoare. În Transilvania existau 82 de fabrici propriu-zise până la sfârșitul secolului XIX, iar în România 54 până la 1902 - toate folosind aburul ca forță motrice. Sunt înregistrate, apoi, câteva mii de fierăstraie mici, acționate de forța apei. În această ramură, a producției de cherestea, revoluția industrială este înfaptuită pe la 1890 - 1900, în timp ce în alte ramuri: binale, mobila etc. ea era abia la început.

În industria materialelor de construcții un loc privilegiat l-a ocupat producția de cărămidă și ciment. În producția de cărămidă și derivate amintim: funcționarea, în 1844, la Iași, a unei mașini care producea 100 de cărămizi pe oră. În 1864, la Jimbolia, în Transilvania, s-a înființat o fabrică de cărămizi și țiglă. În 1901 în România existau 13 fabrici, în 1904 în Transilvania erau 18 fabrici. În jurul anului 1900 revoluția industrială în industria de cărămizi era în plină desfășurare, dar nu terminată. Producția de ciment a debutat doar după 1877 / 1878, însă direct pe baze masiniste. Dintre primele fabrici amintim pe cele de la Brașov și Gurahont (în Transilvania), Braila, Azuga și Cernavodă (în România), Merita menționat că în România s-a folosit pentru prima dată în lume, betonul armat, la construcția silozurilor, datorită inginerului Anghel Saligny.

Industria metalurgică a avut un rol important în susținerea procesului revoluției industriale, cu toate că ea s-a dezvoltat cu destule greutate. Siderurgia și metalurgia prelucrătoare s-au dezvoltat mai mult în Transilvania la Orăști (în 1718 intra în funcțiune primul furnal), Bocșa, Dognecea, Calan, Resița (cu furnale pentru prelucrarea fierului). În 1840 s-a făcut modernizarea furnalelor Resiței, revoluția industrială încheindu-se pe la sfârșitul sec. XIX.

În România la 1863 s-a înființat Arsenalul Armatei, apoi Întreprinderea de măsură, cântăre și greutate „Lemaître”, Pirotehnica Armatei, Arsenalul Marinei Militare unde accentul se punea pe prelucrări metalurgice. Revoluția industrială era la început.

Industria constructoare de mașini a fost aproape inexistentă, ceea ce îndreptățește afirmația că, practic, revoluția industrială la noi s-a desfășurat, în esență, pe baza tehnicii din import. Amintim, totuși, realizările din Transilvania unde la 1880 se construiau mașini cu aburi, vagoane și locomotive pentru linii înguste (la Resița), iar în 1891 s-a înființat „Fabrica de mașini, vagoane și turnătorie de fier S.A.” Arad.

Industria extractivă, în general, a fost, în afara celei alimentare, cea mai bine dezvoltată. Se remarcă în primul rând *extractia petrolului* în România. În 1857 s-au realizat primele puturi de exploatare. În 1882 s-au introdus sondele. În 1857 la Ploiești s-a construit

prima rafinarie din țara și a treia din lume, proprietar fiind Teodor Mehedințeanu. Petrolul lampant produs de această rafinarie s-a folosit la București – primul oraș din lume iluminat cu petrol. În 1882 s-a creat Societatea anonimă a rafinării de petrol din Oradea, iar în 1891 cea din Orsova. În 1896, prin constituirea Societății anonime „Steaua Română” se trecea la „era” marilor societăți. În 1907, sub impulsul pe care a început să-l joace petrolul pe piața mondială, ca urmare a inventării motorului cu combustie internă, România producea peste 1.100.000 tone titei și ocupa locul 5 în lume. Tot acum revoluția industrială este înfaptuită în acest domeniu. Extractia carbunelui a fost mai dezvoltată în Transilvania, unde prima mină modernă de carbuni a fost dată în folosință la 1790 în Banat. Cel mai important bazin carbonifer a devenit cel din Valea Jiului. Aici, în 1891, s-a constituit „Societatea anonimă maghiară a minelor de carbune Uricani - Valea Jiului”, cu un capital de 6 milioane coroane. Ca urmare, producția a crescut de la 87.000 tone în 1877, la 516.000 tone în 1900, deci de 5,8 ori mai mult, iar numărul personalului folosit de la 326 la 2708. În 1900, în întreaga Transilvanie se exploata 1.500.000 tone carbune. În România, exploatarea a început numai după 1877, la Asau - Comanesti, producția ajungând în 1900 la 104.302 tone, ceea ce reprezenta jumătate din consumul intern.

Revoluția industrială, așa cum s-a putut desfășura în spațiul geografic românesc, a *facilitat impunerea unor orase cu caracter industrial*. Astfel, în jurul anului 1900, în această situație erau Aradul (care avea 19 mari întreprinderi de prelucrare a fierului, de electricitate, cherestea, mobilă, spirt și drojdie, caramizi, mori cu aburi), Oradea, Cluj, Sibiu, Timișoara, Brașov, București, Ploiești etc. Disproporția în repartizarea teritorială a obiectivelor industriale, ca și pe ramuri, este evidentă.

Pe de altă parte, asistăm la o spectaculoasă creștere a proletariatului în general, a celui modern de fabrică în special.

În Transilvania existau 180.000 de muncitori, din care 100.000 muncitori moderni de fabrică.

În România existau 120.000 de muncitori, din care 57.000 muncitori moderni de fabrică. În total erau 300.000 de muncitori, din care aproximativ 160.000 de muncitori moderni de fabrică.

4.4. Transporturile și comunicațiile

După cucerirea independenței de stat noile *linii ferate* au fost construite direct de statul român, în regie proprie. Dintre acestea amintim liniile: Buzău - Marasesti; București - Cernavodă și Buzău - Cernavodă care împreună cu construirea podului de peste Dunăre (1887 - 1895 sub conducerea inginerului Anghel Saligny și a unui grup de ingineri, absolvenți ai Școlii naționale de poduri și sosele) au făcut legătura cu Dobrogea și portul Constanța; Râmnicu Vâlcea - Râul Vadului - Turnu Roșu (1896), cu legătura spre Transilvania realizată între anii 1898-1899; Comanesti - Palanca - Ghimes (1896), cu legătura spre Transilvania realizată în 1898-1899; Câmpina - Doftana, Titu - Târgoviște, Bacău - Piatra Neamț, Costești - Rosiori - Turnu Magurele; Ploiești - Urziceni - Slobozia, Galați - Bârlad, Focșani - Odobesti, Craiova - Calafat etc. Legături cu Transilvania s-au mai făcut în 1879 pe la Vârciorova și în 1882 pe la Predeal. La sfârșitul sec. XIX în România erau 3140 km cai ferate din care 1802 km realizați de către stat, iar restul de concesionari străini, încă înainte de 1878. La începutul sec. XX Transilvania avea aproape 4000 km cai ferate. Cu toate acestea, caile ferate nu au ajuns să satisfacă decât în parte nevoile de transport mecanizat, parcul de vagoane dovedindu-se insuficient.

Tot acum, o apreciable dezvoltare cunoaște și navigația fluvială și maritimă cu tot ce ținea de ea: construcția de nave, dezvoltarea și modernizarea porturilor, serviciul de dragare a Dunării pe anumite porțiuni, amenajarea canalului de la Portile de Fier (1899) etc. În primii zece ani după cucerirea independenței de stat, navigația pe sectorul românesc al Dunării

(1075 km lungime) era deservita de Societatea austriaca „D.D.S.G.” si Societatea rusa „Gagarin”.

Din 1887 statul român a trecut la înființarea unei flote fluviale si maritime, pe lângă Ministerul Lucrarilor Publice înființându-se un serviciu special menit sa se ocupe cu problema navigatiei. O lege, în acest sens, s-a promulgat în ianuarie 1888, dar abia în aprilie 1890 s-au acordat credite pentru cumpararea de vase si *înființarea unui serviciu de transport pe Dunare – „Navigatia fluviala româna”*. În toamna anului 1890 statul a cumparat un remorcher si patru slepuri, pentru ca în 1894 sa aiba 6 remorchere si 45 de slepuri. În 1893, pentru întreținerea parcului, s-a cumparat de la „Societatea austriaca de navigatie” santierul naval de la Turnu Severin. Mai târziu aici s-au construit noi vase. Tot în 1893, de la aceeasi societate, s-a cumparat un vapor de pasageri, care a facut curse între Braila si Galati. Dragarea bratului Sulina a permis patrunderea vaselor de mare tonaj pâna la Galati si Braila.

Noile conventii comerciale si sporirea transportului naval au impus si o reorganizare a porturilor dunarene si a portului Constanta. S-au marit cheiurile si bazinele porturilor, s-au construit docuri în porturile Galati, Braila si Constanta si antrepozite în Bucuresti, Iasi si alte localitati pe baza unei legi votate în 1881. Porturile încep sa se specializeze în exportul anumitor produse (de ex.: Galati - lemn, Braila - cereale).

Din 1895 statul a trecut la organizarea serviciului de navigatie maritima. În 1896, pe lângă Directia Generala a C.F.R. s-a creat o Directie Speciala a Serviciului Maritim. Statul a închiriat un vapor si a cumparat alte trei, începând sa faca curse regulate de pasageri si marfuri între Braila si Istanbul (1895) si Constanta - Istanbul (1896). Portul Constanta a fost reamenajat de catre un serviciu român condus de inginerul I.B. Cantacuzino.

A crescut rețeaua de sosele, în 1910 lungimea lor ajungând la aproximativ 25.000 de km, din care aproximativ 3000 km construite de stat ca sosele nationale.

S-a dezvoltat serviciul de posta si telegraf dupa intrarea în vigoare, în 1880, a conventiei postale internationale din 1879. În 1900 lungimea liniei telegrafice a ajuns la 1630 km. În 1892 s-a înființat Serviciul telefonic, care în 1914 avea 9060 km de linie telefonica.

România era legata si tot mai strâns integrata în circuitul international al marfurilor si valorilor, al mijloacelor de informare.

4.5. Sistemul monetar

În perioada 1890-1892 s-a trecut de la sistemul bimetalist la cel monometalist aur, monedele de argint rămânând în circulatie ca simple însemne divizionare. Circulatia monetara a început sa fie deservita, aproape în întregime, de bancnote si moneda metalica divizionara, aurul fiind folosit numai în tranzactiile mari dintre banci si pentru plati în strainatate.

Trecerea la circulatia bancnotelor a creat premisele emiterii acestora peste nevoile circulatiei si deci pentru deprecierea leului în raport cu aurul. Deprecierea a avut loc si în raport cu valutele straine; între 1884-1903, leul a pierdut aproximativ 8% din valoarea sa fata de aur, ca urmare a deficitelor înregistrate în balanta de plati externe a tarii.

4.6. Sistemul bancar si de credit

Crearea în 1880, a Bancii Nationale a României a reprezentat un moment important în procesul de organizare si dezvoltare a sistemului de credit. Având privilegiul de a emite moneda nationala, de a face operatiuni de scont, credit, cumparare si vânzare de valori, B.N.R. si-a extins activitatea în întreaga tara creându-se agentii în principalele orase. Din capitalul initial de 12.000.000 lei, o treime a fost subscris de stat si doua treimi de un grup particular din

anturajul P.N.L. Până în 1900, cu sprijinul B.N.R., au luat ființa 24 de noi bănci. Dintre acestea, având capital românesc, amintim: „Banca Agricolă” (în 1894), „Banca de scont din București” (în 1890), „Banca Comertului din Craiova” (în 1898), „Banca Creditului Agricol” (în 1892), „Banca Românească” (în 1910) etc.

Consemnam *aparitia unor mari bănci cu capital strain*: „Banca generală română” (cu capital german, în 1894), „Banca Marmorosch Blank” (cu capital mixt, 1846, 1905), „Banca Comercială Română” (capital francez, belgian, român, în 1906) etc.

Dezvoltarea sistemului de credit a impus crearea, în 1881, a Bursei de valori din București, unde se faceau tranzacții cu diverse hârtii de valoare. Cu toată extinderea sistemului de credit, casele particulare de credit, care împrumutau pe baza de camătă, aveau încă o largă răspândire.

La începutul sec. XX constatăm debutul procesului de concentrare și centralizare a băncilor în sindicate bancare, un început de fuziune a capitalului bancar cu cel industrial și de formare a capitalului financiar. Toate aceste procese sunt doar la primele lor începuturi, nu vizează deloc exportul de capital. România nu poate fi etichetată de aceea ca stat imperialist.

În Transilvania, după înființarea Băncii „Albina” din Sibiu (1871) și a Băncii „Aurora” din Năsăud (în 1873), procesul înființării de noi institute de credit cu capital românesc a încetat timp de un deceniu. Explicația constă în lungă perioadă de depresiune care a urmat crizei economice din 1873, ce a cuprins întreaga monarhie dualistă. În 1883 s-a înființat Banca „Furnica” din Făgăraș și apoi în ritm accelerat alte bănci (în 1888 înregistrăm 28 de bănci cu capital românesc, în 1895 - 52, în 1898 - 75, în 1914 aproximativ 150). Cele mai importante, prin forța capitalului social și implicarea lor în tipuri de operațiuni care au sprijinit creșterea forței economice a națiunii române, au fost „Timisana” - Timișoara, „Ardeleana” - Orăștie (1885), „Economul” - Cluj, „Patria” - Blaj (1886), „Victoria” - Arad, „Silvania” - Simleul Silvaniei (1887), „Bihoreana” - Oradea (1898) etc. În comitatul Bihor, pe lângă „Bihoreana”, s-au mai înființat și băncile „Zarandeană” - Băița (1898), „Soimul” - Vascau (1905), „Draganul” - Beiuș (1908), „Vulturul” - Tasnad (1908), „Luncana” - Marghita (1910).

Banca „Albina” a fost modelul de organizare și activitate pentru toate băncile românești din Transilvania. În consecința operațiunilor financiar-bancare în care băncile românești s-au implicat au fost scontul comercial, lombardul, creditul ipotecar, creditele fixe cu acoperire ipotecară, creditul în cont-curent, depunerile spre fructificare. Forța financiară totuși modestă a băncilor românești (15-20% din capitalul social) - comparativ cu cea a băncilor cu capital german, maghiar și evreiesc, ca și obstrucția pe care o întâmpinau din partea statului dualist, au împiedicat implicarea lor în investiții industriale și comerciale de anvergură. Dezvoltând împrumuturile ipotecare, băncile românești s-au implicat în transferul proprietății funciare din mână nobilimii maghiare în mână burgheziei române.

Cunoscând lacunele organizatorice interne, mai ales pe linia mobilității capitalurilor și a controlului intern și extern foarte slab, băncile românești au trecut la o profundă reformă. Ea debutează în 1898 prin „Conferințele directorilor institutelor românești de credit”, inițiate de Dr. Cornel Diaconovich, și se încheie în 1907 prin înființarea Uniunii bancare „Solidaritatea” sub conducerea lui Ion I. Lapedatu. Faptul că inițiativa românească de la 1898 a fost urmată de sași și unguri la 1903, iar de austrieci și cehi doar la 1905, a dovedit capacitățile intelectuale și tehnice ale sistemului bancar românesc. „Solidaritatea” a devenit un veritabil „consiliu economic” al societății românești transilvanene. Sub conducerea ei s-au sprijinit cu fonduri bănești importante, școala, biserica, cultura națională în general, Partidul Național Român și politica națională - s-au strâns legăturile de tot felul cu România.

Printr-o foarte bună chivernisire a capitalului financiar disponibil, dând dovadă de un patriotism sobru, real și responsabil - s-au făcut servicii deosebite pentru interesul național, anihilându-se acțiunile unor instituții economice și politice antiromânești, care dispuneau de forțe financiare incomparabil mai mari.

4.7. Comerțul

Comerțul intern crește și se modernizează. Apar noi forme de comerț: magazine specializate, comerțul pe baza de mostre, bursa de mărfuri. O serie de măsuri cu caracter administrativ au impulsivat dezvoltarea comerțului intern. Amintim introducerea sistemului metric zecimal (1881), sporirea influenței Camerelor de comerț (1868), dezvoltarea învățământului comercial. Deși taranimea a rămas, încă, cu o slabă capacitate de cumpărare, creșterea volumului de mărfuri a fost apreciabilă.

Comerțul extern se poate împărți în trei perioade distincte, fiecare fiind marcată de câte o hotărâre importantă luată de guvernul de la București, cu implicații deosebite în economia națională.

Astfel, *între 1876-1886* au acționat efectele Convenției comerciale cu Austro-Ungaria și a celorlalte convenții încheiate pe aceleași principii. Importul și exportul României au crescut față de perioada precedentă, primul de la aproximativ 124 milioane lei/an la aproximativ 290 milioane lei/an, al doilea de la aproximativ 135 milioane lei/an la aproximativ 214 milioane lei/an. Sporirea importului a fost expresia creșterii pieței interne, dar, în același timp, a indicat și gradul mare de concurență pe care trebuia să-l suporte tânărul industrie românească. Dacă până la 1876, balanța comercială a țării a fost excedentară, în perioada Convenției comerciale în discuție ea a fost deficitară an de an, la 1886 România înregistrând un deficit total de aproximativ 660 milioane lei. La import pe primele locuri stăteau textilele, metalele și produsele metalice, produsele din piele și cizmarie, coloniile, iar la export cerealele și derivate (76%), vite și derivate, fructe și legume etc. Principalii parteneri au fost: Austro-Ungaria, Anglia (care importa majoritatea cerealelor), Germania, Franța.

Perioada 1887-1891 corespunde războiului vamal româno-austro-ungar, declanșat în urma nerespectării clauzelor Convenției de către Austro-Ungaria, a boicotării principiilor de egalitate și cointerese reciprocă în afaceri de către statul dualist. Pe de altă parte, el era și expresia intereselor burgheziei românești, dornică să-și apere industria printr-o politică protectionistă. Economia Transilvaniei a fost cea mai afectată, restrângându-i-se serios baza de materii prime și piața de desfacere pentru produsele sale industriale. Balanța comercială a României s-a menținut deficitară, importul de mașini crescând, întrucât era cerut de procesul de industrializare. În ceea ce privește partenerii de comerț, remarcăm trecerea Germaniei pe primul loc, urmată de Anglia, Austro-Ungaria și Franța. Primul pas în înlăturarea cauzelor care au generat războiul vamal l-a făcut România. În iulie 1891, la expirarea convențiilor comerciale cu celelalte state (Germania, Franța, Anglia) a aplicat față de toți partenerii străini, inclusiv Austro-Ungaria, noul tarif vamal adoptat în acel an, care a acordat o serie de înlesniri pentru produsele importate, dar avea și un evident caracter protectionist. Concomitent, Austro-Ungaria a emis o ordonanță prin care a abrogat, cu începere de la 1 iulie 1891, toate măsurile restrictive aplicate față de România.

În perioada 1892 - 1914 comerțul extern s-a desfășurat sub influența modificărilor de tarife vamale. Cu excepția anului 1900, celelalte balanțe comerciale au fost deficitare. Importul românesc a crescut, prioritar fiind cel de mașini și carbuni din Germania. Exportul românesc consta în cereale și derivate, lemn și petrol, animale și derivate, spre Belgia (reexportate apoi în Germania și Anglia), Austro-Ungaria, Anglia și Germania.

4.8. Politica economică „Noi prin noi” („Prin noi înșine”) a românilor transilvăneni - la începutul secolului XX

Lozinca „Prin noi înșine” sau variantele transilvănenes ale ei ca „Noi prin noi” (Revista Economică, Sibiu, nr. 40, 2 X 1910, p. 373) și „Voiește și vei putea” (Partenie Cosma), apar atât în zărele politice și în revistele economice ale vremii, cât și în scrierile unor economiști,

functionari de banca („Tribuna” - Arad – 1904, „Revista Economica” – Sibiu, 1907, 1910, Dr. Nicolae Vecerdea, dirigentul filialei din Brasov a Bancii „Albina” – 1909).

În miscarea nationala a românilor transilvaneni aceasta sintagma a avut o sfera mai larga de cuprindere si actiune, vizând, deopotriva, viata politica, economica si culturala. Era reactia fireasca a unei natiuni care trebuia sa lupte pentru rezistenta si afirmare, în toate planurile vietii, împotriva unei natiuni dominante politic (cea maghiara), care dorea sa o deznationalizeze în înțelegere cu Casa de Habsburg.

La nivelul cercetarilor noastre de pâna acum este greu de afirmat daca lozincă „Prin noi însine”, îmbratisata de miscarea nationala a românilor din Transilvania, își are originea în doctrina economica liberala cu acelasi nume, lansata în embrion la 1884. Cert este însa faptul ca ele se întâlnesc la începutul secolului nostru pe tarâmul luptei pentru unitate nationala, obiectiv care câștiga teren de ambele parti ale Carpatilor, în egala masura, atragând decisiv toate clasele si paturile sociale românești.

Solidarizarea românilor din Transilvania si Vechiul Regat pe fagasul politicii nationale ce statua necesitatea afirmarii în unitate, prin propriile lor forte, se explica prin urmatoarele cauze generate de realitatile istorice ale începutului secolului nostru: înasprirea politicii guvernelor maghiare de asuprire a românilor transilvaneni printr-o legislatie economica, politica si culturala tot mai dura; cresterea prestigiului României pe fondul unei politici interne si externe tot mai active; afirmarea unei noi generatii de oameni politici români în Transilvania, generatia „noului activism” sau a „tinerilor oteliti”, condusa de O. Goga. Mentalitatea acestei generatii era de o factura deosebita din moment ce ea „traia numai trupeste în cuprinsul statului ungar, sufleteste traia si s-a dezvoltat sub influenta covârșitoare a curentelor literare, culturale si stiintifice din România libera” (Ioan Lupas).

În sfera economicului, doctrina „prin noi însine” s-a materializat în practica prin succese evidente pe linia unei veritabile coordonari a dezvoltarii economice a Transilvaniei si României, în concurenta cu capitalul strain în general, cu cel din provinciile aflate sub jug strain în special. Astfel, Banca „Albina” din Sibiu a oferit, înca de la sfârșitul secolului al XIX-lea, credite unor firme industriale din Bucuresti, Focsani, Buhusi si unor particulari din Bucuresti. Banca „Albina” împreuna cu oameni de afaceri si institutii din România a înfiintat societati comune în domeniile comertului cu cereale („Societatea comerciala pentru negot cu bucate” Brasov, 1899 - 1901, devenita principalul furnizor al ministerelor de razboi si interne din România, cu fân, ovaz, masini, vin, saci), afacerilor de amanet („Casele de împrumut pe amanet din România”, Bucuresti, 1906 - prima întreprindere financiara creata si sustinuta în comun de românii din Transilvania si Regatul României, având în frunte un comitet format din P. Cosma, Dr. C Diaconovich, Dr. Ioan Mihu, Dr. Iancu Metianu din Transilvania, Victor Ionescu, deputat, Alexandru Ciurcu, primviceprimarul Bucurestiului, Constantin Steriu, bancher, Nicolae Xenopol si Nicolae Lahovary, avocati si deputati, Dr. C-tin Radulescu, medic si mare mosier - din România, Dr. Nicolae Flondor din Cernauti), financiar - bancar (Banca „Carpatilor” din Bucuresti, creata în 1911 la Bucuresti, în vederea valorificarii profitului substantial realizat de „casele de împrumut pe amanet din România”, ajuns la 3.000.000 lei; ideea a apartinut lui Nicolae Xenopol si Dr. Cornel Diaconovich, Banca „Albina” subscriind 200 din cele 2400 de actiuni în care a fost împartit capitalul social al bancii). În 1910, la al VIII-lea Congres international cooperatist de la Hamburg, delegatia româna a cuprins, pentru prima data la o reuniune internationala, lideri ai cooperatiei din România, Bucovina si Transilvania (11, 3, respectiv 4, în frunte cu I.G. Duca, deputat, Fotin Enescu., Dr. Ioan Radulescu, sef de serviciu în ministerul agriculturii si comertului - din România, prof. George Tofan din Cernauti si C-tin Popp, reprezentant al Uniunii bancare „Solidaritatea” din Transilvania). Aceasta l-a îndemnat pe N. Iorga sa scrie „<România libera> se afla împreuna, firesc, cu <România nelibera>”. În 1912, în plina criza economico - financiara care ameninta cu falimentul mai multe banci din Transilvania si implicit sistemul financiar românesc de aici, B.N.R., prin Banca „Agricola” din Bucuresti a oferit un împrumut salvator de 4.000.000 lei. Aranjamentul a fost rezultatul convorbirilor de la Bucuresti dintre P. Cosma si ministrul de finante Alexandru Marghiloman. În obtinerea împrumutului un ajutor important l-a oferit profesorul Constantin Stere de la

Universitatea din Iasi. Până la urma, împrumutul a fost rambursat numai după desavârșirea unității naționale.

Efectele acțiunii doctrinei economice „prin noi înșine”, de o parte și de alta a Carpaților, deși a avut rezultate diferite (mai substanțiale în România, mai modeste în Transilvania și Bucovina), au contribuit la consolidarea pieței economice naționale, realizând, ca și în alte sfere ale vieții, o adevărată „Unire dinaintea Marii Uniri” (după expresia istoricului Silviu Dragomir).

4.9. Schimbări în structura social-economică a gospodăriilor țărănești, a moșiilor și în producția agricolă

Importanța problemei agrare a rămas primordială pentru societatea românească și în această perioadă, deoarece agricultura a continuat să fie ramura principală a economiei, în care își câștiga existența majoritatea zdrobitoare a populației.

Legea rurală din 1864, care elibera din iobagie și împrăștierea pe clăciși cu pământul avut în folosință, Constituția din 1866, care declara proprietatea sacrală și inviolabilă exproprierea ei nefiind posibilă decât în cazuri de utilitate publică și printr-o răscumpărare adecvată, alte legi care prevedeau că nevoile ulterioare de pământ urmau să fie reglementate prin vânzări din domeniile statului - au deschis o nouă etapă a problemei agrare.

Deșigur, legile de mai sus nu puteau să realizeze un corespondent imediat între norma juridică de drept și situația practică. Prin schimbarea caracterului proprietății nu se putea trece, dintr-o dată, desfasurat, la formele de exploatare capitaliste. Domeniul moșieresc nu s-a putut transforma dintr-o dată în întreprindere capitalistă independentă și rentabilă. A fost necesar un regim de tranziție în cuprinsul căruia au coexistat formele vechi cu cele noi. Cu tot progresul realizat în direcția capitalistă, gospodăria moșierească a rămas, în continuare, dependentă de muncă și inventarul țăranilor, iar aceștia din urmă legați de moșierul al cărui pământ le era necesar existenței.

Dezvoltarea capitalismului în agricultura românească, de o parte și de alta a Carpaților, deopotrivă, a urmat așa numita *cale prusacă*. Este vorba de o împrăștiere insuficientă a țăranilor, care i-a obligat să trăiască din arendarea pământului de la proprietari în condiții care abia le asigurau existența. Ca urmare, procesul de modernizare a agriculturii și de diferențiere socială a țăranimii pe baza cantității și calității muncii s-a realizat lent.

La începutul sec. XX repartitia proprietății funciare era următoarea: în România existau 7790 moșieri, cu o proprietate de peste 50 ha, reprezentând 0,9% din totalul proprietarilor, deținând 50,88% din suprafața pământului și 920.939 țărani, cu o proprietate de până la 10 ha, reprezentând 95,4% din totalul proprietarilor, deținând 34,18% din totalul suprafețelor agro-silvice. Dintre aceștia 143.871 țărani posedau sub un hectar de pământ arabil și fânat, 279.530 aveau între 1 și 3 ha, 148.717 aveau între 4 și 5 ha, 176.375 aveau între 5 și 10 ha, 36.318 aveau între 10 și 50 hectare (adică 8,89%); 300.000 de țărani, capi de familie, nu aveau pământ deloc, iar 80% din țărani nu aveau pământ suficient. În Transilvania existau 6.740 de gospodării cu peste 100 iugare cadastrale, reprezentând 0,8% din totalul proprietarilor ce dețineau aproximativ 5.000.000 iugare, reprezentând 40% din suprafața agricolă totală, iar 883.600 gospodării cu sub 100 iugare cadastrale, reprezentând 99,2% din totalul gospodăriilor dețineau aproximativ 7.500.000 iugare, reprezentând 60% din suprafața agricolă totală. Mai existau suprafețe întinse de pământ aflate sub regimul restricțiilor, stăpânite de stat, comune, biserică și ordine calugărești, școală, alte instituții (de ex.: numai în Transilvania erau astfel 7,6 milioane iugare care reprezentau 35,5% din suprafața agricolă a provinciei). Această polarizare la extreme a pământului a generat contradicțiile dintre moșieri și țărani, principală cauză a frământărilor și rascoalelor țărănești.

Mentinerea unor structuri și mentalități feudale în agricultura românească, nu a împiedicat dezvoltarea capitalismului, proces social-economic caracterizat prin următoarele

fenomene: înzestrarea proprietatilor funciare cu masini si utilaje agricole, cea mai mare parte obtinute din import (de ex.: între 1871-1875 valoarea inventarului agricol importat de România era de aproximativ 3 milioane lei; în 1905 de circa 12 milioane lei. În acelasi an, în raport cu 1888 agricultura poseda de 11,2 ori mai multe masini de secerat; în 1888 erau aproximativ 333.000 pluguri si 400.000 care, iar în 1905 circa 535.000 pluguri si aproximativ 600.000 care; au aparut pluguri cu aburi si locomobile). Sesizam însa un mare decalaj între gospodaria taraneasca si proprietatea mosiereasca, în favoarea ultimei, în problema dotarii tehnice, a randamentului si productiei agricole. Cresc suprafetele destinate culturilor agricole de la 3,4 milioane ha în 1876 la aproximativ 5,5 milioane ha în 1905 (deci cu 65%), ceea ce permite exportului sa creasca de 2 ori între 1876 - 1896, desi preturile mondiale scad, ca urmare a concurentei cerealelor din America, India si Rusia. Rentabilitatea agriculturii romanesti s-a datorat accentuarii exploatarei taranilor si mai putin punerii în valoare a unor resurse superioare de ordin economic si tehnic productiv. În general, agricultura a stat la temelia surselor de progres, a crearii infrastructurii capitaliste si a mecanismului burghez al economiei. Din initiativa oamenilor politici liberali si conservatori, dar si sub influenta rascoalelor taranesti din 1888 si 1907, s-a continuat reglementarea raporturilor dintre mosieri si tarani, sistemul învoielilor, prezent în legea din 1864, fiind tot mai îngradit în favoarea taranimii (de exemplu, în 1882 C.A. Rosetti, liberal, impune legea care înlatura prevederea din 1872 prin care mosierii puteau scoate taranii la lucru cu armata; în 1893 sunt suprimate darile în natura si este introdusa obligativitatea precizarii suprafetelor arendate; în 23 decembrie 1907 a aparut legea pentru învoieli agricole care interzicea arenda în munca si dijma la tarla, elimina clauzele penale si de solidaritate din contractele de învoieli, prevedea suprafata maxima ce putea fi arendata taranilor si minimul retributiei; se constituiau izlazurile comunale; în ianuarie 1908 a aparut legea pentru judecatoriile de ocoale, care urmarea reglementarea operativa a litigiilor intervenite între proprietari si tarani; la 1 mai 1908 a aparut legea contra trusturilor arendasesti care interzicea arendarea unei suprafete mai mari de 4000 ha (trustul Fischer – 236.863 ha, în 1904, în 10 judete; trustul luster - 30.152 ha, în 1905 - arendate cu sume enorme pentru acea perioada, de pâna la 80 lei/ha); în martie 1908 a aparut legea pentru înfiintarea Casei rurale, care urmarea sa cumpere mosii de la proprietarii dispusi sa vânda si le revindea taranilor în loturi de 5 ha; în aprilie 1908 a aparut legea pentru modificarea si adaugarea unor dispozitii la legea bancilor populare si a casei lor centrale care înlesnea taranilor împrumuturi cu dobânzi scazute, punând capat camatariei rurale; în 1909 a aparut legea pentru constituirea obstilor taranesti de arendare, care permitea acordarea spre exploatare catre obstile taranesti a unor parti din mosiile statului, Casei scoalelor, ale judetelor si comunelor etc. care nu erau exploatate în regie. Unor grupuri de tarani li s-au dat pamânt, încercându-se rezolvarea pe etape a problemei agrare, pentru întarirea proprietatii mici taranesti si organizarea stabilitatii si linistii sociale în tara (de exemplu, în 1875 / 1876, 40.000 de tarani au primit aproximativ 230.000 ha, în schimbul a circa 21 milioane lei; în 1881, 6686 de familii taranesti au cumparat aproximativ 32.000 ha; în 1906, aproximativ 105.000 familii taranesti au fost împrumutate cu aproximativ 530.000 ha).

În preajma primului razboi mondial factorii politici din tara, indiferent de nuanta partidelor din care faceau parte, *au sesizat ca etapa de tranzitie în rezolvarea problemei agrare s-a încheiat*. Trebuia pregatita o mare si moderna reforma agrara care sa limiteze marea proprietate mosiereasca, în favoarea proprietatii taranesti mici si mijlocii.

4.10. Situatia si rolul capitalului strain în economia moderna în spatiul geografic românesc

În cei aproximativ 150 de ani ai epocii moderne, transformarile radicale din planul vietii interne si internationale manifestate în toate sferele vietii explica dinamica accelerata a

conditiilor de penetrare, a formelor si dimensiunilor capitalului strain în spatiul nostru geografic, peste granitele politice vremelnice care îi separau pe români.

Din pacate nu dispunem de cercetari cuprinzatoare, de substanta, care sa valorifice fondurile arhivistice si presa vremii, în vederea clarificarii ansamblului aspectelor evolutiei vietii economice din toate marile provincii românesti. De aceea, de obicei, pentru epoca moderna, evidentiem mai mult realitatile din Principatele Române, mai apoi România, amintim câte ceva din specificul evolutiei economiei Transilvaniei, mai nimic despre Bucovina si Basarabia încadrate în economiile austriaca si rusa. Confruntarea de interese, colaborarea si limitele acesteia, dintre capitalul si întreprinzatorul român, german, evreu, maghiar, rus, polonez din Transilvania, Bucovina si Basarabia, locul statelor austriac, apoi austro-maghiar, si rus în acest proces trebuiesc aprofundate si nuanțate. Concomitent este necesar sa se scoata în evidenta permanentele legaturi economice între provinciile românesti, iar de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea coordonarea dezvoltarii lor pe baza doctrinei economice „prin noi însine” lansata de Regatul României. Numai astfel vom putea sa precizam cu exactitate limita în timp a perioadelor si etapelor din evolutia fiecarui domeniu economic, caracteristicile comune, de baza, la nivelul întregului spatiu geografic românesc, ca si particularitatile pe provincii ale fiecaruia în parte. Pâna atunci riscam prin a ne ghida dupa dinamica fenomenelor din Principatele Române, apoi România.

Tinând cont de considerentele de mai sus, *deosebim trei perioade distincte în procesul penetrarii capitalului strain în economia româneasca:*

a) 1829 – 1859 - penetrarea unui personal economic, ca persoane individuale, posesoare ale unor capitaluri care se investesc în economie paralel cu autohtonizarea acestora (de ex.: grupuri de italieni, germani, evrei, armeni). O alta fateta a perioadei o reprezinta patrunderea de marfuri industriale straine, Principatele Române începând sa se orienteze spre occidentul burghez al Europei, modelul oriental absolutist feudal cazând în dizgratie. Este o perioada pregatitoare pentru accesul capitalului strain modern pe piata româneasca, capital tot mai interesat într-o cooperare aducatoare de câștiguri substantiale.

b) 1859 – 1887 - modernizarea juridic institutionala a tarii si declansarea marilor plasamente straine sub forma de concesi si împrumuturi de stat. Între 1864 - 1914, pe caile amintite mai sus, au patruns în tara 4010,3 milioane lei.

Pe de alta parte, pâna la 1914, România a achitat definitiv doar 18,39% din suma, 35% s-a achitat prin noi împrumuturi, restul de aproape 47% din obligatii urmând sa fie platite în deceniile urmatoare. Dobânzile au depasit de 3 ori sumele de amortizat. Pentru plata datoriei externe, pâna în 1912, România achitase în plus echivalentul a aproape 135.000 kg aur (1 kg aur se vindea liber pe piata cu 3.000 lei).

Din împrumuturile externe s-au finantat urmatoarele capitole: construirea sistemului de cai ferate, porturile si instalatiile portuare, constructii civile - scoli, spitale, localuri pentru ministere etc. (reprezentau 68% din total); înzestrarea armatei, mai ales cumpararea de armament si tehnica de lupta din strainatate (reprezenta 23%); acoperirea deficitelor bugetare (aproximativ 9%).

Cu toate minusurile derivate din modul de administrare a împrumuturilor externe contractate de stat, ele au servit, totusi, în majoritatea lor, scopurilor productive, construirii unor obiective care au marit patrimoniul statului si au întarit forta economiei nationale. Edificiul modern al României s-a cladit în principal din munca taranimii, prea putin rasplatita, totusi, pentru acest efort.

c) 1887 – 1914 - au avut loc investitii directe de capital strain în sectoarele moderne ale economiei. În industrie, capitalul strain s-a concentrat mai ales în ramurile care exploatau materii prime: gaz si electricitate (95,5%), petrol - extractie (94%), zahar (94%), industria chimica - prelucrarea petrolului (72,5%), industria forestiera (69%), metalurgie (74%) etc. În industria mare capitalul strain controla 65% din capitalul investit. În sectorul bancar, patru mari banci cu capital strain controlau 60,6% din totalul fondurilor bancare din tara (Bank of România, Banca Generala Româna, Banca Comerciala Româna, Banca Marmorosch Blank).

În aceeași măsură (aproximativ 60%), capitalul străin controla și cele șapte societăți de asigurare din țară.

În ceea ce privește originea capitalului străin investit în industrie și sistemul bancar precizăm că în România el este german, englez, francez, olandez și american, iar în Transilvania - austriac, maghiar, german, englez și francez. În comerț predomină capitalul autohton.

4.11. Etapa de dezvoltare a capitalismului în România la începutul secolului al XX-lea

Trecerea în revistă a evoluției industriei, agriculturii, transporturilor și comunicațiilor, a sistemului financiar-bancar, comerțului ca și a penetrării capitalului străin în economia românească ne permite să abordăm una dintre cele mai importante probleme ale istoriei noastre naționale: stabilirea și definirea fazei de dezvoltare a capitalismului în România în preajma primului război mondial.

Problema în discuție a atras atenția, deopotrivă, istoricilor, economistilor, politologilor români și străini. *Dacă cercetătorii români au ajuns la concluzia că România, la 1914, se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului (premonopolistă)*, unii istorici străini (unguri și sovietici) au lansat teoria „România ca stat imperialist”, urmărind să eticheteze actul de desăvârșire a unității noastre naționale din 1918 / 1919 ca produsul tipic al unei expansiuni imperialiste, România Mică ocupând prin forța teritoriilor străine (Basarabia, Bucovina, Transilvania).

Orice teză trebuie să se sprijine pe argumente. Cele din sfera economicului au o mare greutate deoarece sunt concrete, se exprimă în termeni matematici și statistici imparțiali, gradul de interpretabilitate este mult mai redus decât al datelor și fenomenelor politice și culturale.

Dintre criteriile și indicatorii de natură economică, care susțin teza ce plasează țara noastră în stadiul liberei concurențe a capitalismului amintim pe cei mai importanți: preponderența agriculturii în realizarea produsului social și a venitului național a impus economiei românești un caracter agrar, ceea ce a înscris-o pe o treaptă primară pe scara evoluției modului de producție capitalist; industria României se găsea, atât față de înzestrarea și producția țărilor capitaliste industriale din vestul Europei, cât și față de necesitățile proprii dezvoltării, la un grad mai scăzut (doar 30-35% din cerințele pieței interne, mai ales de bunuri de consum, erau acoperite de industria autohtonă); cartelurile și sindicatele, ca forme de organizare caracteristice înțelegerilor monopoliste, au fost înființate de capitalul străin. Ele aveau o importanță redusă în ansamblul economiei, valoarea întregii lor producții reprezentând aproximativ 8-10% din debitul industriei autohtone pe piața internă și 4-5% din totalul marfurilor desfăcute pe piața externă. Cartelarea celor 10 - 12 produse (petrol lampant, zahăr, ciment, cuie, sârma, sticlă, bere, hârtie etc. viza doar acapărarea pieței interne și nicidecum o implicare în lupta pentru împărțirea pieței externe, obiectiv utopic pentru slaba industrie românească. Sistemul producției și schimbului în industria românească funcționa în general după legile liberei concurențe, ușor îngradită de politica protecționistă, concurența străină și unele forme monopoliste. Fuziunea dintre capitalul bancar și cel industrial și nașterea capitalului financiar era la primii săi pași, România nefiind capabilă să exporte capital – ea însăși fiind subiectul exportului de capital și al intereselor marilor puteri. Economia românească caracterizată - în raport cu vestul Europei - prin forță de producție și relații sociale capitaliste modeste, nu a cunoscut crizele ciclice de supraproducție, specifice marilor puteri economice imperialiste. Economia țării a suportat manifestări și consecințe ale crizelor economice, dar numai ca influență a crizelor economice mondiale, „venite” pe relația vest - est.

4.12. Aspecte principale ale economiei în perioada primului razboi mondial

Primul razboi mondial a fost o continuare a politicii de expansiune și dictat a statelor imperialiste, o încercare de soluționare în folosul uneia sau a alteia dintre tabere a contradicțiilor multiple, generate de dezvoltarea inegală, de dezechilibrul provocat de intrarea impetuoasă pe arena vieții mondiale a Germaniei, de agresivitatea acesteia și a aliaților săi: Austro-Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman.

Declansat în vara anului 1914, războiul a cuprins în vâltoarea sa 28 de țări cu o populație de 1,5 miliarde de oameni.

Aflată într-o zonă de interferență a unor puternice interese ale marilor puteri, România a trebuit să țină seama de complexitatea împrejurărilor pentru a-și asigura independența, suveranitatea și integritatea teritoriului, a-și pregăti condițiile pentru desăvârșirea unității de stat. Politica tradițională de prudență și rezervă era cea mai indicată în aceste împrejurări critice. La Consiliul de coroană din 21 iulie / 3 august 1914 desfășurat la Sinaia, guvernul Ion I.C. Brătianu și o mare parte a liderilor politici din opoziție au respins cererea regelui Carol I, susținut de conservatorul P.P. Carp, de a intra în război alături de Germania și celelalte Puteri Centrale. S-a adoptat politica de neutralitate armată.

4.12.1 Economia României în perioada neutralității (21 iulie / 3 august 1914 – 14 / 27 august 1916)

Izbucnirea războiului a surprins oarecum cercurile politice și opinia publică românească. Era însă clar de la început, pentru toți oamenii politici români, indiferent de coloratura politică, că România nu va putea evita participarea la eveniment. Ambele tabere militare s-au străduit să atragă sau să oblige pe români să li se alature.

Încă din primele zile ale neutralității, guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu a început să desfășoare o intensă activitate în vederea pregătirii intrării țării în război. Ea viza toate domeniile: *diplomatic* - în septembrie 1914 s-a încheiat o convenție cu Rusia, s-au purtat tratative cu Anglia și Franța, pentru a se recunoaște legitimitatea revendicărilor românești asupra teritoriilor locuite de români și aflate sub jugul Austro-Ungariei; *politic* - să se asigure momentul cel mai favorabil pentru intrarea țării în război, în funcție de situația de pe fronturi, pentru a se limita pierderile materiale și umane; *economic-militar* - să se asigure dotarea și aprovizionarea armatei cu tehnică și echipament, atât prin eforturi proprii cât și din import. Obiectivul, de mare importanță, trebuia împlinit într-o atmosferă de acerbă concurență între capitalul Puterilor Centrale (ce avea ca vârf de lance pe cel german) și capitalul antantist (reprezentat, în primul rând, de cel anglo-francez). Antanta a oferit României câteva importante credite financiare care i-au permis să reziste presiunii financiare germane dar și scaderii catastrofale a importului și exportului propriu în urma blocării strâmtorilor Bosfor și Dardanele de către turci, aliații Puterilor Centrale. Astfel, România a primit în 1914 un credit de aproximativ 10 milioane lire din partea Bancii „d'Italia” și 5 milioane lire sterline din partea Bancii Angliei, iar în 1915 alte 7 milioane lire sterline.

În ceea ce privește efortul propriu, statul român a făcut patru împrumuturi la B.N.R. în valoare de 400 milioane lei. În aprilie 1915 s-a creat „Comisia tehnică industrială”, înlocuită în noiembrie 1915 cu „Direcția generală a munițiilor” condusă de ing. Anghel Saligny. Sub conducerea acestor organisme, 60 de întreprinderi și ateliere mecanice au trecut la fabricarea materialului de luptă necesar armatei. O serie de rechizitii la nivelul gospodăriilor țărănești au completat necesarul de cai și atelaje ca și rezervele de hrană necesare armatei. Lipsa unei industrii grele specializate, lipsa de muncitori, resursele modeste, la care s-a adăugat incompetența și afacerile verzoase ale unor reprezentanți ai mosierimii și burgheziei, nu au

permis o dotare adecvata a armatei cu munitie si armament modern, ceea ce a influentat negativ desfasurarea primei campanii din toamna anului 1916.

Pe fondul acestui înfrigurat si patriotic efort de întarire economico-militara a tarii, în care s-au implicat taranimea, muncitorimea, intelectualitatea, parte a burgheziei si mosierimii - o nota discordanta au facut unele elemente ale mosierimii si burgheziei angajate în afacerile de export. Acestea s-au organizat, în octombrie 1915, în câteva comisii pentru vânzarea si exportul cerealelor si derivatelor, a vinului, petrolului etc. Punând pe primul plan interese înguste de îmbogățire personala, marii exportatori români, majoritatea recrutati din categoria acelor „ciocoi vechi si noi”, au vândut Puterilor Centrale aproximativ 1.400.000 tone cereale si 617.700 tone petrol, rezerve care în toamna anului 1916 au fost folosite împotriva armatei si statului român. În plus, majoritatea sumelor care trebuiau primite drept contravaloare pentru bunurile exportate au fost blocate la Banca imperiala din Berlin dupa intrarea României în razboi contra Germaniei si Austro-Ungariei. Aceste sume au fost pierdute de statul român dupa încheierea razboiului mondial, când Germania a ajuns într-o situatie economico-financiara si politica foarte grea.

4.12.2 Economia României în anii participarii la primul razboi mondial (14 / 27 august 1916 – 1919)

La 4 / 17 august 1916 la Bucuresti s-a semnat conventia politica si militara dintre România, Rusia, Franta, Anglia si Italia. Potrivit conventiei politice secrete Antanta se angaja sa respecte integritatea teritoriului României si recunostea legitimitatea românilor de a alipi teritoriile dintre Tisa (în Transilvania), Prut (în Bucovina) si Dunare (în Banat). La viitoarea conferinta de pace de dupa încheierea razboiului, România urma sa participe cu drepturi de perfecta egalitate cu toate celelalte parti semnatare. La rândul lui, Regatul României se angaja sa declare razboi Austro-Ungariei si sa sisteze relatiile comerciale cu inamicii Antantei.

La 14 / 27 august 1916 regele Ferdinand a convocat Consiliul de coroana care a hotărât intrarea României în razboi de partea Antantei. Desi participa la un razboi imperialist, care viza reîmpartirea economica si politica a lumii, România a dus un razboi drept, de eliberare si unitate nationala.

Ofensiva armatei române în Transilvania a început sub bune auspicii, având la baza un plan de campanie realist si bine întocmit. Nerespectarea de catre aliati a angajamentelor militare asumate (ofensiva rusilor în Dobrogea, deschiderea frontului anglo-francez în Grecia la Salonic, slaba aprovizionare cu armament) a determinat oprirea ofensivei românești în Transilvania, retragerea în Oltenia si Muntenia esecul pe frontul din Dobrogea, ocuparea Bucurestilor de trupele inamice la 23 noiembrie / 6 decembrie 1916, retragerea Casei regale, a guvernului si parlamentului, a principalelor institutii, a armatei si a unui mare numar de cetateni în Moldova, frontul stabilizându-se pe lantul Carpatilor Rasariteni, vaile Susita, Putna si Siret.

Teritoriul ocupat vremelnic (Oltenia, Muntenia si Dobrogea) timp de 708 zile a fost pus sub o administratie militara condusa de un guvernator militar. În cadrul acesteia a fost creat un „Stat major economic”, organizat pe sectii si subsectii, dupa principalele resurse ale solului si subsolului existente în tara.

Ocupantii germani, austro-ungari, bulgari si turci au supus teritoriul la un jaf sistematic, iar populatia la un regim aspru de exploatare economica, privatiune de drepturi si umilire.

În agricultura, între decembrie 1916 – 31 octombrie 1918 au fost „exportate” aproximativ 2,2 milioane tone de cereale si furaje.

În industrie, au fost dezafectate 60.000 t de masini si instalatii din fabricile românești si trimise în statele Puterilor Centrale; au fost „exportate” 1,2 milioane tone produse petroliere, peste 200.000 t material lemnos, sare, alcool, tutun, chimicale etc.; au fost rechizitionate si trimise industriei de armament obiecte din metale neferoase ca arama, alama, bronz, cositor etc.

Trupele de ocupatie au fost aprovizionate cu produse alimentare românești; instalatiile industriale, mijloacele de transport pe calea ferata si sosea, navale si fluviale, au fost suprasolicitate si aduse într-un înalt grad de uzura.

Fiecare militar din trupele de ocupatie, de la ofiter la soldat, putea expedia lunar, acasa, pachete cu alimente a caror greutate varia între 5 - 15 kg.

Circulatia monetara a reprezentat un adevarat corolar al jefuirii tarii. „Banca generala româna” din Bucuresti, cu capital german, a emis asa numitii „lei noi”, în total 2.114.000.000, folositi pentru plata produselor cumparate de ocupanti, plata salariilor etc.

Din Baragan s-a exportat chiar si pamânt cernoziom care a fost pus peste terenurile pietroase din Prusia si în general din nordul Germaniei.

Împotriva acestui tratament de jaf si exploatare, soldat cu pierderi materiale în valoare de 31 miliarde lei aur, populatia româneasca a organizat o miscare de rezistenta, sabotând productia si transporturile, culegând date despre miscarea trupelor de ocupatie, care erau oferite ulterior armatei române. Multi patrioti români au fost judecati, închisi sau împuscati.

În teritoriul liber (Moldova) s-a concentrat centrul rezistentei românești si zona de refugiu pentru o însemnata parte a populatiei (aproximativ 1,5 milioane persoane populatie flotanta, plus armata rusa dislocata pe frontul românesc).

Deoarece resursele Moldovei - mai slab dezvoltata industrial - nu erau suficiente pentru a satisface toate nevoile militare si de consum civil, populatia din teritoriu s-a confruntat, dramatic în unele perioade, cu lipsa de hrana, frigul si epidemii devastatoare (tifosul exantematic).

Guvernul român de la Iasi a trecut la o uriasa activitate organizatorica pentru a evita declansarea framântarilor sociale si slabirea fortei de rezistenta a propriei armate de pe front.

Astfel s-a inventariat rezervele de cereale din depozite, s-a asigurat însamântarea tuturor terenurilor arabile disponibile, s-a rationalizat consumul.

În industrie s-a intensificat la maximum extractia carbunelui si a petrolului si s-a trecut la producerea carburilor din lemn (mangal) pe scara industrială.

Atentia principala a fost îndreptata spre reorganizarea armatei în vederea continuarii razboiului. Generalii Prezan, Averescu si Eremia Grigorescu, împreuna cu „Misiunea Militara Franceza” condusa de generalul Henri Berthelot au reusit, într-un timp relativ scurt, sa puna pe picior de lupta o armata de operatii de 460.000 de oameni, cu o înalta capacitate combativa si cu un moral ridicat.

La începutul lunii iulie 1917, contraofensiva Puterilor Centrale pe frontul de rasarit a dus la înfrângerea trupelor rusești. În aceste conditii, comandamentul german a dorit ca printr-o ofensiva de mari proportii sa scoata România din razboi. Planul german nu s-a realizat datorita stralucitelor victorii de la Marasti, Marasesti si Oituz de la sfârșitul lui iulie si din august 1917. Aceste succese militare, la care si-au dat concursul si unitati militare rusești, obtinute cu pretul a numeroase jertfe, au avut ca rezultat apararea independentei si a suveranitatii nationale, asigurând continuitatea statului - în jurul careia au continuat sa graviteze toate fortele de eliberare românești care au realizat apoi Unirea cea Mare.

Revolutia bolsevica din octombrie 1917 din Rusia a determinat iesirea acestei tari din razboi. Armatele ruse de pe teritoriul Moldovei s-au descompus organizatoric, au trecut la actiuni de jaf împotriva populatiei românești, ceea ce a necesitat interventia armatei române pentru a le dezarma, arunca peste Prut si prelua sectorul de front ramas neaparat. În aceste conditii România, nemaiputând opune singura rezistenta Puterilor Centrale, fiind complet izolata, fara nici o sansa de a mai fi aprovizionata de aliati cu arme, munitii si hrana, a fost nevoita sa accepte armistitiul de la Focsani (9 decembrie 1917) iar apoi pacea separata de la Buftea - Bucuresti (24 aprilie / 7 mai 1918).

Pacea, un veritabil dictat, a impus României conditii înrobitoare. Astfel, Dobrogea urma sa fie ocupata de Puterile Centrale, României urmând sa i se ofere un coridor comercial pâna

la Constanta. Austro-Ungaria primea 5.600 km² din zona muntoasa a Carpatilor (masivele Parâng, Cozia, Negoiu, Caraimanul, Vrancea, Ceahlau, Rarau), cu 131 sate si comune locuite de aproximativ 725.000 de oameni. Armata romana era desfiintata. Statul român era obligat sa predea întregul surplus de bunuri materiale, alimente si materii prime, sa accepte preturi derizorii la „export”, sa arendeze pe termene de pâna la 90 de ani cele mai importante domenii ale economiei - mari aducatoare de beneficii (pamânturi arabile, petroliere, paduri, navigatia pe Dunare si Mare, santierele navale etc.)

Regele si Parlamentul de la Iasi au refuzat sa ratifice pacea de la Buftea-Bucuresti, în ciuda presiunilor noului guvern Al. Marghiloman, de orientare progermana, impus de conjunctura politica disperata si defavorabila tarii de la începutul lui martie 1918.

La 28 octombrie / 10 noiembrie 1918, când trupele Antantei, venite din Grecia, au trecut Dunarea, România a declarat razboi Germaniei. Concomitent, trupele române au intrat în teritoriile românești aflate pâna acum sub dominatia imperiilor vecine. Încheierea razboiului mondial a gasit România alaturi de aliatii din august 1916. Perspectiva realizarii unitatii nationale se profila la orizont.

CAPITOLUL V Refacerea economica în România după primul război mondial (1919-1924)

După primul război mondial, România Mare ocupa o suprafață de 295 049 km², față de 137 903 km² înainte de război. Populația a crescut de la 7 987 311 locuitori în perioada antebelică la 17 393 149 locuitori înregistrați în 1922. Problemele ridicate sub aspect economic au fost după război integrarea noilor provincii și refacerea organismului economic național. Aceste fenomene au fost marcate în epoca de trei mari transformări interne: faurirea statului național unitar; legiferarea votului universal și aplicarea reformei agrare. Granițele noii României au fost fixate conform principiului etnic. După suprafață, România ocupa locul 11 în Europa interbelică. Era apropiată din acest punct de vedere de Anglia și Italia, fiind urmată de Iugoslavia, Cehoslovacia, Grecia, Bulgaria și Ungaria.

La încheierea păcii, dacă în sfera politică au existat diferențe mari între beligeranți, în funcție de statutul lor de învingători sau învinși, pe plan economic dificultățile au fost aproape identice pentru toate statele europene. A existat în acest sens o perioadă de tranziție de la război la pace, denumită în mod curent “epoca postbelică”. Pe plan politic, perioada de tranziție s-a caracterizat prin stabilirea noului cadru politic internațional iar pe plan economic prin adaptarea economiei de război la nevoile de pace și prin începutul reconstrucției. Această perioadă de tranziție a corespuns pe plan european anilor 1919-1921. În 1922, noul cadru economic și politic mondial era constituit și funcționa în coordonatele sale principale.

În România, anul 1924 a marcat abia atingerea parametrilor antebelici în majoritatea sectoarelor economiei. Dificultățile legate de război au fost exprimate prin pierderea a 300 000 de oameni, alți 700 000 fiind disparuți sau rămași invalizi. Aceasta a însemnat diminuarea cu circa o cincime a forței de muncă active față de perioada de dinaintea războiului. În 1919, stocurile de cereale erau epuizate iar producția industrială nu atingea mai mult de 20- 25% din capacitățile sale antebelice.

Pierderile materiale, apreciate de oficialitățile românești la 72 miliarde lei aur au fost recunoscute în mod oficial prin tratatele de pace doar în suma de 31 miliarde lei aur. României i s-a impus în schimb “datorii de eliberare” și preluarea unei cote părți din datoria publică a fostei Monarhii austro – ungare.

Căile ferate erau grav afectate prin pierderea unei bune părți a materialului rulant, iar rețeaua era improprie circuitelor comerciale unitare: Transilvania era orientată mai degrabă spre Budapesta și Viena decât spre București iar rețeaua de cai ferate a Basarabiei se îndrepta mai curând spre Odesa decât spre Braila și Galați. De asemenea circulația mai multor specii monetare îngreuna și mai mult schimburile între provincii. Obiectivul principal care stătea în fața noului stat român era dublu: să se reconstruiască și să se unifice. De aceea în primul deceniu după război, sfera particulară și cea de stat sunt imposibil de disociat, statul implicându – se activ în toate sectoarele economice.

Proiectul integrării provinciilor unite în noul stat unitar român a fost pe cât de complex, pe atât de dificil. Cu toate acestea, realizarea unității statale nu a întâmpinat greutăți cunoscute în alte zone central – sud – est europene. S-a pornit de la păstrarea tuturor elementelor modernizatoare care s-au validat înainte de 1918 în societatea românească, propunându-se altele noi, provenite din noile condiții postbelice cât și din experiența europeană și universală.

Sporirea rolului intervenționist al statului a vizat integrarea și refacerea economică prin promovarea progresului tehnic, accelerarea și diversificarea industrializării, sporirea investițiilor de capital concomitent cu restrângerea penetrației finanței străine și contribuția învățământului

si stiintei la progresul economic. Promovarea intereselor statului în economie a fost reglementata de un set de 63 de legi, regulamente, decrete - legi, jurnale ale Consiliului de Ministri. Prioritatea acordata industriei de cercurile oligarhiei financiare din jurul PNL este explicabila pe de o parte prin interesele acesteia. Pe de alta parte însa, statul, implicat în dezvoltarea activitatii industriale a luat în considerare criza din agricultura. Micsorarea exportului de cereale a avut ca si corolar diminuarea importului de produse fabricate. Pentru a se evita compromiterea balantei comerciale si a bugetului statului s-a încercat gasirea unui sprijin temeinic în industrie.

Strategia dezvoltarii economice a României dupa Marea Unire avea în centru teza ca România nu era menita sa devina un stat industrial dar nici sa ramâna unul exclusiv agricol. Optiunea avea în vedere un tip de economie agrar – industrială. Principalele teze ale politicii economice românești formulate în epoca au fost: fara independenta economica, neatârarea politica este iluzorie; evitarea pierderilor pe care România le suferea de pe urma schimburilor comerciale neechivalente nu era posibila fara modernizarea economiei românești; colaborarea cu capitalul strain dar în interesul economiei românești, cu limitarea profiturilor care treceau peste granita.

Politica economica a României în primul deceniu postbelic a fost dominata de competitia bipolară a liberalilor si taranistilor. În plan social - economic si ideatic s-au confruntat fortele traditionalist conservatoare (cu opinii preponderent agrariene) cu cele care optau pentru înnoirea structurilor românești, reprezentate de PNL care a lansat teza “prin noi însine”. Sintagma exprima esenta unei politici protectioniste, care a esuat în coordonatele ei principale, datorita replicii pe care a primit-o din partea intereselor capitalului strain si a conjuncturii economice. Dupa razboi, odata cu caderea vastelor pietre interne ale marilor imperii, locul lor a fost luat de o puzderie de state, succesoare sau mostenitoare, care si-au ridicat bariere vamale pentru a apara de fapt o economie embrionara si fara capitaluri, politica care nu a putut fi mai devreme abandonata cu succes datorita declansarii marii crize economice.

În România, modificarile social – economice de dupa primul razboi mondial au dus la disparitia unor partide ale burgheziei si mosierimii (partidele conservatoare) si la aparitia altora noi (Partidul Taranesc, Partidul Poporului a lui Averescu etc.) Pâna în 1922 au avut loc 5 schimbari de guverne si numeroase remanieri, dupa care s-a instaurat la conducere PNL, pâna în 1928, cu o scurta perioada de guvernare a lui Averescu în 1926-1927, dar tot sub auspiciile politicii liberale.

Doctrina opusa liberalilor, a “portilor deschise”, a fost conturata de cercuri ale mosierimii si burgheziei autohtone, legate de capitalul strain, de o parte a burgheziei românești din Transilvania si Banat care avea relatii cu cercurile financiare din Budapesta, Viena si Berlin si de o parte a mosierimii expropriate. Conceptia lor era argumentata prin faptul ca România nu se putea reface si dezvolta fara capital strain, datorita insuficientei capitalului autohton. Dincolo de justificarea evidenta a acestei pozitii, sustinatorii ei erau animati si de interese proprii în lupta pe care o duceau cu capitalul liberal autohton, cautând un aliat în capitalul strain. Liberalii în schimb doreau sa împarta puterea cu strainii cât mai putin, dar nu negau necesitatea mentinerii legaturilor economice cu Occidentul. Ei insistau ca infrastructura si industria sa fie în mâini românești, înțelegând prin aceasta validarea intereselor puternicei finante liberale.

Coordonarea economiei românești în anii `20 a apartinut prin urmare liberalilor, puternic influentati de ideile teoreticianului liberalismului românesc, Stefan Zeletin si de interpretarea care le-a dat-o ministrul de finante, Vintila Bratianu. Liberalii au dorit sa construiasca o societate a clasei mijlocii, fara conflicte sociale. Doctrina neoliberalismului, care admitea interventia statului în economie, a avut ca punct de pornire Constitutia din 1923 care a reglementat acest proces. Liberalii au aspirat sa faca din România o putere regionala. Ei au consacrat limitatele investitii de capital autohton dezvoltarii industriei grele, ameliorarii transporturilor si extinderii productiei de materii prime.

5.1. Agricultura

Situatia din agricultura, ramura de baza a economiei, era la sfârșitul razboiului extrem de grava. Lipsa bratelor de munca, a semintelor si animalelor de tractiune a determinat ca mari suprafete de pamânt sa ramâna necultivate, fapt care a cauzat scaderea dramatica a productiei agricole si declansarea unei crize alimentare de proportii. România, cunoscuta ca mare exportatoare de produse agricole, a fost nevoita în 1919 sa importe cereale si alte produse alimentare pentru consumul intern. În conditiile unui disponibil de 1600 de vagoane de grâu, în timp ce pentru asigurarea minimului de hrana pâna la urmatoarea recolta era nevoie de 14 000 vagoane si alte 2000 pentru însamântari, în 1919 au fost importate 220 000 tone de cereale si alte produse alimentare. Suprafetele cultivate au reprezentat în 1919- 1920 circa 75% din cele existente înainte de 1914. Situatia a fost cauzata de urmarile razboiului care a determinat scoaterea din circuitul agricol a mari suprafete de teren si de problema controversata a legiferarii reformei agrare. Acesti factori au indus nesiguranta în rândul producatorilor agricoli si o anumita tensionare în lumea rurala.

Problematica refacerii si dezvoltarii ulterioare a agriculturii s-a împletit cu necesitatea restructurarii proprietatii funciare. Din acest punct de vedere trebuiau rezolvate problema reformei agrare si cea a modernizarii agriculturii, care sa asigure acestui sector un caracter intensiv.

Despre reforma agrara s-a vorbit dupa 1907, a fost înscrisa în programul PNL în 1913 si în Constitutia tarii din 1917. Hotarârea de a se efectua reforma agrara exprimata în 1917 a prevazut principiul exproprierei pentru cauza de utilitate nationala si a stabilit pentru aceasta o suprafata de 2 milioane ha în Vechiul Regat. Exproprierea era prevazuta a se face cu despagubire în renta de stat. Erau avute în vedere parti din proprietatea mosiereasca, domeniile statului, ale Coroanei, proprietatea institutiilor publice, a cetatenilor straini si absenteistilor. Aceste precedente au facut ca repartitia disproportionata a pamântului si rezolvarea situatiei explozive de la sate sa nu mai poata fi evitate a se solutiona dupa razboi.

La baza reformei agrare a stat o legislatie elaborata succesiv în 1918- 1921. În mai 1918, pentru asigurarea productiei agricole, a fost elaborata "Legea muncii obligatorii", fapt care a generat rezistente din partea taranilor. În septembrie 1918 a fost prezentat un nou proiect care stabilea arendarea obligatorie a pamânturilor mosieresti, devenit lege la 12 octombrie 1918. Proiectul a fost initiat de conservatorul Constantin Garoflid. Acest proces a fost conceput în trei faze: arendarea obligatorie; exproprierea prevazuta în Constitutie si arendarea pamânturilor la asociatiile taranesti; vinderea pamânturilor catre tarani. La 6 noiembrie 1918 însa, dupa preluarea puterii de guvernul generalului Coanda si denuntarea armistiului cu Puterile Centrale, au fost anulate masurile conservatorilor. La 12 decembrie s-a format guvernul Ion I. C. Bratianu, iar la 14 decembrie a fost elaborat un decret lege de expropriere. A doua zi un nou decret a fixat proprietatile si întinderile ce urmau a se expropria. Pentru completarea cotei de 2 milioane de ha se expropriau proprietatile particulare de peste 100 ha, dupa o scara progresiva, în baza careia se lasa fiecarui mosier un minim intangibil între 100- 500 ha. Padurile, inventarul si investitiile de pe mosiile expropriate erau exceptate de la expropriere iar subsolul trecea în proprietatea statului. Pamânturile expropriate nu s-au vândut direct taranilor, ci au fost arendate obstilor taranesti, constituite sub îndrumarea Casei centrale a cooperatiei si împroprietarii satenilor. Astfel, pentru moment, pamântul expropriat nu a intrat în proprietatea ci în folosinta taranilor, care plateau pentru el o arenda anuala.

Prin urmare, decretele lege din 1918 au amânat împroprietarirea efectiva a taranilor. Guvernul liberal a urmarit evitarea scaderii productiei si încercarea de a majora pretul pamântului expropriat ca o masura împotriva devalorizarii accelerate a monedei nationale. La sate aceste masuri au fost privite cu suspiciune, taranii considerând ca ele sunt acte menite sa anuleze promisiunile de reforma agrara facute chiar de rege în 1917. Datorita rezistentei întâmpinate, guvernul a trecut la lichidarea obstilor spre sfârșitul anului 1919.

La 6 martie 1920, în timpul guvernării Blocului Parlamentar, a fost admis proiectul legii de reforma agrara pentru Vechiul Regat. În 30 martie 1920, puterea a fost preluata de guvernul Alexandru Averescu, având la Agricultura pe acelasi Constantin Garoflid, care a propus un nou proiect de lege agrara pentru Vechiul Regat. Acesta a fost aprobat de parlament în forma definitiva la 17 iulie 1921.

În *Transilvania*, pe parcursul razboiului, problema agrara a stat sub imperiul legislatiei elaborate la Budapesta. Masurile de rechizitionare a produselor si a a fortei de munca au culminat cu ordonanta nr. 4000 din 1917, prin care guvernul Tisza a interzis orice înstrainare de pamânt facuta fara aprobarea ministrului agriculturii de la Budapesta. Scopul real era interzicerea achizitionarii de pamânt din partea taranilor aparținând nationalitatilor. Dupa declansarea miscarilor revolutionare în Imperiul austro - ungar, Consiliul National Maghiar, înfiintat la 26 octombrie 1918 a înscris reforma agrara în programul sau. La fel a procedat la începutul lui noiembrie Consiliul National Român. Reforma agrara a fost înscrisa si la punctul V, alineatul 3, în Rezolutia Marii Adunari Nationale de la Alba Iulia.

Prin decretul nr. 3622 din 11 decembrie 1918, Consiliul Dirigent a fost autorizat de regele Ferdinand sa redacteze proiectul legii de reforma agrara pentru Transilvania. Proiectul a fost sanctionat de rege la 10 septembrie 1919 si a intrat în vigoare peste doua zile. Acest decret era foarte detaliat în expropriere, dar succint în privinta împroprietaririi. Intentia legiuitorilor a fost de a nu se trece la împroprietarire ci de a se prelungi arendarea. Aceasta a generat si în Transilvania din partea taranilor miscari de ocupare a pamânturilor si refuzul de a lucra pe loturile mosieresti. Motivarea acestor masuri din partea Consiliului Dirigent a fost de a preîntâmpina o cadere totala a productiei agricole. Decretul de reforma agrara pentru Transilvania a fost adoptat de Parlamentul României în 17 iulie 1921, împreuna cu cel pentru Vechiul Regat. În mod inevitabil, reforma agrara în Transilvania i-a afectat si pe proprietarii maghiari si sasi care detineau cea mai mare parte a marilor proprietati.

În *Basarabia*, problema împroprietaririi a fost formulata în revendicarile Partidului National Moldovenesc în martie 1917. La 22 decembrie 1918, Sfatul Tarii, dupa votarea unirii a adoptat decretul lege de reforma agrara. Erau expropriate pamânturile mosieresti, padurile statului si ale bisericii. Mosierii puteau pastra o cota maxima de 100 ha cultivabile iar daca si-au arendat proprietatile mai multi ani, numai 25 ha. Proiectul legii de reforma agrara pentru Basarabia a fost adoptat de Parlamentul României la 10 si 11 martie 1920.

În *Bucovina*, proiectul de reforma agrara a fost elaborat de Consiliul National în prima jumatate a anului 1919. Prin acesta au fost expropriate în întregime: proprietatile celor care nu aveau cetatenia tarii la 1 august 1914; proprietatile institutiilor si ale absenteistilor (în raport cu teritoriul României de dupa unire); proprietatile arendate 9 ani consecutiv înainte de 1919. Scara progresiva de expropriere a fost mult mai severa, mergând de la 100 pâna la 600 ha, cota peste care se scuteau doar 250 ha, întrucât pamântul cultivabil era putin în raport cu densitatea populatiei. Decretul de reforma agrara pentru Bucovina a fost votat de Parlamentul României în 30 iulie 1921.

Legile de reforma agrara din 1921 au completat si dezvoltat normele de expropriere si împroprietarire înscrise în decretele legi din 1918- 1919. Exproprierea a însumat 6 008 098 ha, reprezentând 66% din proprietatea mosiereasca. În urma aplicarii legii, în anii urmasori au fost împroprietariti 1 393 353 capi de familie. Legile stabileau si ordinea categoriilor care aveau prioritate la împroprietarire: mobilizatii în razboiul din 1916 - 1918; mobilizatii în campania din 1913; vaduvelor de razboi care aveau copii; agricultorii lipsiti de pamânt; agricultorii cu proprietati mai mici de 5 ha; orfanii de razboi. Dezertorii si cei care s-au pus de bunavoie în serviciul inamicului au fost exclusi de la împroprietarire. Aceasta a decurs în functie de disponibilul de pamânt cultivabil. S-au acordat 6 ha în Basarabia, 5 ha în Vechea Românie, 4 ha în Transilvania si 2,5 ha în Bucovina. Pentru zonele cu populatie rara si cu mari suprafete nevalorificate (Dobrogea, Cadrilaterul, sudul Basarabiei) erau prevazute loturi de colonizare de pâna la 50 ha.

Loturile de împrăștiere nu puteau fi vândute, ipotecate sau amanetate sub nici o formă până la stingerea datoriei rezultate din răscumpărarea lor. Pretul de răscumpărare a fost stabilit la nivelul pretului regional de arenda înmulțit cu un coeficient de 40 pentru Vechiul Regat datorită nivelului scăzut al arenzii de aici și de 20 pentru restul țării.

Ca urmare a reformei, la sate au ajuns să domine proprietățile mici și mijlocii de până la 10 ha. România s-a transformat foarte rapid dintr-o țară de latifundii în una de mici proprietari. Aceste exploatare nu s-au dovedit viabile economic și au fost ulterior fărâmițate prin moșteniri. Natalitatea ridicată care s-a menținut în lumea rurală a întreținut o permanentă "foame" de pământ și satul românesc a continuat să reprezinte un focar de nemulțumiri sociale. Peste 40% din suprafețele agricole au rămas în posesia marilor proprietari. Împrăștierea, care nu a satisfăcut în întregime nevoia de pământ și nici capacitatea de muncă a țărănimii a silit-o să recurgă pentru a-și asigura existența la sistemul arenzii sau a dijmei în produse și muncă. Legile de reformă agrară au avut ca scop mai mult împărțirea pământului la țărani decât rațiuni economice. Împrăștierea cu loturi mici nu a îmbunătățit nivelul de trai al majorității țăranilor. Legile reformei nu au asigurat cadrul pentru procurarea mijloacelor necesare cultivării pământului: credite, animale, unelte.

Oficial reforma s-a încheiat în 1926 dar în fapt în 1930 încă se mai proceda la punerea în posesie și se mai judecau contestații. În schimbul suprafețelor expropriate, marii proprietari au primit importante despăgubiri banesti, unii reușind să-și procure forța de muncă salariată sau inventar agricol. Alții au reușit să dea fondurilor o destinație neagră, o mare parte a moșierimii cunoscând un proces de îmburghezire și încetând să se mai manifeste ca o categorie socială omogenă. Mulți din țărani îndreptățiți la împrăștiere nu au primit pământ (30- 35% din cei 2 300 000).

În producția agricolă, cerealele au deținut un loc dominant. Din suprafața arabilă, cea mai mare parte se cultiva cu grâu, porumb, orz, ovăz și secară. Nivelul tehnic înapoiat și dependentă de variațiile climatice au determinat însă un randament scăzut la hectar. Plantele tehnice, de eficiență și randament economic au deținut un loc periferic. Porumbul a fost cultivat cu preferință pe proprietățile mici și mijlocii , datorită randamentului și pentru că prin dubla sa utilizare , în alimentația umană și în furajarea animalelor răspundea în mai mare măsură nevoilor gospodăriei țărănești.

Politica agrară dusă de liberali nu s-a constituit într-un ansamblu coerent de măsuri. Creditul agricol a stat în mică măsură în atenția statului. Capitalul disponibil a fost îndreptat cu precădere spre industrie în detrimentul agriculturii. Impozitele și taxele de export au reprezentat o altă frână. Noua repartitie a proprietății a impus modificarea cotelor de impunere, fapt care s-a realizat în 1923. Gruparea proprietăților era efectuată simplist (până la 5 ha și mai mult de 5 ha). Dar venitul impozabil al primei era de 224,67 lei față de a doua de 219,72 lei. Prin urmare, proprietatea mică era supusă unui impozit mai mare. Marea problemă a reprezentat-o însă taxele la export, care au fost o sursă comodă de alimentare a bugetului. Agricultură a plătit scump măsurile protecționiste în industrie. Politica de comprimarea prețurilor agricole pentru aprovizionarea ieftină a orașului și a întreprinderilor cu materii prime a contribuit la scăderea valorii producției și la dificultăți în procurarea inventarului necesar lucrării pământului. Susținerea orașului și a industriei în detrimentul lumii rurale, a făcut ca aceasta să rămână mult în urmă în privința regimului alimentar, a stării sanitare, a locuințelor și educației. Deși s-a căutat demonstrarea către țărani a faptului că industrializarea țării îi putea ajuta să-și îmbunătățească lotul și că acest proces solicita un mare efort, în cursul anilor satenii i-a văzut pe orașeni prosperând în timp ce ei au rămas tot săraci. Astfel, sursele de procurare a capitalului nu-i mai interesau. Deși s-a dezvoltat rapid, industria nu a putut absorbi nici ea excedentul de forță de muncă din agricultură. Acest excedent și predominanța agriculturii a asigurat că România să dispună de produse agricole pentru export. Suprafața arabilă a continuat să crească. Începând din 1925, România a ocupat locul IV în Europa și IX în lume la cultura grâului. Locul I în Europa și III în lume îl deținea la exportul orzului, alături de SUA și Canada.

5.2. Industria

Unirea noilor provincii a sporit potentialul industrial al tarii, îndeosebi prin aportul adus de Transilvania si Banat. La sfârșitul razboiului, pierderile constatate în industrie au fost uriase. Distrugerile, ridicarea de ocupanti a utilajului unor fabrici, dispersarea întreprinderilor în răsăritul tarii si în Rusia ca urmare a retragerii frontului în Moldova au facut ca productia industrială a anului 1919 sa nu depaseasca 25% din cea a anului 1913 . Scaderi au fost înregistrate în toate sectoarele de baza: productia de petrol era mai redusa cu 47,6%, cea de carbune cu 21,7%. Industria zaharului producea doar 16% din productia antebelica, cea a hârtiei 38%, a lemnului 50%, cea alimentara 57%. Procesul refacerii industriei nationale s-a desfasurat lent, inegal de la o ramura la alta si este apreciat ca încheiat în ansamblu la cumpana anilor 1923-1924.

Sintagma politicii “prin noi însine” lansata de liberali a sustinut linia industrializarii pe cai interne, fara ajutor din afara si prin recurgerea minimala la capitalul strain, în conditiile în care PNL controla Banca Nationala si cea mai mare parte a sistemului de credit.

Dupa razboi, datorita situatiei economice generale dificile s-a constituit în martie 1919 Consiliul Superior al Economiei Nationale, care a avut ca obiectiv de baza pregatirea organizarii unitare a economiei. Consiliul a reunit reprezentanti ai Ministerului Industriei si Comertului, ai Ministerului de Finante, Ministerului de Razboi, ai Bancii Nationale, ai Uniunii Generale a Industriasilor si ai Uniunii Centrale a Sindicatelor Agricole. De asemenea, prin jurnal al Consiliului de Ministri din 29 decembrie 1918 a fost creat si organizat Ministerul Industriei si Comertului.

În realizarea industrializarii, burghezia a mizat pe rezolvarea în favoarea României a problemei reparatiilor, a bunurilor si capitalurilor inamice, a datoriilor interaliate. Dar de fapt elanul industrializarii a fost frânat de lipsa fondurilor, de criza de credite, de interesul capitalului strain doar pentru sectoarele cu profit mare si imediat, de concurenta marfurilor straine si de slaba putere de asimilare a pietei interne. În aceste conditii, refacerea si dezvoltarea industriei nu a fost determinata de cresterea cererii consumatorilor, ci de interventia statului sub forma unor tarife protectioniste si a altor restrictii la import. Marea masa a populatiei, taranimea, neavând mijloacele sa cumpere bunuri manufacturate, schimburile între oras si sat erau modeste.

În industrie a început conturarea unor monopoluri, liberalii acceptând argumentul ca aceasta însemna rationalizarea industriei, reducerea costurilor si încetarea concurentei inutile. Dominanta politicii liberale a fost eliberarea de sub tutela capitalului strain, câștigarea controlului asupra comertului intern, a investitiilor si exploatarii resurselor naturale ale tarii.

Legea de încurajare a industriei nationale din 1912 a fost extinsa la scara întregii tari ca lege de baza. Sub aspect organizatoric, în iunie 1920 guvernul a organizat pe lângă Presedintia Consiliului de Ministri un “Subsecretariat de stat al refacerii si aprovizionarii” pentru procurarea si distribuirea materiilor prime catre întreprinderi. S-a preconizat de asemenea înfiintarea unei societati anonime pe actiuni, “Reconstructia”, cu un capital initial de 300 milioane de lei din care statul detinea 40% iar capitalul particular 60%. A fost elaborata *Legea pentru înfiintarea sindicatelor de fabricanti si industriasi* iar în 10 martie 1921, prin jurnal al Consiliului de Ministri s-a înfiintat Directia combustibilului si a fost creata societatea “Refacerea industrială” pentru aprovizionarea industriei. Aceste masuri au fost completate dupa venirea liberalilor la putere în ianuarie 1922. Adoptarea Constitutiei din 1923 a determinat trecerea la etapa neoliberala a dezvoltarii economiei.

Guvernul liberal a suplinat lipsa de investitii de capital privat în interior prin finantarea directa de catre stat a industriei. În 1923 a fost creata Societatea Nationala de Credit Industrial. Capitalul acesteia era format din participatia statului în proportie de 20%, a BNR de 30% iar restul prin subscriptie publica. Capitalul social initial a fost de 500 milioane de lei. Scopul înfiintarii acestei societati a fost accentuarea încurajarii industriei mari, prin acordarea de credite avantajoase pe termen lung si facilitarea mobilizarii creantelor industriale prin

reescontare la BNR. După perioada de refacere a industriei de până în 1924, aplicarea măsurilor protecționiste a continuat.

La potențialul industrial al țării s-a adus aportul și industria siderurgică din Transilvania și Banat. Întreprinderile particulare din teritoriile unite cu țara au fost puse sub supravegherea statului. De asemenea au fost preluate de stat întreprinderile înființate între 1916-1918 de autoritățile de ocupație. Bancile și întreprinderile industriale controlate până în 1914 de capitalul german și austro-ungar au fost puse sub sechestru până în martie 1919, când a apărut decretul de lichidare a lor.

Dezvoltarea industriei în teritoriu a fost inegală. În Transilvania de exemplu, industria era concentrată în câteva centre precum Brașov, Sibiu sau Hunedoara. În Banat cel mai important centru industrial era Resita, iar în Vechea Românie industria era practic concentrată în două zone: Capitala și Valea Prahovei. Industria s-a orientat spre regiunile bogate în materii prime, în vecinătatea exploatarilor de minereuri, petrol și gaz metan. Un alt important factor de localizare a fost abundența de forță de muncă ieftină și chiar calificată, ca urmare a tradiției unor mesetuguri sub forma de industrie casnică (în regiunile Cîșnadie, Brașov, Buhusi etc.). De asemenea s-a avut în vedere și apropierea centrelor de consum pentru unele subramuri ale industriei alimentare și ușoare.

În anii 1923-1925 liberalii au adoptat o serie de legi care au accentuat procesul de dezvoltare și modernizare a capitalului autohton. Constituția din 1923 prevedea ca zăcămintele de orice natură și bogățiile subsolului sunt proprietatea statului, care putea concesiona exploatarea lor către particulari. Aceste măsuri au fost aplicate prin *Legea minelor* din iulie 1924 care a purtat în epocă și numele de "Codul minier". Statul exercita dreptul de proprietate asupra tuturor bogățiilor miniere. Valorificarea lor o putea face direct sau prin concesionare. Se preciza că sunt și rămân ale statului "în toată dezvoltarea lor de la suprafață și până la orice adâncime" zăcămintele de substanțe minerale din care se puteau extrage metale, zăcămintele de combustibili minerali, bitumenele, apele mineralizate, gazele naturale și bogățiile de orice natură ale subsolului. La dispoziția proprietarului suprafeței de teren rămăneau doar masele comune de roca, carierele de materiale de construcție și depozitele de turbă. Era interzisă munca în subteran a tinerilor sub 18 ani și a femeilor. Se prevedea acordarea dreptului de exploatare în primul rând societăților anonime miniere române, adică cel puțin 60% din capitalul lor social să fie deținut de cetățeni români, la fel ca și două treimi din membrii consiliului de administrație, președintele acestuia, ai comitetului de direcție și ai comisiei de cenzori. Legea căuta să sporească ponderea capitalului autohton. Datorită presiunii capitalului străin, prevederile ei au fost modificate în 1925, acordându-se avantaje egale tuturor societăților, dar ale caror acțiuni trebuiau deținute în proporție de 50,1% de cetățeni români.

În 6 iunie 1924 a fost dată *Legea comercializării și controlului întreprinderilor economice ale statului*. Prin această lege, PNL a urmărit de fapt să dobândească controlul asupra ramurilor principale ale economiei prin intermediul naționalizării. Inițial liberalii intenționau să naționalizeze sursele de materii prime și diferitele întreprinderi, pentru că odată ajunse sub controlul statului să le concesioneze oamenilor de afaceri pe care puteau conta că le va sprijini guvernarea. Legea a reglementat de fapt activitatea instituțiilor bazate pe patrimoniul statului. Erau introduse în întreprinderile statului principiile comerciale ale întreprinderilor particulare. Principiile pe care puteau fi valorificate bunurile statului erau rentabilitatea, autonomia și libertatea de mișcare. Ponderea capitalului străin nu putea depăși 40% din capitalul social al întreprinderilor. Erau acordate avantaje capitalului privat pentru participarea la exploatarea unor întreprinderi ale statului precum: navigația fluvială română, serviciul maritim român, întreprinderile care se ocupau cu exploatarea generatorilor de energie (carbuni, petrol, gaze, caderile de apă etc.). Chiar dacă statul a dat posibilitatea capitalului autohton să aibă o poziție precum panitoarele în conducerea și gestiunea tehnică a întreprinderilor comercializate, își rezerva totodată dreptul la un control sever asupra patrimoniului administrat în regie cointerесată. În acest sens a fost instituit Consiliul superior de control și îndrumare. Pe lângă întreprinderile comercializate se numea un comisar al guvernului desemnat de Consiliul de Miniștri la propunerea departamentelor interesate și a

Ministerului de Finante. Acest comisar urma sa asiste la sedintele consiliului de administratie cu drept de vot consultativ. Dar daca o decizie era considerata ilegala, comisarul putea cere guvernului sa suspende executarea hotarârii consiliului de administratie, adica era investit cu dreptul de veto.

În temeiul acestei legi din 1924, ramasa în vigoare pâna în martie 1929, patrimoniul statului a cunoscut ca forme practice de exploatare: arenda - pentru terenuri agricole, balti si în parte pentru domeniul forestier; concesiunea – pentru exploatarea tuturor bogatiilor subsolului; regia de stat - pentru CFR, PTT si regia Monopolului Statului; regia cointerésata sau mixta – pentru întreprinderi ca “Lonea” S.A.; “Societatea Nationala de Gaz Metan”; “Întreprinderea Aeronautica Româna”; “Uzinele Copsa Mica - Cugir” etc.

În legatura cu gestionarea surselor de energie a fost elaborata *Legea energiei* (4 iulie 1924) care acorda avantaje celor care își investeau capitalurile în producerea energiei electrice. Concesionarul era obligat sa rezerve statului o patrimine din energia produsa. Ideea de baza era stimularea folosirii surselor de energie cu caracter regenerativ si menajarea surselor de petrol si carbune de calitate superioara. Pentru a stimula coparticiparea capitalului privat la investitiile din domeniul energetic, legea acorda permise si premii pentru studii de interes general si concesiuni pe 75 sau 90 de ani. Concesiunile se acordau numai cetatenilor români sau societatiilor anonime române. Singura conditie prevazuta era ca întreprinderea trebuia sa se conformeze programului de electrificare a tarii. Legea a ramas însa neaplicata. De asemenea, *Legea pentru regimul apelor* (27 iunie 1924) prevedea ca întreprinderile din acest domeniu sa aiba capital majoritar românesc iar presedintele, directorii si doua treimi din numarul administratorilor si furnizorilor sa fie cetateni români.

Legile din 1924, care derivau din Constitutia din 1923, au asigurat cadrul juridic al dezvoltarii economice a României în deceniul trei si aplicarea în anumite limite a conceptiei “prin noi însine”. Au existat nelinisti în privinta sechestrării de liberali a bancilor si întreprinderilor. Legile din 1923 si 1924 au lovit de fapt în interesele capitalului strain. Liberalii nu au detinut însa mijloacele pentru a-i împiedica sa actioneze pe cei care tratau cu comanditarii straini, întrucât nu puteau sa construiasca infrastructura unei industrii moderne fara sa recurga la capitalul din afara.

În primul deceniu de dupa razboi, rezervele de petrol ale României au favorizat dezvoltarea în special a *industriei extractive*, care depindea în buna masura de capitalul strain si producea pentru export. Industria petroliera s-a refacut constant în perioada 1918-1924. Principala problema a fost aceea a transportului titeiului. Dupa retragerea trupelor germane, transportul pe CFR era aproape paralizat. Functiona o singura conducta petroliera, cu doua linii, spre Dunare. În a doua jumătate a anului 1919 a fost data în folosinta prima conducta petroliera spre Constanta.

Politica liberala fata de capitalul strain din industria petroliera s-a manifestat chiar înainte începerii tratativelor de pace de la Paris, când guvernul a decis sa treaca la confiscari în sectoarele petroliere germane si austro – ungare. De la aceasta operatiune s-au sustras câteva mari societati germane, care au realizat transferuri în Elvetia. Diplomatii români au avut de a face cu dispute si presiuni legate de problema petrolului. Trusturile americane, franceze si engleze au urmarit sa fie beneficiarele confiscarii bunurilor inamice. Este ilustrativa în acest sens afirmatia lui Ion I. C. Bratianu: “Problema petrolului a dezlantuit împotriva noastra pe marii rechini ai trusturilor americane”. Din averea societatiilor “Steaua Româna”, “Concordia”, “Vega”, “Creditul petrolifer” partea româna a obtinut doar cote infime.

Astfel, în industria petrolului, capitalul din tarile Antantei s-a substituit celui german si austro – ungar. Din punct de vedere al marimii capitalurilor, “Steaua Româna” depindea înainte de razboi de un grup financiar german în frunte cu “Deutsche Bank” dar a trecut dupa razboi sub controlul unui grup financiar român – franco – englez. A doua mare întreprindere, “Astra Româna” a trecut sub controlul unei întreprinderi olandeze la care mai colaborau parti de capital englez de la “Shell” si un grup francez controlat de “Banque de l' Union Parisienne”. În crearea de noi societati, burghezia româna a avut putine realizari: Creditul Minier, Câmpurile

petrolifere Baicoi, Banca Minelor, "Pacura Românească", "Pallas", "România Petroliferă" etc. Finanța națională nu a reușit să modifice structura capitalului investit în petrol în favoarea capitalului autohton, care reprezenta după cele mai generoase evaluări, doar 20-25% din totalul investițiilor.

Produsele cele mai ridicate erau realizate de "Astra Română", "Steaua Română", "Româno Americană", "Creditul Minier". Prelucrarea titeiului era și ea majoritar în mâna societăților străine. Chiar societăți mari cu capital românesc, cum era "Creditul minier" și alte întreprinderi mai mici vindeau întreaga lor cantitate de titei rafinării aparținând capitalului străin. În 1924, producția de titei a României a atins nivelul antebelic. Atracția capitalului străin pentru petrolul românesc s-a datorat faptului că până în 1924-1925 nicaieri în lume nu s-au mai descoperit noi zăcăminte importante. Cu toată creșterea producției de titei, România a ocupat locul 7 în lume la producția de combustibil lichid, după SUA, Venezuela, URSS, Mexic, Persia și Indiile Olandeze.

În extracția carbunelui, doar în 1924 s-a depășit nivelul antebelic. Teritoriul României unite posedă resurse energetice și miniere de care vechea Românie ducea lipsă, dar nu existau utilajele și infrastructura necesară punerii lor în valoare. Lipsa combustibililor s-a resimțit astfel acut mai ales în transporturi.

Industria metalurgică a avut o dezvoltare slabă. Ponderea cea mai mare a revenit grupurilor de la Resița și Hunedoara, care dețineau peste 70% din forța motrice folosită în această ramură. În general, producția întregii ramuri metalurgice s-a redus la circa $\frac{1}{4}$ (26,1%) față de nivelul antebelic. Mașinile și instalațiile necesare pentru înzestrarea tehnică a diferitelor ramuri erau procurate în cea mai mare parte din import. Industria metalurgică acoperea în 1924 numai 46% din consumul intern.

Industria lemnului furniza o producție sub parametrii antebelici, reprezentând în 1920 doar 40% din capacitatea normală. După 1920 a crescut foarte mult producția de cherestea mai ales pentru export. Situația a fost favorizată de suprafețele împădurite care erau evaluate între 1921-1922 la 24,5% din suprafața totală a țării, România ocupând la acest capitol locul 3 în Europa după Germania și Franța.

Industria hârtiei atingea ca nivel al producției în 1919 circa 30% din cel antebelic, deși avea piața internă asigurată.

Industria alimentară oferea o producție de 57% față de 1913. Ponderea principală în cadrul acestei industrii o aveau morile mari, îndeosebi cele din Transilvania.

Industria textilă și a pielăriei nu satisfacea decât parțial nevoile consumului intern. Consumul de textile era în mare parte acoperit din import.

În cadrul *industrii prelucrătoare*, cea mai mare dezvoltare a înregistrat-o până în 1924 industria materialelor de construcții determinată de necesitățile refacerii postbelice. Ramurile industriei prelucrătoare au înregistrat progrese în perioada 1924-1929, odată cu apariția unor întreprinderi și ramuri noi (industria electrotehnică și aeronautică). România a rămas însă dependentă de statele dezvoltate în privința procurării mașinilor și utilajelor industriale datorită faptului că în primii ani postbelici nu a dispus de o industrie constructoare de mașini.

Nevoile consumului intern nu au fost satisfăcute decât parțial de industria românească (48% în 1922, 39,6% în 1924, 43,1% în 1927 și 65% în 1929), restul necesarului fiind acoperit din importuri.

Activitatea productivă a fost susținută și de mica industrie și meserii dar criza de consum a avut efecte fatale asupra acestor unități care nu au beneficiat nici de o organizație de credit proprie.

5.3. Comerțul

Perioada de după primul război mondial s-a caracterizat prin lipsa de convenții și acorduri comerciale de durată din cauza instabilității politicii tarifare. Comerțul intern a fost lăsat la liberul joc al agenților economici, în timp ce în cadrul comerțului extern statul a intervenit consecvent. În locul tratatelor antebelice denunțate, România a încheiat imediat după război înțelegeri provizorii, ținând cont de climatul fluctuant din relațiile comerciale internaționale. De asemenea au fost semnate convenții comerciale cu Cehoslovacia, Polonia și Turcia. În privința statelor cu care România s-a aflat în conflict, existau prevederi speciale acordate prin tratatele de la Versailles, Saint – Germaine și Trianon conform cărora, România, ca stat învingător, avea posibilitatea de a beneficia pe termen de 5 ani de clauza națiunii celei mai favorizate. Preferințele de import au îndemnat România spre o apropiere de Austria, cu care s-a încheiat prima convenție comercială de după război, la 14 august 1920. În relațiile comerciale cu Germania, România nu a ajuns la nici o înțelegere specială, ele desfășurându-se în limitele oferite de Tratatul de pace de la Versailles.

Statul român a înființat în alte țări și a acceptat crearea în țara de camere mixte de comerț. Astfel, în 1919 s-a constituit la New York camera de comerț româno-americană, în 1921 una similară, austro - română, la Viena iar în 1924 camera de comerț franco – română la Paris.

Comerțul intern s-a caracterizat după război prin lipsa acută a marfurilor de consum, ameliorată parțial prin importurile realizate. Specula a luat proporții, de la marile bănci comerciale până la negustorii de rând. A crescut și numărul întreprinderilor comerciale. Peste 73% din ele și 66% din personal aveau ca obiect al activității comerțul alimentară, inclusiv alimentația publică. Majoritatea întreprinderilor comerciale erau de dimensiuni mici, cu 1-5 angajați. Un loc important l-au ocupat societățile anonime cu activități comerciale. Târgurile săptămânale și periodice s-au menținut ca o permanentă a schimburilor comerciale tradiționale. În aceste târguri, lumea rurală oferea produsele sale agricole, iar cea urbană cele industriale. Puterea de cumpărare a țăranimii a fost afectată de politica prețurilor la produsele agricole și de taxele impuse la exportul acestora. Pe lângă târguri s-au adăugat oboarele de cereale din porturi: Giurgiu, Calărași, Turnu Magurele, Braila, Ismail, Chilia Nouă, Constanța.

Cadrul juridic comercial în 1919 era unul neunitar. Pe teritoriul României acționau trei coduri comerciale: primul din 1887, al Vechii României; al doilea din 1862, austriac, aplicabil în Bucovina; ultimul ungar, datând din 1875 și aplicabil în Transilvania. Toate aceste coduri comerciale aveau prevederi prezente și în coduri similare vest europene încă de la începutul secolului XIX, sub influența concepției liberale. Ca atare codurile comerciale care acționau în România s-au dovedit suficient de flexibile, favorizând mecanismul unei economii de piață de esență liberală.

Comerțul exterior a evoluat lent. În 1919 posibilitățile de export ale României erau foarte mici, în timp ce nevoile de import erau extrem de mari. Balanța comercială între 1919-1921 a fost deficitară. Abia în 1922 și 1923 ea a devenit din nou excedentară. Până în 1922, România a fost mai mult un client al pietelor străine și mai puțin un furnizor, ceea ce contrasta cu situația din perioada antebelică, care se remarcase prin regularitatea balanțelor comerciale permanent excedentare între 1910-1913. Exportul României în 1919-1923 s-a bazat pe produse imediat disponibile (cereale, lemn, animale vii) în timp ce din import s-au adus mai ales alimente, textile, pielărie, instalații și mașini industriale. Comerțul exterior a evoluat în funcție de necesitățile economiei naționale pentru anumite materii prime, semifabricate sau produse finite; politica vamală a statului prin care se aplicau taxe la unele produse din import pentru protejarea industriei naționale; situația agricolă favorabilă sau nefavorabilă.

În anii 1923-1924, valoarea comerțului exterior a atins nivelul antebelic. România a intrat în rândul statelor cu un intens comerț de tranzit. Între 10 martie-20 aprilie 1921, delegați români au participat la Conferința de la Barcelona, în care 24 de state, la inițiativa Societății Națiunilor, au semnat o convenție și un statut privind reglementarea transportului de tranzit și a regimului căilor navigabile de interes internațional, regim aplicat și Dunării. La 24 septembrie 1923 România a ratificat protocolul internațional relativ la clauzele de arbitraj în materie

comerciala. Reluarea legaturilor economice cu exteriorul a fost astfel reorganizata fata de perioada dinainte de 1918.

Anii 1919-1921 au constituit o perioada de refacere dificila a schimburilor externe ale României, având trasaturile unei epoci de tranzitie de la conditiile anormale create de razboi la cele care au permis adaptarea la noua situatie interna si externa. Indicii volumului comertului României între 1922-1924 a fost superior indicilor similari ai Germaniei, Olandei, Belgiei si Luxemburgului, dar inferior în raport cu celelalte state europene. Comertul extern al României s-a dezvoltat îndeosebi cu zonele Europei Centrale (Austria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia etc.) si mai putin cu statele apusene. Pentru Anglia, Franta si mai ales SUA, piata româneasca era îndepartata si putin importanta în raport cu fluxul principal al exporturilor lor.

Statului român îi lipseau mijloacele de transport a produselor spre pietele straine, fiind nevoit sa apeleze, chiar si în cazul petrolului, la firme straine. Spre exemplu, la 1 august 1919, statul român a încheiat o tranzactie cu marele trust american "Standard Oil" care s-a angajat sa asigure cu mijloacele sale desfacerea peste hotare a produselor petroliere românești.

Exportul românesc, din punct de vedere cantitativ valoric a fost dominat de cereale, cu oscilatii determinate de inegalitatile înregistrate în productie, care se datorau dependentei de capriciile vremii, randamentului oscilant al exploatatiilor agricole mici si mijlocii si conjuncturii de pe piata internationala a cerealelor.

Exportul lemnului si al industriilor derivate a cunoscut pâna în 1925 o crestere rapida, dar nu a reprezentat o sursa importanta de încasari valutare datorita preturilor foarte scazute obtinute pe piata externa.

La import a crescut de asemenea ponderea materiilor prime si intermediare, ceea ce reflecta capacitatea sporita a industriei de a prelucra materii prime si de a substitui importul de produse finite, a caror pondere cunoaste o scadere.

România a reusit sa-si amelioreze si balanta de plati pâna în 1925, deoarece comertul era îndrumat spre tari cu devize libere si forte. Statul a exercitat un control strict asupra importului si exportului, urmarind pâna în 1925 ca paralel cu frânarea urcarii preturilor sa împiedice deprecierea monetara si sa realizeze deflatia. Balanta comerciala a fost continuu pasiva cu statele industriale si activa cu cele agricole. Faptul se explica prin structura economica a României, care a silit-o sa importe semifabricate si produse finite din tarile industriale, fara a putea plasa pe pietele acestora în aceiasi proportie si valoare produsele proprii.

Regimul vamal în primii ani dupa razboi a fost cuprins în *Legea pentru reglementarea exportului* din 10 aprilie 1920 si *Legea pentru autorizarea guvernului de a înfiinta taxe de import si export*, din 27 noiembrie 1920. În 1 iulie 1921 a intrat în vigoare un nou tarif vamal, o readaptare a celui din 1906, care avea un caracter protectionist pentru industrie, mentinea taxele de export la produsele agricole si prin care se urmarea reducerea importului de produse industriale.

Pâna în 1923 politica vamala s-a caracterizat prin sporirea lenta a taxelor la import si introducerea succesiva de taxe la export. Protectia industriei a fost considerata totusi insuficienta si protestele unor grupari ale burgheziei industriale au determinat adoptarea la 1 august 1924 a unui nou tarif vamal. Acesta prevedea ca taxele se percep în lei aur iar încasarea lor se facea în lei hârtie. La primele 3 luni de aplicare a tarifului acest raport a fost de 1 leu aur = 30 lei hârtie. Raportul s-a schimbat trilar în functie de deprecierea leului. Acest tarif vamal era minimal si se aplica tuturor tarilor care aplicau României un tarif asemanator si clauza natiunii celei mai favorizate. Pentru tarile care nu procedau astfel, taxele erau de trei ori mai mari. Erau protejate mai ales ramurile industriale care foloseau în întregime sau în cea mai mare parte materii prime indigene. Masurile protectioniste nu au fost într-o totul suficiente, pentru ca au fost date într-o perioada de instabilitate monetara. Ele au generat însa proteste în strainatate, aplicându-se ca represalii taxe vamale sporite la marfurile importate din România.

5.4. Transporturile

Dupa razboi sectorul transporturilor se afla într-o profunda dezorganizare. Portiuni importante de cale ferata erau distruse iar parcul de material rulant puternic afectat. Din 910 locomotive câte existau în 1915, dupa razboi mai erau utilizate 180. Numarul vagoanelor de calatori scazuse la circa o treime, al vagoanelor de marfa la o cincime iar din 4027 de vagoane cisterna abia mai erau câteva sute. Numeroase poduri si lucrari feroviare erau distruse, fapt care a încetinit foarte mult viteza de trafic. Principalele cerinte care se cereau rezolvate pentru refacerea cailor ferate erau: completarea capacitatii de transport; orientarea retelei potrivit cu noile cerinte de trafic; unificarea administrativa si tehnica a CFR; reorganizarea transportului pe baze moderne; construirea de noi linii duble directe între toate provinciile; rectificarea si dublarea vechilor linii si facilitarea accesului produselor spre Dunare si Marea Neagra.

Provinciile unite cu România aveau tipuri diferite de cale ferata si material rulant, care necesitau investitii pentru adaptari.

Refacerea parcului de material rulant a fost favorizat de începerea constructiei de locomotive la Societatea Resita, din 1922. Ulterior, constructia de material rulant s-a extins la "Malaxa", "Unio", "Astra" etc.

Pentru refacerea infrastructurii feroviare au fost elaborate doua proiecte: a lui N Petculescu în 1923 si a lui Vintila Bratianu în 1924, puse în aplicare doar partial datorita lipsei de fonduri.

O alta problema dezbatuta a fost aceia a electrificarii cailor ferate. Existau doar doua linii electrificate de interes local, Dornisoara- Susenii Bârgaului si Arad-Podgoria. Problema a ramas doar în stadiul de proiect, locomotivele functionând masiv pe carbune si motorina. Specialistii s-au pronuntat numai pentru consumarea combustibilului indigen. Începând din 1924 nu s-a mai importat combustibil pentru caile ferate.

PNL a preconizat refacerea cailor ferate nu prin împrumuturi din afara ci prin propriile mijloace. Vintila Bratianu a inaugurat politica de investitii cu ajutorul resurselor bugetare, realizate prin cresterea tarifelor de transport si a economiilor de la alte administratii ca resurse extraordinare. La 20 iunie 1922, un grup de banci din Bucuresti a împrumutat CFR cu suma de 359 000 000 lei, garantata de stat pentru întretinerea atelierelor si achitarea unei parti din costul unei comenzi de locomotive realizate în Germania. De asemenea, cu fondurile obtinute din aplicarea legii din 15 iunie 1923, privitoare la lichidarea bunurilor inamice si cu o parte din excedentul bugetar s-a proiectat acordarea unei substantiale sume pentru unificarea retelei de cai ferate si reorientarea celor din provincii spre Bucuresti, Dunare si Marea Neagra.

Ponderea politicii în privinta cailor ferate în perioada 1922-1929 a cazut pe refacerea retelei si nu pe construirea de noi linii. De asemenea s-a urmarit refacerea în atelierele din tara si strainatate a materialului rulant existent. În 1922 a fost constituita "Fabrica româna de masini, ateliere de reparat locomotive si vagoane ing. N. Malaxa et Co". Singurul client al acesteia era CFR, cu care a încheiat un contract avantajos si din 1924 a reusit sa faca investitii mari. În 1923 a fost terminata si reorganizarea fabricii de locomotive de la Resita.

O alta problema a fost reprezentata de rascumpararea liniilor ferate. 4380 de km sau 38% din reseaua exploatata de CFR apartinea de 47 de societati particulare, mai ales în Transilvania si Banat. În 2 ianuarie 1923, Ministerul Comunicatiilor a fost autorizat prin lege sa ia în exploatare sau sa rascumpere caile ferate particulare de pe întregul teritoriu, iar la 13 decembrie 1925 a dobândit dreptul de supraveghere si control asupra acestor categorii de linii.

Pâna în 1924 au fost refacute si cea mai mare parte din cele 154 de poduri distruse în timpul razboiului.

Personalul CFR a continuat sa aiba cel mai mare numar de salariati, majoritatea muncitori. Pe lângă ateliere si depouri au fost înfiintate scoli profesionale de ucenici.

O mare problema a fost reprezentată de deficitele CFR, care au reprezentat între 1921-1929 peste 11 miliarde lei. În 1925 a fost adoptată *Legea pentru organizarea și exploatarea căilor ferate*, prin care s-a înființat Administrația CFR cu statut de persoană juridică și buget propriu. Tot în 1925 s-a înființat Consiliul Consultativ al Comunicațiilor, care avea menirea de a-și da avizul în problema tarifelor, a răsкупarării și a ratificării unor convenții relative la căile ferate.

Privitor la traficul feroviar în afara granițelor, în 15 decembrie 1920, România și Ungaria au restabilit condiții normale pentru legăturile feroviare dintre ele. În spiritul convenției de la Barcelona au fost încheiate în 1921 convenții provizorii referitoare la traficul feroviar cu Polonia și Cehoslovacia. România a participat și la Conferința de la Protorose și a semnat convenția, statutul și protocolul privind regimul internațional al căilor ferate de la Geneva din 9 decembrie 1923.

Transportul rutier a beneficiat de asemenea de un program de modernizare și completare, dar insuficient susținut cu credite. Transportul cu autobuze, început în 1921 a suplinit serviciile deficitare ale rețelei feroviare. A crescut de asemenea numărul automobilelor, în privința acestora România situându-se ca număr de unități după SUA, Franța, Germania, Cehoslovacia și Austria. Rețeaua de drumuri era însă nesatisfăcătoare din punct de vedere al amenajării și întreținerii, la fel ca și starea majorității podurilor.

Transporturile pe apă erau asigurate de două companii Serviciul Maritim Român și Navigația Fluvială Română. Comparativ cu 1913 a crescut capacitatea marinei comerciale pe Dunare sub pavilion românesc. Ca număr, vasele românești au crescut de circa 1,2 ori, dar vasele străine le depășeau în privința tonajului. Interesele capitalului străin au fost prezente și în acest sector. Alexandru Marghiloman relatează în "Memoriile" sale: "Americanii se oferă să organizeze și să ne completeze căile ferate în schimbul concesiunii acestora pentru 25 de ani; englezii ne fac cadou un cuirasat și ne oferă alte vapoare la preț de fier vechi, cu condiția să punem un amiral englez în fruntea marinei noastre."

În privința navigației fluviale, conform statutului definitiv al Dunării, navigația pe fluviu era liberă pentru toate pavilioanele în condiții de perfectă egalitate pentru întregul curs navigabil, între Ulm și Marea Neagră. Întreținerea navigabilității și lucrările de ameliorare cădeau în sarcina riveranilor. Circulația era liberă, cu excepția sectoarelor critice ale Căderilor și Porților de Fier precum și a sectorului maritim unde se percepeau taxe pentru întreținerea navigabilității.

Au avut loc lucrări de amenajare și pe unele râuri interioare precum partea inferioară a Prutului, Mureșului, Crișului și canalului Bega.

În privința porturilor, atenția s-a concentrat asupra Constanței, în rest guvernele s-au orientat spre dezvoltarea căilor ferate.

A început înzestrarea parcului fluvial și maritim cu noi nave, fabricate în țară sau străinătate care au intrat în posesia Serviciului porturilor maritime, Inspectoratului general al navigației maritime, Administrației pescăriilor statului și a unor particulari. Capacitatea vaselor fluviale a corespuns nevoilor traficului de mărfuri. Flota era deficitară însă în privința navelor maritime.

Transportul aerian a fost inaugurat în aprilie 1920, la un an după primele linii aeriene create în Europa, linia germană și cea franceză. Pe lângă Ministerul Comunicațiilor s-a constituit direcția aviației civile. Exploatarea liniilor aeriene a fost inaugurată la noi de Compania Franco - Română de Navigație Aeriană, întreprindere cu participare românească, franceză, cehoslovacă și poloneză, pe traseul Paris – Praga – Viena – Budapesta – Belgrad – București – Istanbul. În cadrul aviației civile a funcționat și o întreprindere subvenționată de stat (Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat – L.A.R.E.S.), careia îi revenea exploatarea unor linii aeriene naționale și internaționale. Aviația comercială în această perioadă nu a fost semnificativă.

Aviația militară a fost constituită într-un Inspectorat al aeronauticii militare. În 1923, invocându-se lipsa de legătură între aviația civilă și militară, fapt care contribuia la pulverizarea fondurilor, s-a decis trecerea celei dintâi la Ministerul de război. În 1923-1924 cele două ramuri au funcționat totuși cu bugete separate.

S-a încercat lărgirea parcului de avioane prin construirea de aparate în atelierele Arsenalului de la Căroceni, apoi la uzinele "Astra" Arad, unde s-a creat o secție de avioane. Statul a făcut comenzi și unor firme de peste hotare. Producția internă de avioane a intrat într-o nouă fază odată cu înființarea la Brașov, în 1925, în colaborare cu capitalul străin, a "I.A.R." ("Industria Aeronautică Română"). Până în martie 1926 au fost înființate aeroporturi la Baneasa, Galați, Turnu Severin. În această perioadă însă, numărul traseelor în interior a fost redus iar cursele nu erau regulate.

Traficul prin conducte a fost determinat de creșterea producției de petrol, în timp ce mijloacele de comunicație au rămas relativ în urma necesităților. De înființarea și exploatarea conductelor s-a ocupat Direcția conductelor de petrol, înglobată la 11 februarie 1922 ca Direcție centrală în Administrația CFR. În 1919 la Giurgiu s-a înființat o stație de pompare, iar constituirea acestora a continuat, pentru înlesnirea exporturilor de petrol, menite să contribuie la echilibrarea bugetului statului. Tarifele pentru transportul prin conducte erau similare cu cele aplicate cisternelor pe calea ferată.

Comunicațiile prin poșta, telegraf, telefon, nu au avut o dezvoltare deosebită. Telegrafia a cunoscut o extindere a traseelor și firelor telegrafice, iar numărul telegramelor internaționale a crescut la fel ca și cel al corespondenței poștale. Telefonie însă a rămas mult în urma față de alte țări.

5.5. Circulația monetară, finanțele și creditul

În primii doi ani după război, în țară au circulat mai multe monede: leul BNR, leul emis în perioada ocupației de "Banca generală", coroanele austro-ungare și rublele, fiecare având un curs diferit. Unificarea monetară se impunea rapid, datorită îndeosebi marilor câștiguri rezultate prin specularea diferențelor de curs. În plus, marile puteri învingătoare au impus României și plata unor "cheltuieli de eliberare" a teritoriilor românești aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei și preluarea de la aceasta a unei părți din datoria de stat.

Operațiunile de preschimbare au fost făcute în 1920-1921. Între timp însă, în România s-au scurs, inclusiv prin contrabandă, mari sume de coroane și ruble, care nu mai aveau putere circulatorie în țările vecine, unde preschimbarea se făcuse mai devreme. Statul a pierdut astfel 3,5 miliarde de lei. După război, pentru a încetini ritmul de depreciere a leului și a facilita acoperirea golurilor bugetare, au fost lansate două împrumuturi interne. "Împrumutul Unirii", contractat în 1919, a adus încasări de 1143 miliarde lei și "Împrumutul Refacerii", contractat în 1920, de 2730 miliarde lei. În anii 1919-1920, guvernele României au contractat împrumuturi și în statele aliate, mai ales pentru acoperirea cheltuielilor militare și pentru importul de produse necesare consumului civil.

Circulația monetară s-a caracterizat prin creșterea continuă a inflației, datorită apelului la emisiunea de hârtie monedă a Bancii Naționale. Rezultatul a fost creșterea prețurilor, deprecierea crescândă a leului în interiorul țării și scăderea cursului său extern. Spre exemplu, în raport cu francul elvețian, moneda cea mai puțin afectată de deprecierea postbelică, 100 de lei erau egali în 1919 cu 11,05 franci iar în 1922 cu numai 2,30 franci. Acest fapt a sporit ponderea reală a datoriilor particulare și de stat contractate în străinătate, creând greutăți suplimentare refacerii economice. La sfârșitul lui 1923, prețurile față de 1914 au crescut de 26 de ori pe fondul unui puternic decalaj între salariile nominale și cele reale.

Între 1918-1921 s-a legiferat doar în probleme de urgență fiscală. În iulie 1921, Parlamentul a votat prima reformă a impozitelor din România. Ea a fost propusă de Nicolae

Titulescu, ministru de finanțe între 13 iunie 1920 și 16 decembrie 1921 în guvernul condus de Alexandru Averescu. Reforma cuprindea două părți: *Legea asupra contribuțiilor directe și Legea pentru impozitul progresiv pe avere și pe îmbogățirea din timpul războiului*. Concepția fiscală a lui Nicolae Titulescu se baza pe principiul democratic al impunerii progresive, combinat cu cel al dării proportionale. Se menajau câștigurile mici dobândite prin muncă, prin degrevarea sau chiar scutirea de impozite a unor venituri și se introducea minimul neimpozabil. Se propuneau 7 clase impozabile – cedule – pentru următoarele categorii de venituri: produse de capital, adică izvorâte din activitatea în care capitalul colabora cu munca și venituri rezultate din valorificarea muncii fizice și intelectuale. Impozitul progresiv și personal se aplica venitului global care depășea 2500 de lei, suma considerată un minim de subzistență în comunele rurale și 3400 lei în cele urbane. Cota de impunere era pentru acestea de 2% și urca progresiv până la 30% și respectiv 50% pentru veniturile mai mari de 20 milioane lei. În fapt, prin aceste dispoziții, Nicolae Titulescu a introdus în reforma fiscală elemente de naționalizare a resurselor țării și capitalurilor private în folosul comunității. Societățile pe acțiuni de orice fel au fost supuse impozitului sub forma preluării în numerar de către stat a 12,5% din capitalul investit și rezervele constatate prin ultimul bilanț publicat înainte de promulgarea legii. Societățile anonime cu sucursale în România erau obligate la o cota de impunere de o cincime din totalul cifrei de afaceri. Dacă capitalul era amortizat, societatea avea obligația să pună la dispoziția statului (Ministerului de Finanțe), 16,5% din acțiuni. Statul își rezerva dreptul să participe la noile emisiuni de acțiuni în aceleași proporții. Deși principiile lui Nicolae Titulescu au dobândit acordul forului legislativ ele au fost aplicate doar parțial.

Executivul a încercat revalorizarea leului, adică readucerea sa la valoarea antebelică. Primul pas a fost făcut în exercitiul financiar 1922/23, când statul a renunțat la creditele bancii de emisiune și la dreptul de a emite bonuri de tezaur. Revalorizarea monetară s-a încercat a fi aplicată în mai 1925, fără rezultatele scontate. Leul a continuat să se devalorizeze iar plafonarea emisiunii monetare a devenit o frână în calea dezvoltării economice. S-a optat în cele din urmă pentru stabilizarea monetară, în vederea căreia liberalii se pronunțau pentru contractarea unui mare credit extern. Pentru obținerea lui milita chiar și Vintila Brătianu, cel mai aprig apărător al formulei “prin noi înșine”. El cerea numai ca împrumutul să fie contractat în statele cu moneda forte. Capitalul străin, mai ales cel englez, în dezacord cu legislația elaborată de liberali în 1924 nu s-a arătat dispus să se grăbească în acordarea lui, pentru a presa la renunțarea politicii “prin noi înșine”. Tratatul fără succes s-au purtat și cu Franța. La contractarea împrumutului s-a opus mai ales nerezolvarea datoriilor de război. Franța s-a angajat la începutul lui 1924 să acorde României fonduri doar pentru reorganizarea armatei. Nemulțumită că prin creditul respectiv sporea influența franceză, diplomația britanică a cerut lamuriri cabinetului român. Acesta, de teama că în cazul acceptării împrumutului Anglia va cere să i se achite imediat datoriile, a anunțat la 22 ianuarie 1924 guvernul francez că refuză să primească creditul de 100 000 000 franci.

Fără de nivelul de dinainte de război, veniturile bugetare au crescut de peste 13 ori în timp ce cheltuielile au sporit și ele de peste 18 ori. Această creștere a bugetului nu a reflectat însă și o sporire reală a resurselor statului, ci rezulta direct din starea de dezorganizare a economiei și din inflație. Bugetele au înregistrat mari deficite, care au mers în continuă creștere până în 1920-21. Tot până acum nu a existat un buget unic pentru toată țara. Abia bugetul din 1922-23 a fost echilibrat, realizat prin creșterea sarcinilor impozabile, realizându-se un început de ameliorare a finanțelor și trecerea spre o stabilizare economică. Bugetele în primii ani de guvernare liberală au fost concepute în spiritul unui regim sever de economii. Au fost reduse numeroase posturi de funcționari. Liberalii au lăsat să cadă în desuetudine legislația de percepție elaborată de Nicolae Titulescu, care prevedea între altele impozite pe averile îmbogățitorilor de război.

Pentru aplicarea unor criterii unitare de impozitare, Parlamentul a adoptat în februarie 1923 *Legea pentru unificarea contribuțiilor directe și pentru înființarea impozitului proportional pe venitul global*. Autorul ei a fost Vintila Brătianu. Legea a valorificat unele elemente din ansamblul normelor fiscale propuse de Nicolae Titulescu. Veniturile erau împărțite în 6

categorii numite “impozite elementare”. Sursa lor era cultura pamântului, folosirea cladirilor, averea imobiliara, comertul, industria si munca. Cotele de impunere erau mai mici decât cele propuse de Nicolae Titulescu. Au fost astfel unificate diferitele sisteme de impozite directe care au functionat în provinciile istorice. Pentru întreprinderile comerciale si industriale, impozitul global a fost înlocuit cu impozitul progresiv complementar, care era perceput în cote variabile în functie de marimea beneficiului net. Industria era supusa la un efort impozabil mai mic decât agricultura sau comertul, iar acesta din urma mai putin decât bancile. Dupa 1923, ponderea impozitelor directe (pe capital) a crescut, dar nu decisiv comparativ cu impozitele indirecte (asupra bunurilor si serviciilor).

În efortul de consolidare a datoriei publice a statului, s-a acordat o atentie deosebita întaririi creditului extern. Datoria publica externa era mai mare decât cea interna si în plus trebuia platita în valuta straina. În conditiile în care leul era înca nestabilizat, datoria publica externa a reprezentat un factor de agravare a situatiei monetare a României. Cea mai mare obligatie a statului român rezida catre pietele financiare franceza si engleza, într-o mai mica masura catre cea germana, americana, belgiana, italiana si cehoslovaca. În ciuda eforturilor de sporire a exporturilor, instabilitatea leului pe pietele monetare din strainatate a evidentiat fragilitatea balantei de plati a României.

Posibilitatea contractarii unui împrumut pe piata germana a fost împiedicata de litigiile financiare si economice generate de prima conflagratie mondiala. Normalizarea relatiilor a fost conditionata de rezolvarea satisfacatoare a cerintelor legitime ale României în legatura cu biletele Bancii Generale. Negocierile au esuat.

Capitalul italian, chiar din timpul Conferintei de pace s-a straduit sa obtina avantaje economice si politice. Cabinetul Italiei s-a oferit în 1922 sa acorde un împrumut de 50 milioane de lire. Pentru a penetra în economia româneasca, Italia a cautat sa faca presiuni, prin faptul ca România îi datora 151 000 000 lire sterline. Creditorii italieni au reclamat achitarea imediata a datoriilor, recomandând ca modalitati de plata concesiuni în industria petrolului. Consolidarea datoriilor cu Italia a fost respinsa în aceste conditii. Guvernul italian a trecut la represalii, printre care sechestrarea la Genova a vasului comercial “România”. În 1923, vapoarele noastre nu au mai putut ancora în porturile italiene. Spre sfârșitul acestui an, Italia a cerut din nou sa i se achite datoriile de razboi. Desi Mussolini a dat un caracter ultimativ cererii sale, nu a primit satisfactie. Dar în fata presiunilor, Ion I. C. Bratianu a trimis la 7 martie 1924 o delegatie la Roma care a încheiat o conventie privind consolidarea datoriilor. Pentru achitarea bonurilor de tezaur ai caror detentori cereau rambursarea imediata a sumelor a fost contractat un credit de 10 milioane lire pe termen de 8 ani. La 5 septembrie 1924, la palatul Chigi din Roma au început tratative pentru semnarea unui tratat de comert româno-italian. Mussolini a cerut concesiuni petrolifere în conditii egale cu Franta si Anglia, livrând în schimb României materiale de razboi. Un împrumut în numerar Italia nu l-a putut oferi, datorita faptului ca se afla în dificultate prin creditul oferit Poloniei si prin cel promis Iugoslaviei.

Liberalii nu au reusit de fapt în timpul guvernarii lor sa încheie un împrumut de stabilizare, fapt care a constituit una din cauzele principale ale demisiei lor în noiembrie 1928.

În atmosfera de speculatie de dupa razboi a crescut numarul bancilor, volumul si sfera lor de operatiuni. În fruntea sistemului bancar s-a aflat Banca Nationala a României. Daca pâna în 1921 o mare parte din emisiunea BNR era destinata acoperirii nevoilor statului, dupa aceasta data au crescut simtitor mijloacele banesti puse la dispozitia întreprinderilor si institutiilor particulare, îndeosebi dupa înfiintarea “Societatii Nationale de Credit Industrial”. În 1924 spre exemplu, BNR a participat cu 10 miliarde lei la finantarea economiei nationale, suma din care agricultura a beneficiat de 3 miliarde de lei iar industria si comertul de 7 miliarde.

Unele societati bancare existente au început sa se preocupe mai îndeaproape de finantarea industriei. Astfel, Banca “Marmorosch Blank” a înfiintat înca în 1919, împreuna cu alte banci, “Creditul tehnic transilvanean”, iar în toamna 1921 a constituit la Bucuresti “Banca industrială”.

Numarul bancilor a crescut de la 543 în 1920 la 844 în 1924. Principalele banci care au activat în aceasta perioada au fost: "Banca Româneasca", "Banca Marmorosch Blank", "Banca de Credit Român", Banca "Crissoveloni", marile banci românești din Transilvania etc.

În concluzie, la sfârșitul anului 1923 - începutul lui 1924, producția în principalele ramuri economice a atins și pe alocuri a depășit nivelul antebelic. Perioada 1919-1924 a determinat un avânt al pieței interne, favorizat de formarea statului național unitar și de întărirea pozițiilor burgheziei autohtone în raport cu capitalul străin. România a rămas însă un stat slab dezvoltat, puternic dependent de marile trusturi internaționale. În perioada imediată de după primul război mondial s-au pus însă bazele dezvoltării economice ulterioare a României interbelice.

CAPITOLUL VI Economia României între anii 1924-1929

La sfârșitul anului 1923, marile dificultăți economice, caracteristice primilor ani interbelici, erau depășite. Problema refacerii economice a țării era rezolvată la această dată în linii mari. După anul 1924 în economia României s-au realizat o serie de progrese. A sporit numărul întreprinderilor industriale și al muncitorilor, capitalul investit și forța motrică, s-a îmbunătățit înzestrarea tehnică. Producția vegetală și animală s-a ameliorat și ea sensibil. Toate acestea au imprimat ca trasatură esențială a perioadei avântul industrial și a influențat pozitiv dezvoltarea întregii economii naționale. Avântul economic de după 1924 a fost influențat și de condițiile economice externe favorabile. Între acestea menționăm îndeosebi cererea mereu în creștere pe piața mondială de produse românești precum petrolul, lemnul și cerealele, precum și menținerea prețurilor la materiile prime și combustibili până în 1929, la un nivel relativ ridicat.

Măsurile de politică economică, care au contribuit la crearea avântului economic după 1924 pot fi grupate în trei categorii:

- legislația cu privire la dezvoltarea industriei;
- tarifele vamale comerciale protecționiste;
- politica de finanțare și de credit pentru ramurile economiei naționale.

Prin toate aceste măsuri se urmărea acordarea de stimulente pentru valorificarea resurselor naturale ale țării, dar în mod deosebit întărirea pozițiilor economice ale marii burghezii autohtone și obligarea capitalului străin să țină seama de interesele acesteia. Fără îndoială însă că burghezia autohtonă își apăra interesele de grup și nicidecum ale statului, iar valorificarea resurselor de care dispunea țara n-a fost realizată la nivelul cerințelor economiei naționale pentru o dezvoltare mai susținută a acesteia.

Sectorul dominant al economiei, **agricultura**, a purtat în acești ani amprenta marilor dificultăți postbelice, a refacerii lente cât și a amplificării contradicțiilor social-economice din lumea satelor. Agricultura s-a caracterizat prin dezvoltarea mai susținută a capitalismului în acest sector, proces impulsivat de consecințele reformei agrare din 1921. Reforma agrară a fost declarată înfaptuită în anul 1926. Marea proprietate mosierească mai deținea încă 19,5% din întreaga suprafață agricolă a țării, ceea ce a explicat persistența în continuare a unor ramășițe semifeudale. În același timp, analiza structurii proprietății țărănești arată că diferențierea țărănimii s-a accentuat. Patura înstărită a acesteia deținea în 1927 circa 16% din suprafața arabilă, țărănimia cu pământ între 5-10 ha de fiecare gospodărie deținea circa 11% iar restul pământului era deținut de mica proprietate. Numărul gospodăriilor țărănești fără pământ se ridică la aproape 700.000.

Lipsa sau insuficiența pământului pentru cultură obliga însă un număr însemnat de gospodării să practice relațiile muncii în dijmă. Pe de altă parte, lipsa inventarului agricol, a creditelor și povara impozitelor aveau consecințe negative asupra economiei rurale.

În ceea ce privește suprafața arabilă și structura culturilor, suprafața însemnată cu cereale ocupa o pondere cuprinsă între 85-87% după care urmau suprafețele destinate fânășetelor cultivate și plantelor industriale. În cadrul culturilor cerealiere au crescut mai mult suprafețele însemnată cu porumb, orz și ovăș, apoi cu plante industriale. Dacă suprafețele însemnată cunosc creșteri constante, producția nu a înregistrat aceeași evoluție, ci a cunoscut variații mari de la un an la altul (în creștere până în 1926 apoi în scădere și din nou în

crestere din 1929). Datorita slabei înzestrari tehnice si a insuficientei folosiri a metodelor avansate, agricultura se gasea într-o accentuata dependenta de factorii naturali.

Caracterul înapoiat al agriculturii iese mai clar în evidenta daca comparam recoltele obtinute cu cele realizate în alte tari cu posibilitati comparabile. În timp ce România obtinea în 1925 circa 860 kg grâu la ha, în Iugoslavia si Ungaria s-au obtinut câte 1.260 kg, iar în Bulgaria 1.320 kg. Aceleasi discrepante se întâlneau si în privinta altor culturi.

Desi tara noastra dispunea de conditii naturale optime pentru cresterea animalelor, datorita procesului de saracire a taranimii si a lipsei creditelor pentru gospodariile taranesti, septelul a scazut si el continuu. La sfârșitul perioadei, agricultura României, ca si a altor tari, a fost cuprinsa de o criza manifestata prin scaderea preturilor la produsele agricole, criza ale carei consecinte s-au facut simtite pâna la al doilea razboi mondial.

Industria. Caracteristicile acestei ramuri economice între 1924-1929 au fost: sporirea numarului întreprinderilor, al muncitorilor, cresterea capitalului investit si a fortei motrice, îmbunatatirea înzestrarii tehnice, cresterea volumului productiei.

Aceste realizari au determinat întarirea pozitiiilor economice ale marii burghezii autohtone si accentuarea opozitiei acesteia fata de capitalul strain.

Dupa 1924, în conditiile penuriei de capitaluri pe piata interna, statul a intervenit direct în sprijinirea dezvoltarii industriei pe calea finantarii acesteia. Nevoile consumului intern au fost în continuare însa doar partial satisfacute, restul fiind asigurat de pe piata externa, prin importuri. Industria a cunoscut însa progrese. Dezvoltarea mai accentuata a acestui sector dupa 1924 a avut loc pe baza structurii industriale mostenite din anii anteriori. Fata de perioada antebelica se constata, pe ansamblu, o crestere a ponderii industriei mari (circa 80%) concomitent cu o dezvoltare dinamica a industriei mici si mijlocii. De asemenea, desi productia industriei extractive a înregistrat un spor mai mare decât cel al industriei prelucratoare, în anul 1928 constatam ca întietatea apartinea în continuare acesteia din urma, productia industriei extractive fiind de 5 ori mai mica. În cadrul industriei extractive primul loc îl ocupa industria petrolului care detinea 2/3 din întreaga ramura miniera a tarii. Schimbări semnificative au aparut în industria prelucratoare în sensul cresterii ponderii industriei grele, de la 27% la 37% din productia totala. Ramura industrială care a progresat cel mai mult a fost industria metalurgica. Au fost înfiintate noi întreprinderi mari cu procese tehnologice complexe (uzinele "Malaxa" din Bucuresti, fabricile de la Copsa Mica, Cugir, I.A.R. Brasov). Întreprinderile industriei metalurgice au început sa produca material rulant pentru caile ferate: locomotive, vagoane de calatori si de marfuri, cisterne pentru transportul petrolului etc. S-a initiat totodata si productia de armament.

Dezvoltarea industriei metalurgice a fost determinata de necesitatile impuse de refacerea economica de dupa razboi, de comenzile statului si de politica protectionista. Pe fondul posibilitatilor restrânse pentru investitii industriale, a luat o mare extindere actiunea de constituire de fonduri de investitii industriale sub forma de societati în nume colectiv, societati în comandita simpla, societati în comandita pe actiuni si mai ales societati anonime pe actiuni. Cu toata aceasta crestere, metalurgia a continuat sa ocupe un loc de mica importanta, ramânând cu mult în urma altor ramuri industriale. În 1928 ea dadea o valoare a productiei de circa doua ori mai mica decât industria alimentara.

Ramurile industriei usoare, în primul rând industria alimentara, textila si pielariei detineau împreuna ponderea cea mai mare în valoarea productiei industriale prelucratoare. În cadrul acestor ramuri, pozitia fruntasa a ocupat-o în continuare industria alimentara, desi se constata o oarecare diminuare a ponderii ei. Cât priveste industria textila, aceasta si-a sporit an de an participarea la productia industrială a tarii.

Pâna în 1925 industria lemnului a fost si ea în plina ascensiune, dupa care curba participarii ei la productia totala a început sa scada, fara a-si mai reveni în toata perioada interbelica. Si-a mentinut o pondere relativ mare în ansamblul productiei, industria chimica, datorita faptului ca o însemnata parte a productiei acesteia era data de rafinariile de petrol.

În privința înzestrării tehnice a industriei românești se constată aceeași înapoiere, dacă avem în vedere, de exemplu, că în anul 1928 în industria alimentară pentru un lucrător reveneau 5,3 CP, iar în industria metalurgică doar 2,3 CP.

În primii ani postbelici, România nu a dispus de o industrie constructoare de mașini, rămânând dependentă de țările industriale dezvoltate din Occident. Încă din 1924 și-a făcut în schimb apariția industria electrotehnică.

Între diferitele ramuri industriale au existat inegalități și discrepante în dotarea cu echipament, în aprovizionare și în asigurarea cu forța de muncă. Între ramuri erau slabe legături de producție, de aprovizionare și desfacere. Repartizarea industriei pe diferite regiuni ale țării era de asemenea inegală și în cele mai multe cazuri neratională.

Agricultura a beneficiat în redusă măsură de progresele industriei, nefiind înzestrată cu unelte și mașini agricole, îngrășăminte, etc., producerea acestora fiind practic inexistentă.

Cel mai mare progres l-a înregistrat industria petrolieră, favorizată de legea minelor din 1924. S-a trecut și la prelucrarea superioară a petrolului brut, pentru obținerea de derivate. Cele mai renumite societăți erau Creditul Minier și Petrolul Românesc. A scăzut în schimb cota deținută de societățile străine în producția de țitei: de la 99% în 1913 la 40% în 1928.

Consumul intern de produse industriale nu putea fi asigurat pe deplin de industria românească, impunându-se cel mai adesea importul acestora. Slabă dezvoltare a industriei ca și posibilitățile de import reduse faceau ca în țara noastră consumul produselor fabricate să fie foarte scăzut situând România, sub acest aspect, printre țările cele mai înapoiate din Europa. Calculat la prețurile anului 1928, în mărci germane, consumul pe locuitor în România era de 79, în timp ce în Elveția era de 622, în Anglia de 609, în Germania de 550, în Franța de 547, în Ungaria de 192, în Iugoslavia de 141.

România, cu toată dezvoltarea industriei, a continuat să rămână o țară cu o structură predominant agrară. Astfel, din populația activă, în industrie era angajată în anul 1929 doar 10% în timp ce în agricultură lucra 78%. Aceeași concluzie se impune dacă avem în vedere că industria contribuia în același an la venitul național cu numai 39 miliarde lei, iar agricultura și silvicultura cu 84 miliarde lei. Industria participă la produsul social în proporție de 34,6% și cu o pondere de numai 22% în venitul național, ceea ce confirmă aprecierea României ca fiind o țară cu o economie predominant agrară.

CAPITOLUL VII Viata economica în anii crizei din 1929-1933

7.1. Trasaturi generale ale crizei economice din 1929-1933

Putine fenomene economice pot fi delimitate atât de clar ca marea criza economica din anii 1929-1933. Faza delimitata de crahul financiar din 1929 si preluarea puterii de Hitler în Germania pe fondul consecintelor crizei asupra acestei tari a marcat sfârșitul unei vechi perioade si aparitia alteia noi.

Criza economica survenita între anii 1929-1933 a întrerupt pentru câtiva ani manifestarea efectelor pozitive asupra economiei, determinate de realizarea statului national unitar român. Criza a avut un caracter mondial si a cuprins toate ramurile economiilor nationale, atât în marile metropole cât si în tarile si coloniile din Europa, Asia, Africa, America Latina si Australia. Aceasta a fost cea mai puternica criza de supraproductie de pâna atunci. Productia industrială a statelor vremii a scazut cu 37% iar cantitati însemnate de produse agricole nu si-au gasit cumparatori din cauza reducerii considerabile a cererii solvabile.

Finantele publice ale tuturor tarilor au fost dezorganizate. Toate monedele, între care lira sterlina, dolarul SUA si florinul olandez au fost supuse unei puternice devalorizari. Comerțul si industria s-a redus în câtiva ani pâna la o treime, productia statelor capitaliste scazând la nivelul anilor 1908-1909. Au fost introduse restrictii în desfasurarea comerțului exterior, în special în cea a importului de marfuri.

În România, efectele crizei din industrie s-au asociat cu cele din agricultura, agravându-se reciproc. Un al doilea factor intern agravant l-a constituit nivelul precar de trai al populatiei, nivelul scazut al salariilor muncitorilor si al câstigurilor taranimii, ceea ce s-a repercutat în reducerea considerabila a puterii de cumparare. Al treilea factor care a agravat criza a fost scaderea catastrofală a preturilor produselor românești exportate, în timp ce preturile produselor importate s-au mentinut la un nivel relativ ridicat. Înrautătirea conditiilor comerțului exterior al României s-a resimțit ca urmare a structurii sale (predominarea la export a cerealelor si petrolului, iar la import a produselor fabricate industrial).

Detinerea unor pozitii deosebit de puternice de catre capitalul strain în economia tarii, îndeosebi în industria extractivă, volumul mare al datoriei publice externe si anuitatile extrem de grele pentru bugetul de stat – sporite ca urmare a împrumutului de stabilizare din 1929 ca si a împrumuturilor externe din primii doi ani ai crizei – au constituit factori externi de agravare a efectelor crizei asupra României. Starea de dependenta economica si politica a tarii fata de monopolurile internationale s-a adâncit.

Criza s-a abatut asupra României în conditiile în care aceasta se prezenta ca o tara slab dezvoltata din punct de vedere industrial, cu predominanta agriculturii si aceasta la rândul ei insuficient înzestrata din punct de vedere tehnic. Din populatia activa a tarii, în aceasta perioada doar 10,2% era ocupata în industrie iar 78,2% în agricultura. Astfel, populatia urbana reprezenta doar 20,2% iar cea rurală, 79,8%.

Efectele negative ale crizei s-au resimțit în toate sectoarele economiei, prin: scaderea productiei industriale în toate ramurile, cu exceptia petrolului; reducerea preturilor la produsele industriale si mai ales la cele agricole; falimentul unui mare numar de întreprinderi mici si mijlocii; reducerea salariilor; cresterea numarului somerilor; scaderea cursului actiunilor bancare si industriale; restrângerea operatiunilor bancare; reducerea volumului operatiunilor comerciale si de credit etc.

Dupa iesirea din criza economica, productia industrială si agricolă a cunoscut o crestere sustinuta, atîngând în 1938 cel mai înalt nivel din România de pâna atunci.

7.2. Criza în agricultura

Odata cu izbucnirea crizei din industrie în 1929, criza agrara s-a adâncit enorm. Indicele preturilor produselor agricole a scăzut de la 100 în 1929 la 44,9 în 1933. De la 109 miliarde de lei în anul 1929, valoarea producției agricole vegetale a scăzut la numai 48,6 miliarde lei în 1933 (deși cantitativ producția a fost mai mare decât în 1929).

Criza a cuprins toate ramurile agriculturii: producția cerealică de plante tehnice, pomicultura, viticultura, zootehnia etc. Structura agriculturii României, predominant cerealică, a agravat consecințele crizei agrare, mai puternice în această ramură decât în oricare. Efectul principal a constat în reducerea rapidă a preturilor produselor agricole, accentuând decalajul între acestea și pretul produselor industriale.

În același timp, scăderea preturilor a avut consecințe grave determinate de costul de producție al cerealelor românești, care era mai ridicat decât în țările cu o agricultură capitalistă dezvoltată. Rămânerea în urmă din punct de vedere tehnic a agriculturii românești, productivitatea scăzută a muncii, cheltuielile mari ale gospodăriilor țărănești datorate dobânzilor și rentei funciare ridicate, dijmii, preturilor mari ale marfurilor industriale, impozitelor etc. împovărau mult costurile produselor agricole din România.

În același timp, ca urmare a obligațiilor sale de a achita datoriile mari contractate pe piața externă, de a-și crea disponibilul de devalize necesar plății importurilor și acoperirii deficitelor balanțelor de plăți, statul a dus o politică de fortare a exportului de cereale în anii 1929-1933, chiar prin acceptarea unor prețuri extrem de scăzute. Prin scăderea acestora, criza a determinat și o reducere a prețului pământului și arenzilor, dar această scădere a fost mai mică decât cea a preturilor la marfurile agricole, ceea ce a agravat situația gospodăriilor țărănești.

Criza a accentuat procesul de degradare a agriculturii românești. Acesta s-a manifestat prin: reducerea folosirii mașinilor agricole, scăderea septelului și a calității lui (la taurine, ovine și porcine), calitatea inferioară a lucrărilor. O bună parte din inventarul de unelte agricole folosite în gospodăriile țărănești era de calitate inferioară și rău întreținut. Micii producători lipsiți de mijloace pentru refacerea utilajului erau nevoiți să apeleze la unelte de muncă care erau de mult scoase din uz. Lipsa de utilaje agricole s-a făcut resimțită nu numai la culturile de câmp, dar și într-o ramură intensivă cum era viticultura. Ca urmare a accentuării procesului de degradare a agriculturii românești, producția medie obținută la principalele culturi a fost scăzută. Astfel, în ceea ce privește producția medie anuală de grâu în anii 1925-1929, România se afla înaintea Spaniei, Greciei, Portugaliei, pentru că în anii 1930-1934 sa fie în urma acestora. Spre exemplu, dacă în anii 1925-1929 România ocupa locul al XI-lea în cadrul țărilor europene în ceea ce privește producția medie de porumb la ha, în perioada 1930-1934 a ajuns pe locul al XIII-lea depășind numai Grecia, Polonia și Portugalia.

În condițiile crizei agrare, oferta de brate de muncă în agricultură a crescut, pe fondul scăderii salariilor muncitorilor. Proprietarii de ferme și patronii au găsit astfel mai convenabilă folosirea muncii manuale decât utilizarea mașinilor agricole.

7.3. Criza în industrie

Marea criza din 1929-1933 a lovit puternic industria românească în toate ramurile, printr-o accentuată scădere a preturilor. Excepție de la reducerea generală a producției a făcut doar industria petrolieră, în celelalte ramuri ale industriei extractive (carbune, minereuri feroase și neferoase) producția înregistrând scăderi. Exportul industriei petroliere a crescut pe fondul scăderii preturilor, ceea ce a evidențiat interesul societăților străine de a-și conserva profiturile

la un nivel ridicat. Statul român a fost nevoit să accepte sporirea producției și fortarea exportului de petrol pentru a obține valuta cu care să plătească anuitățile la datoria externă.

Scăderea producției și a prețurilor s-a repercutat și asupra transporturilor, îndeosebi asupra celor pe căile ferate.

Fenomenele crizei de supraproducție au apărut încă de la începutul anului 1929 în diverse ramuri industriale. Indicii cantitativi ai producției de fier, oțel, huilă, sare etc. au marcat importante scaderi, indicii prețurilor fontei, cuprului, petrolului, lignitului etc., de asemenea. În timp, în depozite creșteau stocurile de marfuri care nu puteau fi desfăcute pe piață.

În industria textilă și a materialelor de construcții, nivelul cel mai scăzut al producției a fost atins în 1931. În metalurgie, pielărie, ceramică, industria chimică, sticlă, hârtie, alimentară în 1932. Examinarea dinamicii producției industriale scoate în relief o însemnată scădere a producției pe ansamblul industriei în anul 1932 față de anul 1929. Scăderea cantitativă a producției a fost deosebit de mare în industria prelucrătoare – cuprinzând majoritatea ramurilor marii industriei din România – ca și în industria ce reunea monopolurile de stat (sare, tutun, chibrituri, explozivi etc.).

Din punct de vedere valoric, scăderea producției a fost deosebit de importantă, cu mult mai mare decât reducerea cantitativă, ca rezultat al scaderii catastrofale a prețurilor. Pe ansamblul industriei, valoarea producției a scăzut în aceeași perioadă cu 42,2%.

Pe fondul concentrării și centralizării producției și capitalurilor, au avut loc o serie de fuziuni între întreprinderile capitaliste și au apărut astfel forme cu caracter monopolist, dar fără a reuși să domine piața internă industrială și să exercite un rol determinant în economie.

7.4. Criza în domeniul creditului și finanțelor publice

În aceste sectoare efectele crizei au fost agravate de legăturile strânse între unele bănci mari din România și unele bănci din străinătate, care și-au redus creditele și au procedat la retragerea capitalurilor din țară.

Datorită insolvenței multor debitori, băncile au trecut la măsuri excesive de restrângere a creditului, inaugurând o politică de garanții speciale pentru cel mai mic credit acordat.

Banca Națională și-a redus mult operațiunile de accont, urmărind lichidarea plasamentelor și menținând un accont ridicat de 9%, ceea ce a determinat creșterea pe piață a dobânzilor. Cu deosebire în acest sector iese în evidență politica dusă de bănci – atât de cele cu capital străin cât și de cele cu capital românesc – de a-și echilibra balanța pe seama populației, nu numai direct, prin nerestituirea micilor depuneri ci și indirect, prin trecerea datoriilor mari pe seama bugetului statului. Un exemplu graitor în acest sens este cel al Bancii "Marmorosch Blank". Această bancă cu capital străin, aflată de fapt în stare de faliment încă din 1930, a primit din partea Bancii Naționale sume foarte mari cu titlu de reescont pentru creanțe în cea mai mare parte fără valoare reală, aparținând unor debitori insolvenți. Astfel, între 31 decembrie 1930 și 26 octombrie 1931, reescontul Bancii "Marmorosch Blank" la Banca Națională a crescut de la 247 milioane lei la 1,8 miliarde lei, majoritatea cambiiilor predate BNR (în suma de peste 1 miliard lei) fiind "portofoliu putred" (cambii care nu aveau acoperire). La rândul ei, BNR a transmis acest portofoliu putred statului român. În afara de acestea, Banca "Marmorosch Blank" a mai primit din partea BNR, în aceeași perioadă, un împrumut de 750 milioane lei. Ca să poată restitui această sumă, respectiva bancă a preluat din partea statului concesiunea distribuirii tutunului și țigarilor.

În fapt, "portofolii putrede" au fost preluate în suma de multe milioane de lei de către BNR și apoi trecute statului și de la alte bănci precum: "Banca Franco-Română", "Banca sindicatelor agricole Ialomita", "Banca de scont din București", "Banca generală a Tarii Românești", "Banca Agricolă", "Banca Victoria" din Arad etc.

Actiunea nefasta a capitalului strain în sistemul bancar în perioada crizei a fost pregnantă prin retragerea masivă și “fuga din țară” a capitalurilor de acest gen. Astfel, circa 18 miliarde lei au luat drumul pietelor străine, agravând situația balanței de plăți a României. În același timp, capitalul strain a profitat de conjunctura creată de criza pentru a realiza noi cointerese în domeniul bancar. Astfel, capitalul german (prin “Dresdner Bank”) a înființat în octombrie 1929 “Societatea bancară Română” cu sediul la București și cu filiale la Arad, Deva, Timișoara și Brașov.

Concentrarea și centralizarea capitalului în bănci au făcut progrese însemnate. În timp ce numărul băncilor societăți anonime a scăzut cu 20% în 1933 față de 1928, capitalul a rămas același. BNR a capatat un rol tot mai important, cu deosebire prin monopolul mijloacelor de plată în străinătate și prin controlul devizelor.

În anii 1929-1933, bugetele anuale s-au încheiat cu mari deficite (în 1931 acestea au atins 9,6 miliarde lei). Situația grea a finanțelor statului a rezultat și din creșterea datoriei externe, care la 1 ianuarie 1933 era de 127 miliarde lei. Situația a determinat în anii următori o sporire semnificativă a fiscalității directe și indirecte.

CAPITOLUL VIII Situatia economiei românești

Între anii 1934-1938

Iesita din criza, economia românească a cunoscut în această perioadă o dezvoltare accentuată. Producția agricolă și industrială a înregistrat o creștere neîntreruptă, atingând în anul 1938 cel mai înalt nivel de până atunci.

Având în vedere ascensiunea Germaniei naziste pe plan european, guvernul liberal Gheorghe Tatarascu a urmărit dezvoltarea și largirea activităților productive, în primul rând în **industrie**, cu un accent aparte pus pe producția de armament. Între anii 1934-1936 au fost emise legi prin care se prelungea termenul de aplicare a legii de încurajare a industriei naționale din 1912. S-a decis astfel acordarea exclusivă de avantaje întreprinderilor care utilizau personal românesc și s-a stabilit înființarea "Fondului industrial", care era alimentat dintr-o taxă de 1% asupra valorii importurilor realizate cu scutire de taxe vamale. Acest fond era destinat ajutorării micilor meseriași și industriași români cu mașini și utilaje. Legile acordau protecție industriilor care utilizau materii prime autohtone. Avantajele constau în: scutirea de orice impozit; lipsa obligațiilor de vamă pentru materiile prime aduse din străinătate și folosite la fabricarea produselor destinate exportului; prioritatea ofertelor fabricilor din țară față de cele similare din străinătate. Aceste legi au încurajat industria românească dar au și favorizat fixarea de preturi pe piața internă cu mult peste cele practicate pe piața externă. Astfel, în 1935 spre exemplu, produsele metalurgice din România erau cu 220% mai scumpe decât cele de pe piața belgiană.

În primele luni ale anului 1934, guvernul a luat o serie de măsuri pentru crearea și consolidarea unei industrii de armament, pe fondul accentuării pe plan extern a tendințelor de revizuire a tratatelor de la Versailles. În acest scop s-au purtat tratative cu reprezentanții mai multor firme din străinătate. Treptat, uzinele Cugir, Copsa Mica și Resita au fost transformate în fabrici de armament.

Prin Legea din 13 noiembrie 1934, Ministerul Apărării Naționale, împreună cu Subsecretariatul de stat al aerului și Ministerul Armamentului au fost autorizate să folosească "Fondul Apărării Naționale" creat la Banca Națională a României, pentru cumpărarea de instalații, echipamente și repararea armamentului. În 1935 s-a întocmit un buget special pentru înarmarea țării, de 2 miliarde lei. În cei patru ani de guvernare liberală au fost investite peste 19 miliarde lei pentru înzestrarea armatei. Pe linia acelorasi măsuri, în noiembrie 1936 a luat ființă Ministerul aerului și marinei iar în cursul anului 1937 a fost organizat Corpul maistrilor militari. S-a creat totodată o Comisie interdepartamentală pentru înzestrarea armatei, formată din primul ministru și miniștrii finanțelor, apărării naționale, aerului și marinei, industriei și comerțului.

La 1 august 1936, guvernul liberal a emis o lege privitoare la încurajarea creării de industrii noi ale caror produse nu se fabricau în țară. Această lege oferea avantaje la importul de utilaje și garanta ca timp de 16-32 de luni statul nu va importa produse similare. Întreprinderile care au beneficiat de avantajele acestei legi au fost: "N. Malaxa" pentru tuburi de oțel, "Industria sârmei" pentru cabluri electrice, "Industria optica româna" pentru aparate de optica și mecanisme de precizie, "Banloc" pentru anvelope și camere de automobile și motociclete.

Un fenomen caracteristic al acestei perioade a fost accentuarea procesului de concentrare și centralizare a producției și capitalului. Astfel, în anul 1938, un număr de 66 societăți industriale, reprezentând 5,7% din totalul acestora, detineau 67,5% din capitalul societăților industriale, adică peste două treimi. S-au format și unele uniuni monopoliste, care

au detinut pozitii importante în industriile materialelor de constructii, metalurgica, hârtiei si alimentara. Unele erau controlate însa de diverse monopoluri internationale din tarile capitaliste dezvoltate. În mai 1937, guvernul a emis *Decretul pentru reglementarea si controlul cartelurilor*, care prevedea reexaminarea preturilor produselor cartelate si armonizarea preturilor maxime ale materiilor prime din tara cu preturile la produsele agricole si industriale finite. Aceste prevederi au urmarit îndeosebi interesele unor industriasi grupati în camarila regala.

O caracteristica a dezvoltarii industriei a fost cresterea participarii institutiilor de credit la finantarea ramurilor industriei grele si extractive. Pe ramuri industriale, cele mai însemnate investitii s-au facut în industriile: electrotehnica, textila, chimica, alimentara si metalurgica. Existau unele întreprinderi industriale ("Malaxa", "Resita" etc.) care se aflau la nivelul celor mai moderne întreprinderi industriale din Europa.

Situatia din **agricultura** a continuat sa ramâna precara datorita volumului mare al datoriilor acumulate de tarani. Guvernul a acordat amânari la plata datoriilor iar la 7 aprilie 1934 a fost aprobată *Legea pentru lichidarea datoriilor agricole (Legea conversiunii datoriilor agricole)*. Au fost alocate sume consistente de la buget pentru Ministerul Agriculturii si Domeniilor si s-au acordat prime la exportul produselor agricole, care i-au favorizat îndeosebi pe marii proprietari. Culturile grâului si porumbului au ramas principalele culturi din agricultura româneasca, urmate de plantele oleaginoase, textile si industriale. În anul 1934, adica dupa 13 ani de la reforma agrara, erau de fapt împrumutate numai 66% din familiile de tarani care aveau acest drept, 34% fiind în continuare fara pamânt sau cu pamânt foarte putin.

Masurile financiare luate de guvernul Tatarascu au determinat ca exercitiul bugetar al anului 1935-1936 sa se încheie cu un excedent de 189 miliarde lei iar cel al anului 1936-1937 cu un excedent de 1 047 miliarde lei.

Au fost luate masuri de reorganizare a sistemului bancar si ale Consiliului Superior Bancar, dirijat de Banca Nationala. Pe piata financiara, o pondere semnificativa au detinut-o, dupa Banca Nationala: Banca Româneasca, Banca de Credit Român, Banca Comerciala Româna, Banca Comerciala Italiana si Româna, Societatea Bancara Româna. De asemenea, pe lângă Banca Nationala au fost înfiintate mai multe institutii de credit: Institutul national de credit agricol, Institutul national de credit al meseriasilor, Institutul national de credit aurifer si metalifer, Casele de împrumut pe amanet.

Pentru a completa sumele necesare realizarii programului de înzestrare a tarii, guvernul a fost autorizat, prin legea din 10 iulie 1934, sa contracteze prin subscriptie publica un împrumut intern amortizabil, în suma nelimitata. Cea mai mare parte a sumei colectata a fost destinata armatei. În 1935 a urmat un împrumut de consolidare iar în octombrie 1937 un al treilea, de data aceasta exclusiv pentru fortificarea granitelor.

Cresterea pe ansamblu a economiei nationale a fost însotita de îmbunatatirea **comertului exterior** si a balantei comerciale. În sectorul comertului exterior, importul s-a deplasat de la semifabricate si produse finite spre materii prime si utilaje industriale, toate determinate de cresterea ponderii sectorului industrial. Dintre ramurile industriale, cea mai mare dezvoltare a cunoscut-o industria metalurgica, care lucra pentru înzestrarea armatei si care si-a marit valoarea productiei cu peste 260%.

Dezvoltarea economica a României în aceasta perioada este reflectata si de venitul national, indicele cel mai sintetic al dezvoltarii unei tari. În 1938, venitul national mediu pe cap de locuitor era de 13 307 lei anual. În acelasi an însa, venitul national al României era de aproape doua ori mai mic decât al Cehoslovaciei si Ungariei, de peste 6 ori mai mic decât al Elvetiei si de aproape 19 ori mai mic decât al Belgiei.

Anul 1938 a fost anul de vârf al economiei românești interbelice. Aceasta performanta a fost consecinta masurilor economice rationale si eficiente care au fost luate dar a reflectat si mobilizarea consecventa a natiunii în fata pericolelor externe care se conturau tot mai clar la adresa existentei României Mari.

BIBLIOGRAFIE

- *** *Destramarea Monarhiei austro-ungare (1900-1918)*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1964.
- *** *Dezvoltare si modernizare în România interbelica. Culegere de studii*, Ed Politica, Bucuresti, 1988.
- *** *Economia României. Secolul XX*, (coordonator: Academician T. Postolache), Ed. Academiei Române, Bucuresti, 1991.
- *** *Enciclopedia României*, vol. III, Ed. Imprimeria Nationala, Bucuresti, 1939.
- *** *Enciclopedia României*, vol. IV, Ed. Imprimeria Nationala, Bucuresti, 1943.
- *** *Histoire économique et sociale du monde, (sub redactia lui P. Léon)*, vol. 3, 4, 5, Ed. Armand Colin, Paris, 1978.
- *** *Istoria economiei nationale a României*, Ed. Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1974.
- *** *Istoria României în date*, Ed. Enciclopedica Româna, Bucuresti, 1971.
- *** *Banca Nationala a României, 1880 – 1995*, Ed. Enciclopedica, Bucuresti, 1998.
- Adaniloaie, N., *Independenta nationala a României*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1986.
- Ashworth, W., *A Short History of the International Economy*, London, 1975.
- Axenciuc, V., *Evolutia economica a României. Cercetari statistico-istorice, 1859-1947*, vol. I: *Industria*, Edit. Academiei Române, Bucuresti, 1992.
- Axenciuc, V., *Introducere în istoria economica a României*, Ed. Fundatiei "România de mâine", Bucuresti, 1995.
- Axenciuc, V., Tiberian, I., *Premise economice ale formarii statului national unitar român*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1979.
- Benke, Alexandru, *Aspecte ale dezvoltarii industriei României în perioada interbelica*, în "Studii de istorie a economiei si gândirii economice românești", Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1979, p. 23-50.
- Bozga, Vasile, *Criza agrara în România dintre cele doua razboaie mondiale*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1975.
- Bozga, Vasile, *Conditiiile penetratiei capitalului strain în România în primul deceniu dupa Marea Unire din 1918*, în "Revista de istorie", tom 34, nr. 6, 1981, p. 1065-1077.
- Bozga, Vasile, Puia, I., *Istoria economiei României. Note de curs*, lito A.S.E., Bucuresti, 1991.
- Vasile, R., Ribczuc, E., *O istorie a petrolului românesc*, Ed. Economica, Bucuresti, 1988.
- Buzatu, Gheorghe, *Basarabia sub stapânire tarista (1812 - 1917)*, Ed. Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1992.
- Ciachir, N., *Politica economica aplicata*, vol. 1-3, Ed. Tiparul Românesc, Bucuresti, 1943.
- Constantinescu, M., *Acumularea primitiva a capitalului în România*, Ed. Academiei Române, Bucuresti, 1991.
- Constantinescu, N. N., *Istoria economica a României*, Ed. Economica, Bucuresti, 1997.
- Crisan, Ion Horatiu, *Civilizatia geto – dacilor*, Ed. Meridiane, Bucuresti, 1993.
- Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, Ed. Hyperion, Chisinau, 1991.

- Dascalu, Nicolae,
Gavrila, Irina, *Un model de adaptare a comerțului exterior la condițiile perioadei de trecere de la război la pace. Relațiile comerciale ale României, 1919-1921*, în “Revista de istorie”, tom 33, nr. 6, 1980, p. 1119-1141.
- Dobrescu, Vasile, *Considerații privind rolul băncilor românești în domeniul agrar*, în “Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania”, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1996, p. 12-55.
- Dobrovici, G.M., *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823 – 1933*, București, 1934.
- Dobrovici, G.M., *Evoluția economică și financiară a României, 1934 – 1943*, București, f.a.
- Drecin, Mihai D., *Banca “Albina” din Sibiu- instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1982.
- Drecin, Mihai D., *Înființarea Uniunii bancare “Solidaritatea” și sistemul bancar românesc din Transilvania (1892-1907)* în “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj Napoca, XX, 1977, p. 221-237.
- Dronca, Lucian, *Activitatea socială și cultural-filantropică a Băncii “Victoria” din Arad (1887-1918)*, în “Analele Universității din Oradea. Seria Istorie-Arheologie”, tom IV-V, 1994-1995, p. 135-142.
- Dronca, Lucian, *Din politica financiară a românilor ardeleni. Banca “Economul” din Cluj*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1999.
- Durandin, Catherine,
Egyed, Acatiu, *Istoria Românilor*, Ed. Institutul European, Iași, 1998, p. 179-185.
- Egyed, Acatiu, *Despre geneza și situația proletariatului agricol din Transilvania la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*, în “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj, X, 1967, p. 197-219.
- Florescu, Constantin,
Georgescu, V., *Comerțul în economia românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Giurescu, C.C., *Istoria românilor*, (editia a III-a), Ed. Humanitas, București, 1992.
- Giurescu, C.C., *Istoria românilor*, (editia a II-a), Ed. Albatros, București, 1975.
- Giurescu, C.C., *Probleme controversate în istoriografia română*, Ed. Albatros, București, 1977.
- Guillaume, P., Delfaud, P., *Nouvelle histoire économique. Tome 1: Le XIX-e siècle; Tome 2: Le XX-e siècle*, Ed. Armand Colin, Paris, 1976.
- Hitchins, Keith, *România (1866-1947)*, Ed. Humanitas, București, 1994.
- Ionescu, Toader, *Ideea unității naționale reflectată în gândirea economică din Transilvania*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Ivanciu, Nicolae –
Valeanu, *Istoria gândirii economice*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1992.
- Kerekes, Eugen, *Aspecte ale dezvoltării industriei României în perioada interbelică* în “Studii de istorie a economiei și gândirii economice românești”, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1979, p. 23-50.
- Kiritescu, C. C., *Sistemul banesc al leului și precursorii lui*, vol. I-III, Ed. Enciclopedică, București, 1997.
- Kiritescu, C., *Moneda. Mica enciclopedie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

- Kovács, Iosif, *Desfiintarea relatiilor feudale în Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1973.
- Lupu, M.A., Marcu, N., *Istoria economiei nationale a României*, Ed. Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1974.
- Tudor, P., Puia, I.,
- Bozga, V., Cherciu, A.,
- Macrea, Mihail, *Viata în Dacia romana*, Ed. Stiintifica, Bucuresti, 1969.
- Madgearu, V., *Evolutia economiei românești după primul război mondial*, Ed. Independenta economica, Bucuresti, 1940.
- Maievschi, M., *Contributii la istoria finanțelor publice ale României (1914 - 1944)*, Ed. Stiintifica, Bucuresti, 1957.
- Malinschi, V., *Profesorul Virgil Madgearu*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1975.
- Manoilescu, M., *Fortele nationale productive si comerțul exterior. Teoria protectionismului si a schimbului international*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1986
- Manolescu, Radu, *Legături economice între Tarile Române în feudalism (sec. XIV-XVIII)*, în “Natiunea româna” (coordonator stiintific Stefan Stefanescu), Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1984, p. 253-277.
- Marcu, N., Puia, I.,
- Bogza, V., Cherciu, A.,
- Vasile, R.,
- Mewes, E., *Specialistul în istoria agriculturii din România*, Ed. Tehnica Agricola, Bucuresti, 1992.
- Mitchell, B.R., *European Historical Statistics*, Cambridge, 1974.
- Muresan, M., Muresan, D., *Istoria economiei*, Ed. Economica, Bucuresti, 1998.
- Muresan, Maria, *Istoria economiei. Epoca moderna si contemporana*, Ed. Economica, Bucuresti, 1995.
- Murgescu, C., *Mersul ideilor economice la români, vol. II*, Edit. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1989.
- Musat, M., Ardeleanu, I., *România după Marea Unire, vol. II, partea I: 1918 – 1933*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1986.
- Musat, M., Ardeleanu, I., *România după Marea Unire, vol. II, partea a II-a: noiembrie 1933 – septembrie 1940*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1988.
- Negrea, R., *Banii si puterea*, Ed. Humanitas, Bucuresti, 1990.
- Negrea, R., *Spoliatorii*, Ed. Aureus, Bucuresti, 1991.
- Nicolae-Valeanu, I., *Istoria gândirii economice*, Ed. Didactica si Pedagogica, R.A., Bucuresti, 1992.
- Nistor, I., *Istoria Basarabiei*, Ed. Humanitas, Bucuresti, 1991.
- Nistor, I., *Istoria Bucovinei*, Ed. Humanitas, Bucuresti, 1991.
- Panaiteescu, P.P., *Interpretari românești*, Ed. Enciclopedica, Bucuresti, 1994.
- Patapievici, Dionis, *Circulația baneară în România*, Ed. Stiintifica, Bucuresti, 1972.
- Paun, Nicolae, *Bani si banci în structuri europene*, Ed. Apostrof, Cluj – Napoca, 1995.
- Paun, Nicolae, *Contributii ale domeniului economic al statului la dezvoltarea României în perioada dintre cele doua războaie mondiale (1919-1939)*, în “Studia Universitatis Babes-

- Bolyai. *Oeconomica*”, 1-2, 1992, Cluj Napoca, p. 41-52.
- Paun, Nicolae, *Societatile anonime din industria petroliera din România în anii 1919-1924*, în “Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie”, Cluj – Napoca, XXVIII, 1987-1988, p. 379-396..
- Paun, Nicolae, *Stat si economie. România în perioada dintre cele doua razboaie mondiale*, Ed. Interferente, Cluj-Napoca, 1992.
- Paun, Nicolae, *Veniturile bugetare ale României în perioada interbelica*, în “Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXX, 1990-1991, p. 139-149.
- Petrescu – Dâmbovita, M., *Scurta istorie a Daciei preromane*, Ed. Junimea, Iasi, 1978.
- Popescu, I., *Caile ferate. Transporturi clasice si moderne*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1987.
- Postolache, T., *Economia României. Secolul XX*, Ed. Academiei Române, Bucuresti, 1991.
- Prodan, D., *Din istoria Transilvaniei. Studii si evocari*, Ed. Enciclopedica, Bucuresti, 1991.
- Protase, Dumitru, *Observatii asupra asezarilor rurale din Dacia romana si postromana (sec. II-VI), pâna la venirea slavilor* în “Orizonturi daco-romane”, Ed. Carpatica, Cluj Napoca, 1995, p. 177-189.
- Puia, I., *Relatiile economice externe ale României în perioada interbelica*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1982.
- Puscas, Vasile, *Procesul de modernizare în România interbelica*, în “Revista de istorie”, tom 42, nr. 4, 1989, p. 332-348.
- Saizu, Ion, *Politica economica a României între 1922 si 1928*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1981.
- Sonea, Dr. Emilia, *Viata economica si politica a României (1933-1938)*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1978.
- Sonea, Dr. Gavrilă, *Unitatea românilor în evul mediu*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1983.
- Stoicescu, Nicolae, *Istoria comerțului exterior românesc*, Ed. Eficient, Bucuresti, 1992.
- Suta, N., *Relatia industrie – agricultura în România interbelica*, în “Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie A. D. Xenopol”, Iasi, XXIV, 1987, p. 227-244.
- Sandru, Dumitru, *Reforma agrara din 1921 din România*, Ed. Academiei Române, Bucuresti, 1975.
- Toderascu, Ion, *Unitatea româneasca medievala*, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1988.
- Zane, Gh., *Industria în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. Academiei, Bucuresti, 1970.
- Zane, Gh., *Studii*, Ed. Eminescu, Bucuresti, 1980.

CUPRINS

<i>CAPITOLUL I Introducere în cursul de "Istoria economiei naționale a României".....</i>	<i>1</i>
1.1. Locul istoriei economice în sistemul științelor economice.....	1
1.2. Obiectul istoriei economice a României.....	2
1.3. Periodizarea istoriei economice a României.....	2
1.4. Importanța studierii acestei discipline.....	4
<i>CAPITOLUL II Vechimea, continuitatea și unitatea vieții economice pe teritoriul patriei noastre în orânduirile precapitaliste.....</i>	<i>5</i>
2.1. Economia în epocile straveche și veche.....	5
2.1.1. Economia pe teritoriul patriei noastre în epoca pietrei.....	5
Paleoliticul (1.000.000 î.e.n. – 10 / 8000 î.e.n.).....	5
Mezoliticul (10 / 8000 î.e.n. - 5500 î.e.n.).....	5
Neoliticul (5500 î.e.n. - 2500 î.e.n.).....	5
Eneoliticul (2500 î.e.n. - 1900 î.e.n.).....	6
Perioada de trecere spre epoca bronzului (1900 î.e.n. - 1700 î.e.n.).....	6
2.1.2. Economia în perioada metalelor.....	6
Epoca bronzului (1700 î. e. n. - 800 î. e. n.).....	6
Epoca fierului (800 î.e.n. - 106 e.n.).....	7
2.1.3. Civilizația materială a daco-getilor.....	7
Caracteristicile economiei daco-gete.....	7
2.1.4. Economia Daciei romane (sec. I - III e.n.).....	8
Agricultura.....	9
Mestesugurile.....	9
Comertul și circulația monetară.....	10
Transporturile.....	10
Activitatea financiară (creditul).....	11
Fiscalitatea.....	11
2.1.5. Viața economică în perioada de trecere la feudalism (sfârșitul sec. III - sec. VIII).....	12
Viața economică în perioada daco-română târzie (a doua jumătate a sec. III – sec. IV).....	12
Viața economică în Scythia Minor în sec. IV - VII.....	13
Viața economică în epoca migrațiilor (sec. V - VIII).....	14
2.2. Economia feudală pe teritoriul patriei noastre.....	16
2.2.1. Feudalismul european - evoluție și particularități.....	16
2.2.2. Începuturile feudalismului pe teritoriul patriei noastre.....	17
2.2.3. Economia românească în orânduirea feudală.....	18
a) Agricultură.....	18
b) Mestesugurile.....	20
c) Manufacturile.....	20
d) Mineritul.....	22
2.2.4. Unitatea economică a Țărilor Române – Comertul. Dezvoltarea pieței interne.....	23
2.2.5. Autonomia Țărilor Române în condițiile dominației otomane.....	23
2.2.6. Începuturile destrămării feudalismului. Regimul fanariot în Moldova și Țara Românească. Absolutismul habsburgic în Transilvania.....	25

CAPITOLUL III Economia României în epoca moderna pâna la cucerirea Independentei de stat (1877). Începuturile capitalismului si ale formarii complexului economic national..26

3.1.Trasaturile generale ale perioadei de sfârșit a feudalismului si aparitia relatiilor capitaliste în tarile române.....	26
3.2.Dezvoltarea economica a Tarilor Române pâna la revolutia de la 1848-1849.....	27
3.2.1. Agricultura - Reglementarea relatiilor agrare.....	27
3.2.2. Mestesuguri, bresle, manufacturi. Productia de fabrica.....	28
3.2.3. Caile de comunicatie.....	29
3.2.4. Comertul. Dezvoltarea pietei interne.....	29
3.2.5. Circulatia monetara.....	30
3.3.Economia Tarilor Române de la Revolutia din 1848 -1849 pâna la cucerirea Independentei	30
3.3.1. Consideratii asupra cadrului politic intern.....	30
3.3.2. Problema agrara. Reforma si modernizarea în agricultura.....	31
3.3.3. Principalele realizari din economie pe sectoare de activitate.....	35
3.3.4. Transporturile si comunicatiile.....	35
3.3.5. Sistemul monetar.....	36
3.3.6. Sistemul financiar si de credit.....	36
3.3.7. Finantele publice.....	36
3.3.8. Sistemul de credit.....	36
3.3.9. Comertul.....	37

CAPITOLUL IV Consolidarea economiei capitaliste în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, pâna la faurirea statului national.....38

4.1. Importanta cuceririi Independentei de stat, la 1877, pentru dezvoltarea ulterioara a României.....	38
4.2. Protectionismul si consecintele sale favorabile. Legislatia cu caracter protectionist.....	39
4.3. Desfasurarea revolutiei industriale în principalele ramuri.....	41
4.4. Transporturile si comunicatiile.....	43
4.5. Sistemul monetar.....	44
4.6. Sistemul bancar si de credit	44
4.7. Comertul	46
4.8. Politica economica „Noi prin noi” („Prin noi însine”) a românilor transilvaneni - la începutul secolului XX.....	46
4.9. Schimbări în structura social-economica a gospodariilor taranesti, a mosiilor si în productia agricola.....	48
4.10. Situatiia si rolul capitalului strain în economia moderna în spatiul geografic românesc....	49
4.11. Etapa de dezvoltare a capitalismului în România la începutul secolului al XX-lea.....	51
4.12. Aspecte principale ale economiei în perioada primului razboi mondial.....	52
4.12.1 Economia României în perioada neutralitatii (21 iulie / 3 august 1914 – 14 / 27 august 1916).....	52
4.12.2 Economia României în anii participarii la primul razboi mondial (14 / 27 august 1916 – 1919).....	53

CAPITOLUL V Refacerea economica în România dupa primul razboi mondial (1919-1924)

CAPITOLUL VI Economia României între anii 1924-1929..... 73

<i>CAPITOLUL VII Viata economica în anii crizei din 1929-1933.....</i>	76
7.1. Trasaturi generale ale crizei economice din 1929-1933.....	76
7.2. Criza în agricultura.....	77
7.3. Criza în industrie.....	77

7.4. Criza în domeniul creditului si finantelor publice.....	78
<i>CAPITOLUL VIII Situatia economiei românești.....</i>	80
<i>între anii 1934-1938.....</i>	80
<i>BIBLIOGRAFIE.....</i>	82
<i>CUPRINS.....</i>	87